Jorensen

3TE

# HISTORISCHE STUDIËN.

# HISTORISCHE STUDIËN

DOOR

DR. THEOD. JORISSEN
IN LEVEN HOOGLEERAAR TE AMSTERDAM.

---

TWEEDE, GOEDKOOPE DRUK

I

FILIPS II. — DE DIPLOMAAT RUBENS. — HET TESTAMENT VAN PETER DEN GROOTE. — METTERNICH'S OPKOMST. — DE KAPITEIN-GEWELDIGER DER HEILIGE ALLIANTIE. — METTERNICH EN DE JULI-REVOLUTIE.

HAARLEM
H. D. TJEENK WILLINK.
1893

# I

# FILIPS II.

# FILIPS II.

Histoire de Philippe II, Tome I et II, par H. Forneson.

De Meimaand van 1527 stortte over de hoofdstad der Katholieke Christenheid een reeks van jammeren uit, die aan de bitterste dagen van haar verleden herinnerde. Rome werd stormenderhand door een vijandelijk leger ingenomen en geplunderd. Wat de traditie vermeldde van de euveldaden, door de legers van Attila of Alaric gepleegd, ondervond het thans levende geslacht, met al de variatiën, die de veranderingen, door de Romeinsche maatschappij in de laatste eeuwen ondergaan, er aan schenken konden. Spanjaarden, Italianen en Duitschers wedijverden in de plundering der „heilige stad", die de vruchten van zooveel goed geloof, pelgrimsgaven, opbrengsten van jubilea enz. uit alle oorden der wereld had opgestapeld. Kerken noch private woningen werden verschoond; het graf van den heiligen Petrus doorwoeld; de gouden ring aan den dooden Julius II van den vinger getrokken. De paus zelf had om te ontsnappen niet meer tijd, dan noodig is om drie credo's te bidden. In kardinaalskleederen gehuld, met een hunner als paus uitgedost in het midden, reed de zege-

vierende soldatentroep door de straten der stad, om niet uiteen te gaan voordat de aangekleede paus den nieuwbakken kardinalen zijn priesterlijken zegen had gegeven.

Doch erger nog dan de schimp en de plundering, was het feit, dat deze vernedering den paus werd aangedaan door keizer Karel V. Het was zijn leger, dat op zijn last het hoofd van den Kerkelijken Staat tot onderwerping en gehoorzaamheid dwong. Het was de Duitsche Keizer, van wien de Katholieke kerk haar redding uit het gevaar der Hervorming wachtte, die het hoofd der Kerk zijn voet op den nek zette en hem aldus in het stof vertrad.

Toen het bericht dezer onvrome overwinning in Spanje kwam, vingen de feestelijkheden aan, die de geboorte van den toekomstigen Filips II zouden vieren (21 Mei 1527). De vorst, die als de beschermengel der Katholieke kerk in Europa zou verheerlijkt worden, aanschouwde het levenslicht op het oogenblik, dat zijn eigen vader die kerk de diepste vernedering toebracht, die zij ooit van een harer zonen heeft geleden. Wie in die dagen aan dit kind zijn toekomst had voorspeld, zou als een profeet, die de gave der profetie miste, zijn verworpen.

Ook in de dagen zijner jeugd of in de eerste jaren, waarin hij, naar 't scheen, zelfstandig optrad, was niets, dat de rol deed vermoeden, die hij spelen zou. Niets, dat van hem vuriger ijver voor het geloof, dat hij beleed, deed verwachten, dan zijn vader had gekenmerkt. Karel V had, ja de Protestanten vervolgd, maar hij had zich evenzeer, waar het zijn belang scheen te eischen, van hen bediend. Politieke overwegingen, meer dan religieuse geestdrift, schenen hem steeds zijn gedragslijn te hebben voorgeschreven. Zoo hij niet terugdeinsde voor een openlijken krijg tegen de Duitsche vorsten, die der Hervorming waren toe-

gedaan, het was meer om zijn bedreigde keizerlijke autoriteit te redden, dan om de autoriteit des pausen te steunen. Staatsman, meer dan kerkelijk ijveraar, had hij de wapenen gevoerd tegen de politieke zelfstandigheid der Duitsche rijksvorsten. De strijd van Filips' vader met de Protestantsche vorsten was de voortzetting van een sedert eeuwen aangevangen worsteling, die nog honderd jaar zou duren, om met de nederlaag der keizerlijke macht in Duitschland en den vrede van Osnabrück te eindigen.

Filips II was niet alleen de zoon, ook de leerling van dien staatsman. Zijn jeugd bracht hij in Spanje door onder leiding der opvoeders, die Karel hem gegeven had. In 1548 verliet hij voor het eerst het land, waarin hij was opgegroeid. Keizer Karel was moe en mat, beide des regeerens en van lichaam. Hij wenschte zijn zoon de volken te doen kennen, over welke hij bestemd was eerlang te heerschen, en hun den zoon voor te stellen, die hem vervangen zou.

De twintigjarige Filips, reeds weduwnaar en vader, reisde door Italië en Duitschland naar de Nederlanden. Met geestdrift door de bevolkingen ontvangen en toegejuicht, beantwoordde de koude Spanjaard weinig aan de verwachting. Met de minachting der onwetendheid zag hij op vormen en zeden neer, die hij in zijn vaderland niet had leeren kennen. En met minachting zagen de Duitsche en Vlaamsche edelen op den trotschen, zwakken Spaanschen prins neder, die slechts Spanje en Spanjaarden wist te roemen, maar bij hun ridderlijke spelen en tournooien zijn hoogen rang tegen den minste hunner niet op te houden. Te Brussel leerde hij den vader kennen, dien hij slechts enkele malen tot dusver gezien had. Uren achtereen sloot de grijze vorst zich met zijn zoon op, om hem in te leiden in de

geheimen der politiek en hem de schatten van zijn staatkundige ondervinding mede te deelen. Lust in werkzaamheid en liefde tot het schoone geslacht waren eigenschappen, die vader en zoon gemeen hadden, maar overigens liepen zij meer uiteen. Filips' stroefheid en hoogheid vernietigden Karels plannen, om hem de opvolging in het Duitsche rijk te verzekeren. Alleen onder Spanjaarden voelde de zoon zich tehuis, en zoo spoedig het mogelijk was, spoedde hij zich naar Spanje terug, om in het statige, formeele hofleven, dat geen inspanning van hem eischte, in eenzame grootheid ruimer en vrijer adem te halen.

Doch in hoever ook mislukt, in één opzicht had de uitstap naar de Nederlanden vrucht gedragen. Filips volgde gewillig de politieke gedragslijn, die Karel aanbeval, zelfs waar zij met zijn neigingen weinig kon overeenkomen. Toen Maria Tudor, na den dood van Eduard VI, den Engelschen troon besteeg, wenschte Karel, dat zijn zoon die vorstin, schoon 12 jaar ouder dan hij, zou huwen. Engelands steun in den strijd tegen Frankrijk moest de vrucht er van zijn. Hoe weinig het uitzicht op een verbintenis met de achtendertigjarige, roodharige, vervallen Maria ook zijn mocht, Filips bood geen tegenstand. Hij haastte zich wel niet om de smachtende vorstin, die zich gewillig in zijn armen wierp, gelukkig te gaan maken, maar na veel uitstel en onderhandeling landde hij toch eindelijk in Juli 1554 en huwde haar. De keizerlijke politiek zegevierde; Engeland werd medegesleept in den krijg en betaalde met het verlies van Calais het huwelijk van Filips en Maria.

Voor Maria was het huwelijk nog iets anders dan politiek geweest. Zij, die pas in de laatste jaren voor haar katholiek geloof, vroeger door haar verloochend, had kunnen uitkomen, wenschte niets vuriger dan Engeland tot

de gehoorzaamheid aan Rome terug te brengen. Filips en Karel zouden hun steun haar verleenen. Doch die steun werd niet geschonken, voordat de paus aan de keizerlijke voorwaarden had voldaan en verklaard, in het verlies der kloostergoederen, door Hendrik VIII weggeschonken, te berusten en het eigendomsrecht der nieuwe bezitters te erkennen. Karel V wilde de Engelsche natie niet tot verzet en opstand prikkelen en diensvolgens haar steun in den strijd missen ter wille van de goederen der geestelijkheid. De grijze staatsman en zijn zoon onder zijn leiding stelden de belangen van hun staatkunde boven die van de Kerk.

De regeering van koningin Maria is gekenmerkt door den bijnaam, dien haar volk haar schonk: de bloeddorstige. Het aandeel, dat aan die vervolgingen en terechtstellingen aan Filips was te geven, werd door de tijdgenooten niet groot geacht. Het fanatisme der vorstin had geen prikkel van buiten noodig. De kardinaal Pole zelf zou gaarne de vervolging gematigd hebben; hij volgde meer dan hij dreef. Filips, die aan Maria's zuster, de kettersche Elisabeth, geheime bezoeken bracht en Maria weerhield om aan den aandrang harer vijanden toe te geven, liet toe, dat openlijk door zijn biechtvader, fra Alfonso de Castro, de terechtstellingen van den kansel werden afgekeurd. De stoute, eerlijke monnik werd niet bestraft; integendeel de vervolging een korten tijd gestaakt. Religieuse verdraagzaamheid lag niet in den geest der 16de eeuw, maar staatslieden zagen de gevolgen der vervolgingen zeer goed in. De keizerlijke gezant in Engeland waarschuwde zijn meester voor de ernstige gevaren; de vernietiging van Spanjes politieken invloed zou er de vrucht van zijn.

„Een jaar lang" — schreef de Fransche gezant de Noail-

les — „heeft de Koningin den schoonen, jongen vorst door de voorspiegeling van haar zwangerschap in Engeland bij zich gehouden. Toen die zwangerschap bleek een doling te zijn, haastte hij zich te vertrekken, aan zijn dienaren belovende, dat, wanneer hij eens weer in Spanje zou zijn, hij het om dergelijke slechte redenen niet meer verlaten zou."

De waarheid intusschen was, dat Engelands deelneming aan den krijg tegen Frankrijk voor de Spaansch-Habsburgsche macht een groot voordeel was geweest en ook nooit iets anders had bedoeld. Engeland had de slagen, Spanje de voordeelen van den krijg. Zoo hoog waardeerde Filips den steun van Engeland, dat hij, reeds toen Maria stervende was, niets haastigers te doen vond, dan aan de kettersche Elisabeth, die opvolgen zou; zijn hand aan te bieden en zich volkomen „voldaan verklaarde met haar religieuse gevoelens." Dat een huwelijk met de zuster zijner vrouw, volgens de leerstellingen zijner kerk, ongeoorloofd was, behoefde niet als bezwaar te gelden. De paus kon dispensatie verleenen. Voor hem was het behoud van Engeland, het voorkomen dat de jonge vorstin de zijde van Frankrijk koos, een zaak van overwegend belang. Politiek belang was de hoofdzaak, die zijne handelingen richtte. De religieuse quaestie was ondergeschikt.

Op nadrukkelijke wijze ondervond het hoofd der Katholieke kerk het, dat het waagde zijn grooten invloed tegen het Spaansch-Oostenrijksch vorstenhuis te bezigen.

Paulus IV haatte Karel V en Filips. Hij beschuldigde hen van allerlei euveldaden; de eerste had zelfs de protestanten begunstigd! De paus wilde de Spaansche macht uit Italië verjagen en door de Fransche vervangen.

De pauselijke troepen vingen den krijg aan en vielen in het Napelsche gebied. Tot het uiterste was Paulus IV

besloten; zelfs de heidensche sultan van Turkije werd door hem aangespoord, om zich op de beide Siciliën te werpen.

In Napels voerde de hertog van Alva, een goedgeloovig zoon der kerk, het bevel. Hij rustte zich tot verdediging toe en schrikte voor geen maatregel terug. De geestelijke inkomsten, voor Rome bestemd, hield hij terug; het goud en zilver der kerken nam hij in beslag.

Karel V had in 1555 afstand van zijne landen gedaan, waarin, met uitzondering van Duitschland, Filips hem was opgevolgd. De jonge Spaansche vorst aarzelde niet. Een vergadering van Spaansche theologanten erkende, dat hij volkomen gerechtigd was de inkomsten van den Heiligen Stoel in beslag te nemen. Filips zelf verbood de openbaarmaking van alle pauselijke bullen. De religie mocht niet tot voorwendsel van wereldlijke bedoelingen worden misbruikt. Strenge straffen werden bedreigd aan allen, die eenige pauselijke breve in zijne staten wilde invoeren. Van zijne zijde ving de pauselijke fiskaal een formeele procedure tegen keizer Karel en koning Filips aan, om hen te excommunieeren en hun onderdanen van den eed van trouw te ontslaan.

„Mit Worten lässt sich trefflich streiten" — maar de zwaarden geven de beslissing. De jonge vorst, die ternauwernood in 's vaders plaats in de Nederlanden en in Spanje de regeering had aanvaard, weifelde geen oogenblik. De hertog van Alva kreeg zijn bevelen. Een korten tijd kwam een Fransch leger onder den hertog de Guise Rome te hulp, dat reeds de Spaansche troepen naderen zag. Doch de Guise werd teruggeroepen en Alva naderde opnieuw. „Ik vrees dat wij Rome gaan plunderen," zeide hij tot zijn zoon.

Paus Paulus IV boog het hoofd. De paus moest zich onderwerpen en zijn tegenwerking van Spanje staken.

Filips II had, als Karel V, het hoofd der Katholieke kerk tot gehoorzaamheid gedwongen.

Wie kon verwachten, dat deze man ooit haar werktuig zou worden?

De geschiedenis kent slechts enkele vorsten, die zooveel moeite als Filips II hebben aangewend, om onbekend te blijven. Hij sloot zich in zijn paleis op, onttrok zich aan de blikken der menschen. Als hij zijn paleis verliet, was hij in zijn koets, door wasdoek aan de blikken der onderdanen onttrokken. Zelfs de bijeenkomsten zijner meest vertrouwde raadslieden woonde hij niet dan hoogst zelden bij: hij ontving rapporten hunner verslagen en besliste. Voor een deel vrees, dat hij schijnen zou door hen geleid te worden, was voor het grootste deel grenzenlooze hoogmoed de reden zijner afzondering. Zijne tegenwoordigheid te midden zijner staatslieden zou gelegenheid kunnen geven tot discussiën, hem dwingen om zijn denkbeelden toe te lichten *en dus zijn onderdanen in eenig opzicht met hem op gelijke lijn stellen*. Met die woorden verklaarde hij zelf zijn houding aan Antonio Perez.

Vandaar de geheimzinnigheid, waarin hij zich terugtrok, die bovendien aan zijn somber, vreugdeloos karakter behaagde. De man, die weinige jaren na zijn komst op den troon het kloosterachtige Escuriaal deed bouwen, om de drukte en levendigheid der hoofdstad te ontwijken, gevoelde zich te zeer onderscheiden en te verheven boven de gewone menschenkinderen, om nevens en met hen te kunnen ademen en leven. De taak, die hem, naar hij meende, wàs opgelegd, vergunde geen gemeenzaamheid. Met het fanatisme van den monnik, die slechts door éène gedachte wordt bewogen en daaraan alles opoffert, achtte hij zich den geroepene, om het waar geloof te handhaven en de

ketterij te vernietigen. Die taak was hem door God toevertrouwd, opgelegd en daarom niet afhankelijk van menschelijke inzichten, zelfs niet van goed- of afkeuring van den paus.

Toen in 1566 de beeldenstorm in de Nederlanden had plaats gegrepen, was hij onmiddellijk besloten hem ten strengste te straffen. Het zwaard was hem toevertrouwd om de eere Gods te handhaven. „Ik kan u niet uitdrukken, hoezeer de verwoesting der kerken in Vlaanderen mij heeft getroffen; geen persoonlijk verlies zou mij meer pijn kunnen doen dan de geringste beleediging en oneerbiedigheid jegens den Heer en zijn beelden, daar ik zijn dienst en zijn eer boven alle zaken der wereld stel." Deze woorden schreef hij aan Granvelle (Correspondence de Philippe II, I. 489), die hem zachtheid had aangeraden.

„Wat mij betreft — zoo luidde diens ongevraagd advies — alles wat men met zachtheid en goedertierenheid kan verkrijgen, komt mij het best voor. Ik ben van meening, dat men veel wat gebeurd is moet vergeven, en in 't oog houden dat een groot deel van hen, die misdeden, bedrogen zijn; de weg der zachtmoedigheid is de meest veilige, en wat langs dezen weg tot stand komt duurt het langst."

Filips vroeg niet aan anderen met plan hun raad te volgen, zelfs niet aan den uitnemendsten staatsman, dien hij in zijn dienst had, wat te doen: zijn fanatisme besliste zelf. Evenmin als de kardinaal oefende de paus invloed op zijn besluiten uit. In de eerste weken had Filips zijn voornemen te kennen gegeven, om zelf naar de Nederlanden te gaan. Slechts een korten tijd werd het geloofd. Paus Pius V zond den bisschop van Ascoli, om hem aan te sporen zijn plan ten uitvoer te brengen. Filips was zeer gekwetst door deze zending, een bewijs van wantrou-

wen, dat bij de uitkomst bleek volkomen gegrond te zijn geweest. „Indien zijn besluit niet reeds genomen was — liet hij den paus zeggen — zou dat middel niet gedeugd hebben om hem over te halen. De bisschop had hem aangespoord om liever onderhandelingen dan geweld te beproeven, ten einde de Nederlanden te bevredigen. Indien hij (Filips), die er het meeste belang bij had, de voorkeur gaf aan de oorlogskans, dan was het alleen omdat hij wist, dat een schikking onmogelijk was zonder dat het gezag van den Heiligen Stoel er door lijden zou. In de eerste audiëntie, die hij den bisschop gegeven had, had deze zulke zonderlinge woorden gesproken, dat hij hem vertoornd had en dat alleen de liefde en eerbied voor Z. H. hem zijn genomen besluiten had doen intrekken." Dit alles schreef Filips aan Requesens, om aan Z. H. te berichten, en voegde er ten slotte bij: „gij zult aan Z. H. mijn groote gevoeligheid betuigen, opdat zij in 't vervolg een voegzame gedragslijn volge; gij zult haar doen begrijpen, dat zulk een aandrang te onpas mij haren wil niet doet volgen. Laat Zijne Heiligheid en zij, die haar raden, niet meenen, dat zij ons op zulk een wijze zullen leiden waarheen zij willen. Zij moeten begrijpen, dat zij zich lichtvaardiglijk bedrogen hebben en er zich voor wachten opnieuw te beginnen."

Wie was de man, die het hoofd der Katholieke kerk op deze wijze bejegende?

Het was de hoogmoedige Filips, die zich grooter achtte dan zijn vader, omdat het „grooter is de zoon van een keizer dan van een koning" te zijn; voor wien de strijd voor de religie, die hij beleed, tevens de strijd was voor zijn politieke macht; die in de keus der middelen zich niet leiden liet door de hoofden van zijn kerk, maar door zijn eigen subjectieve meening en zijn belang.

Voor de beoordeeling van Filips verkrijgt men niet gemakkelijk den waren, juisten grondslag, wanneer men hem beschouwt in den strijd met de ketterij. Daar schijnt hij slechts een geloovig zoon der kerk, die voor hetgeen hij waarheid noemde streed. Daar staat de geheele Katholieke kerk aan zijne zijde, en roemt hem als een harer geloofshelden.

Maar dit is de ware Filips niet. Niet waar hij zich wegschuilen kan achter de eenheid van het Katholieke geloof, maar waar hij zelf, alleen, op den voorgrond treedt, daar pas wordt hij gekend. In de Nederlanden strijdt hij tegen de ketterij. Elke gruweldaad wordt er mede verdedigd. Maar in Europa en in Frankrijk staat hij tegenover geloofsgenooten. Wanneer zijn handelingen aldaar dezelfde karaktertrekken dragen, die zijn tyrannie in de Nederlanden vertoont, dan blijkt het ten duidelijkste dat ook de religie van het Katholieke kerkgenootschap niet langer de schuld mag dragen van wat deze man misdreef.

Het is in dit opzicht vooral, dat ik aan Forneson's arbeid waarde toeken.

Geen vorst — ik zeide het boven — heeft zooveel zorg gedragen als Filips, om onbekend te zijn. Weinige vorsten intusschen, van wie wij zooveel weten. Dank zij zijn eindeloos geschrijf, zijn schriftelijk raadplegen en beslissen van wat mondeling veel sneller ware afgedaan, zijn correspondeeren met de secretarissen, in de kamer naast hem gezeten, en met zijn dienaren en ministers in de Nederlanden, in Frankrijk, Italië enz. is het mogelijk van dezen koning meer te kennen dan van menig ander. Zijn politiek wordt uit zijn eigen schrifturen, zijne brieven aan zijn politieke agenten geleerd: zijn annotatiën op de stukken hem toegezonden verraden de geheimen zijner gedachte. Achter de

zware muren van Simancas werden zijne staatsstukken als staatsgeheimen bewaard, totdat zij in deze eeuw uit de duisternis aan het licht werden gebracht. Het was de Belgische regeering, aan wie de roem toekomt door de zending van Gachard den beslissenden stoot te hebben gegeven. Zijne uitgaven van verschillende correspondentiën, voor een groot deel uit de archieven van Simancas; de uitgave van de papieren van den kardinaal de Granvelle, op last der Fransche regeering; die der *Archives de la maison d'Orange-Nassau*, op kosten van koning Willem I, II en III, hebben, nevens vele minder omvangrijke uitgaven van onbekende bescheiden, het tijdperk van Filips II en daardoor zijn persoon helder toegelicht. Waar vroeger slechts te gissen was, ondanks het vertrouwen aan Strada enz. geschonken, kan men thans met zekerheid weten.

In sommige opzichten is de beteekenis van den persoon er door gestegen. Men kan spreken van het tijdperk van Filips II, want van 1555 tot weinige jaren vóór zijn dood doet zijn invloed zich in alle Europeesche zaken gelden. Zijn biographie bevat een belangrijk stuk geschiedenis van de meeste Europeesche volken der 16$^{de}$ eeuw, omdat hij zich met hun lot, voor zoover het met zijn politiek in verband stond, heeft beziggehouden. Hun meer of minder medewerken tot zijn bedoelingen, hun dienen van zijne plannen bepaalde de maat van den afkeer of de goedgunstigheid, waarmede hij ook op hun lot trachtte invloed te oefenen. De grootheid van het Habsburgsche huis, in Spanje gevestigd: zijn heerschappij over Europa is de groote staatkundige gedachte, die hij tracht te verwezenlijken.

Droomen van een universaal-monarchie zijn tallooze malen gedroomd. Zelden intusschen met zulke goede kansen op vervulling als in de tweede helft der 16$^{de}$ eeuw. Europa,

door religie in tweeën gescheiden, bood den eerzuchtige het bondgenootschap van het religieus fanatisme aan. Godsdiensthaat is een machtig wapen, maar het vereischt kunst om het te hanteeren. Een Cromwell verstaat het, zeldzame uitzondering! en hij slaagt. Filips II kent het geheim niet en hij sterft als een bankroetier op elk terrein. In niets is hij geslaagd, dan in hetgeen hij niet bedacht of bedoeld had: zijn land verarmd, Spanjes macht vernietigd, zijn naam vervloekt.

Het geheim van dit historisch verschijnsel ligt in Filips' leven open. De Spaansche koning was niet de dienaar van zijn overtuiging; integendeel, zijn overtuiging diende hem. Zijn koninklijke macht ging boven de religieuse belangen. Het is hem niet voldoende, dat de kerk en de mannen der kerk met het herstel der orde in de Nederlanden en de handhaving hunner religie tevreden zijn. Hij wijst hun vermaning tot zachtheid af: hij weet het beter dan zij. Zijn eer is niet hersteld, zoolang de beleediging van zijn vorstelijke oppermacht, in de verwerping gebleken van een geloof, dat hij het ware keurt, niet is geboet. Zijn persoon staat boven de kerk. Hij strijdt voor een religie, maar op zijne wijze. Indien hij de raadgevingen volgt, door de mannen van de kerk hem gegeven, zal wel het belang van den godsdienst worden bevorderd, maar zijn koninklijk gezag, dat geschonden is, niet worden gewroken.

Verwondert het u, dat deze man niet slaagt, en dat de zaak, die hij heeft voorgestaan, met zijne middelen en op zijne wijze in Engeland, in de Nederlanden, in Frankrijk, verloren is gegaan in Engeland, in de Nederlanden, in Frankrijk?

Van dien strijd heeft Forneson in de twee deelen, die tot dusver verschenen, een overzicht gegeven tot 1576.

orden, die van dergelijke toegeeflijkheden niets weten wilden. Inzonderheid waren het de Dominikanen, die zich heftig tegen hen kantten. In hunne oogen was het „dwingt om in te gaan" de levenstaak van den strijder van God. Geen concessiën, maar gestrenge vervolging van den zondaar was plicht. Om aan de verschrikkingen der hel te ontsnappen, behoorde men niets te verzuimen, noch tegenover zich zelf, noch tegenover anderen. Lichamelijke zelfkastijding was van groot gewicht om de prikkels van het vleesch te dooden; leeren riemen, met spijkers of ijzeren punten beslagen, dienden, om rug en lendenen te tuchtigen. Zoowel Filips II als Karel V bedienden er zich van. Hoe konden zij vrede hebben met een orde, zoo inschikkelijk jegens het kwaad als de Jezuïeten?

In de oogen der geestelijke orde, wier levensbeschouwing die des Spaanschen volks was geworden, waren de Jezuïeten te wereldsch. Slechts met moeite en niet vóór 1596 verkregen zij vergunning om in Madrid onderwijs te geven. Zij leerden klassieke talen en onderwezen wereldsche wetenschappen. In de oogen der monniken, die Spanje hadden gemaakt tot hetgeen het was, was dit onderwijs „onzedelijk, onvoegzaam, in strijd met de geestelijke roeping. Zulke wetenschappen toch onttrokken aan het contemplatieve leven; profane en wereldsche studiën traden in de plaats van de heilige literatuur, die alleen bezig moest houden. Is het geen schande dat katholieken astronomie, geographie en botanie leeren?"

Deze klachten werden nog in 't midden der 18de eeuw in Spanje gehoord. Men kan begrijpen, hoe twee eeuwen vroeger door dit volk werd geoordeeld.

De inquisitie, het geloofsonderzoek, indertijd na de vervolging der Albigenzen door den paus ingesteld, om de

herleving of het voortwoekeren der ketterij tegen te gaan, was in 1478 door Ferdinand den Katholieke ook aan leeken opgedragen, nevens de Dominikanen die tot dusver uitsluitend er mede belast waren. Sinds was de Spaansche inquisitie een politiek lichaam, het gewillige werktuig van de wereldlijke macht tot vestiging van zijn absoluut gezag zoowel in kerk als in staat. Met en door deze inquisitie regeerde Filips; met en door haar bedwong hij alle verzet, verstikte hij alle zelfstandigheid, beheerschte hij Spanje zonder naar iemands wil dan den zijnen te vragen. Natuurlijk, dat de Dominikanen, die deze macht in handen hadden, maar al te dikwijls ze gebruikten om concurreerende orden te treffen, al waren zij ook niet de vijanden van den vorst, in wiens dienst zij stonden.

Reeds de namen der eerste beroemde Jezuïeten komen op de lijst der vervolgden voor: Ignatius de Loyola, Borgia, Lainez, enz. Bij den dood van Lainez verhief zich de vijandschap der inquisitie zoo hoog, dat, volgens de Jezuïeten zelven „de geheele sociëteit haar ondergang nabij scheen." Zij moest al de werken van hare Vaders laten onderzoeken, afstand doen van de lectuur van boeken, die de inquisitie verboden had; beloven, zich niet te mengen in zaken, die het geloofsonderzoek betroffen, en wanneer in voorkomende gevallen haar hulp door de inquisitie werd ingeroepen, die nederig en ijverig verleenen.

Een dergelijke heerschappij van een geestelijke orde in een land is alleen verklaarbaar, als men het verleden van dat land kent. Spanje was alles, wat het was, geworden door den strijd met de heidenen, de Mohammedanen. Slechts door de onderwerping der Mooren was Spanje's eenheid tot stand gekomen. Het groote aanzien in Europa dankten koning en land aan de macht die het bezit van Indië,

op heidenen veroverd, hun scheen te verschaffen en aan de eerste plaats, die zij innamen in den strijd voor 't oud geloof. Welnu — de Dominikanerorde was de geestelijke macht, die den binnenlandschen strijd had geleid, die voor de zuiverheid des geloofs had gewaakt en het volk opgevoed. Sedert twee eeuwen schonk zij aan de opvolgende geslachten haar geloofsovertuiging. Koning en volk waren door haar gevormd: beiden zouden blijven, wat de orde eischte, zoo lang dezelfde krachten met gelijke overmacht in Spanje bleven werken.

Wanneer men uit dit oogpunt den persoon van Filips II beschouwt, den Spanjaard, opgevoed, gevormd door de orde, die in Spanje sedert eeuwen de taak van den aartsengel bij het paradijs vervult, het weren van den zondaar en de zonde uit het paradijs, dan is deze persoonlijkheid, zijn haat en zijn voorliefde, volkomen verklaard. Een Dominikaner monnik op den troon, met al den hoogmoed, dien het bewustzijn van de hoogste macht in handen te hebben, schenken kan. Wat de Spaansche natie door de opvoeding dezer orde geworden is, dat representeert hij.

Alle hoogere ontwikkeling hebben deze bedelmonniken bij het volk uitgedoofd. De haat tegen kennis, die tot zelfstandigheid leidt, doet de Jezuïeten vervolgen, maar ook de leden der reguliere geestelijkheid, die het wagen in eenig opzicht hun eigen weg te gaan.

Een der merkwaardigste vervolgingen van dezen aard is die van Carranza. Hij was aartsbisschop van Toledo, primaat van Spanje, biechtvader van Karel V enz. enz. Bovendien zelf Dominikaner monnik. Maar de groot-inquisiteur Valdès, aartsbisschop van Sevilla, belaagde hem jarenlang. Toen Carranza den stervenden Karel V bijstond, werd hij beluisterd, zijn woorden werden opgevangen en

overgebracht. Eindelijk had Valdès zijn doel bereikt: een stroom van getuigenissen lagen bijeen. Carranza zou vallen, omdat hij niet geloofde aan — het vagevuur. Filips II gaf zijn toestemming: Carranza werd opgelicht van het bed, te middernacht, en in de gevangenis geworpen.

Een kreet van ontzetting ging op; zoo deze man niet veilig was, wie dan? De reguliere geestelijkheid verklaarde zich unaniem voor den primaat. Een Jezuïet durfde openlijk aan de tafel van een minister verklaren: „Of hij een ketter is, zal men nog moeten zien. Maar reeds nu weet men, dat hij door nijd en jaloezie wordt vervolgd." Het concilie van Trente verklaarde geen brieven van Filips meer te willen aannemen, voordat de aartsbisschop in vrijheid was gesteld. De catechismus, door Carranza ontworpen, werd door de inquisitie als bewijsstuk aangevoerd: de vaders, te Trente vergaderd, keurden hem goed.

Zes jaar lang werd Carranza door de inquisitie gevangen gehouden, zonder dat zijn zaak werd beslist. Toen verkreeg paus Pius V, dat de beschuldigde naar Rome werd gezonden. Het werd een belangrijke concessie van Filips geacht: zijn slachtoffer ontsnapte aan den brandstapel.

Een koning, die op zoodanige wijze tegen de hoofden en sieraden van de kerk woedt, wier geloof hij voorstaat en verdedigt, kan nooit door die kerk in bescherming worden genomen. Dat hij en zij de ketterij haten; dat hij al zijn macht aanwendt om deze te onderdrukken en dus tot handhaving van haar gezag — moge in hare oogen tot verschooning van veel verkeerds dienen, verder kan het niet gelden.

De man, die pausen heeft beoorloogd en hooge prelaten vervolgd, die zijn persoonlijk gezag in de kerk van Spanje tot een zoodanige hoogte heeft opgevoerd, dat het dat van den paus verre overtrof — die vorst kan niet als een

zuiver katholiek vorst worden verheerlijkt of verschoond. Er blijken in dit hart andere motieven dan godsdienstige te hebben geheerscht en overheerscht. Niemand zal beweren, dat deze man niet oprechtelijk de ketterij heeft gehaat en meende verplicht te zijn haar ten bloede te vervolgen; maar het geloof, waarvoor hij streed, was het geloof, waarin hij opgevoed was: de levensovertuiging, die de anti-kettersche oorsprong van den Spaanschen staat tot de heerschende had gemaakt. Het geloof der Katholieke kerk, van den paus en de uitnemende geestelijken, met wie Filips achtereenvolgens in strijd kwam, was minder bekrompen, ruimer en vrijer dan het zijne. Hij haat en vervolgt als de ordebroeder, die den hemel wil verdienen door zelfkastijding en door de verschrikkingen van den godsdienst het leven doen beheerschen. Maar daarbij als een koning, wiens hoogmoed even diep, zoo niet dieper gekwetst is dan zijn godsdienstige convictie door de vermetelheid van onderdanen, anders te denken dan hij. Groote verdiensten heeft Filips II jegens de Katholieke kerk; hij heeft voor haar gestreden en geleden. Doch niet als een gehoorzaam, onderworpen zoon, maar als een eerlijk en trouw voogd voor de belangen van zijn pupil. Ook deze trouw en toewijding heeft haar waarde, maar niet die der kinderlijke volgzaamheid en onderwerping jegens de kerk en jegens den paus, die Christus' plaatsbekleeder en haar hoofd is. Aan zijn zorg, niet bloot voor het gezag van den Heiligen Stoel, maar voor diens zuiverheid zelve te waken, ligt de twijfel aan haar onfeilbaarheid ten grondslag; daarin verraadt zich een overmoedig individualisme, dat de Kerk slechts vergeven kan, omdat het zoo ontzettend veel heeft liefgehad, d. i. omdat het het bloed van zoo vele duizenden willig ter wille der Kerk heeft vergoten.

---

# II

# DE DIPLOMAAT RUBENS.

# DE DIPLOMAAT RUBENS.

Histoire politique et diplomatique de Pierre Paul Rubens,
par M. Gachard. Brux. 1877.

In 1802 deed de beroemde Engelsche auteur John Kemble een reis naar Parijs. Door de acteurs van het Théâtre Français werd hij met beleefdheid overladen. Bij gelegenheid van het diner viel, zegt men, het gesprek op de dramatische auteurs van Frankrijk en Engeland. Langen tijd werd er over Corneille en Shakespeare gesproken en gedisputeerd. Kemble verdedigde natuurlijk de superioriteit van zijn landgenoot boven den Franschman. Als 't ware om een afleiding te geven en tevens een zekere vergoeding zich te verschaffen, wendde een der Fransche tooneelspelers het discours op Molière en vroeg aan Kemble, wat hij van dezen dacht. „O, wat Molière betreft — riep Kemble uit — dat is een heel andere quaestie; Molière is geen Franschman!" — „Wat belieft u — riep men van alle kanten verbaasd den stoutmoedigen Engelschman toe — wat belieft u? Molière geen Franschman.....? wat zou hij dan zijn? Of is hij misschien een Engelschman?" Dood bedaard, zonder zich om al die uitroepen te bekommeren

of er zich aan te ergeren, stelde Kemble de heeren gerust door te verzekeren: „Neen, Molière is evenmin Engelschman." — „Wel, dat is gelukkig, maar wat is hij dan?" — „Het is een mensch," zei Kemble. — „Nu ja, dat weten wij wel, zooals in den *Tartuffe*

> C'est un homme.... qui.... ah!.... un homme....
> un homme enfin."
>
> (Acte I. Sc. 6.)

„Ja, ik ken de plaats — hervatte Kemble. — Maar dat is niet, mijne heeren, wat ik wilde zeggen. Ik bedoelde iets anders. Ik stel me voor, dat God, in zijn oneindige goedheid, het menschdom het genot van de comedie willende geven, een der aangenaamste die men smaken kan, Molière schiep en hem op aarde deed vallen, zeggende: „mensch, ga schilderen, amuseeren en, zoo ge kunt, uw gelijken verbeteren." Nu spreekt het vanzelf, dat hij op de eene of andere plek van den aardbol terecht moest komen. Welnu, hij is bij u terecht gekomen. Wat doet het er toe? Ik houd vol, dat hij evenzeer ons toebehoort als u. Heeft hij dan ulieden alleen afgebeeld? Heeft hij ulieden alleen geamuseerd? Neen: hij heeft alle menschen afgebeeld: allen genieten van zijn werken en zijn trotsch op zijn genie. Voor hem bestaan geen grenspalen, die volken en rijken scheiden. Het verschil der eeuwen belet hem niet den mensch, onder alle vormen verscholen, terug te vinden en weer te geven. Niet het een of ander land, niet het eene tijdperk meer dan het andere heeft het recht zich hem toe te eigenen: hij behoort aan alle tijden en aan alle landen."

In de kleine groep van mannen, die evenals Molière en Shakespeare het gemeenschappelijk eigendom der menschheid zijn, neemt ook Pierre Paul Rubens zijn plaats in.

Er behoort niet een zekere eigenaardigheid van opvatting toe, die zoowel van ieder sterk ontwikkeld nationaal als huiselijk leven het noodzakelijk gevolg en kenmerk is, om het rijk genie van den grooten en veelzijdigen schilder te bewonderen. Alle natiën, hoe ook gescheiden door verleden, geloofsovertuiging en taal, staan als het ware naast elkander in bewondering verzonken voor de meesterwerken van zijn hand, vereenigd door gelijken eerbied, die sterker blijkt dan al wat overigens voor hen grond tot verwijdering kon zijn. En deze indruk bepaalt zich niet tot een enkel geslacht: integendeel, naarmate de afstand grooter wordt, die ons van Rubens' dagen scheidt, is het of de roem van zijn werk klimmende is en algemeener wordt erkend.

Het heeft betrekkelijk lang geduurd, voordat de belangstelling in de wonderrijke producten van zijn palet ook belangstelling in den persoon in het leven riep. Met het herleven der historische studie in deze eeuw is ook voor de geschiedenis der kunst en der kunstenaars een nieuwe periode aangebroken. Het inzicht is heerschende geworden, dat voor het juist begrijpen van den kunstenaar de kennis van den mensch onmisbaar is. Om te begrijpen, wat hoofd en hart hebben in 't leven geroepen, behoort men te weten, wat er in hoofd en hart is omgegaan.

Dat de Rubensfeesten, in 1877 door de Belgen als 't ware aan de geheele beschaafde wereld aangeboden, vele pennen zouden in beweging brengen, was te voorzien. Dat er veel ouds en bekends opnieuw in anderen vorm is gegoten, is noch te verwonderen, noch te betreuren. Herinneringsfeesten ter eere van feiten of personen zijn de eigenaardige gelegenheden tot het populariseeren van veel, wat tot dusver als resultaat van ernstig onderzoek aan betrekkelijk weinigen bekend was. Het is, alsof bij zulke

gelegenheden de nieuwsgierigheid onder de groote menigte aanstekelijk is. Men kan er zeker van zijn dat, wanneer een zoodanig onderwerp, dat herdenking waard is, als aan de publieke attentie wordt opgedrongen, duizenden de moeite nemen er over te lezen, die weinige maanden, ja weken vroeger het denkbeeld van zulk eene lectuur verre zouden hebben weggeworpen. Van Rubens weten talloos velen thans allerlei bijzonderheden, terwijl ze nog voor korten tijd het tijdperk, waarin hij leefde en bloeide, slechts met eenige benadering konden aangeven.

Het is intusschen een voorrecht voor de mannen van ernstige studie, dat er zelden of bijna nooit een onderwerp ter openlijke herdenking kan worden aangegeven, zonder dat er stof in overvloed bestaat voor grondig en degelijk onderzoek. Onze vaderen hebben de beleefdheid gehad het een en ander aan onze vlijt ter nasporing over te laten: zij putten nooit een onderwerp uit; en zelfs, wanneer zij zelve de voorwerpen onzer belangstelling zijn, schijnen zij een eigenaardig genot er in te vinden, ons in het zweet onzes aanschijns te doen werken, om — weinig te vinden. Het gebeurt ons dikwerf, dat wij lange, lastige en breede onderzoekingen in het werk stellen, die, naar wij meenen, ons groote, schitterende resultaten zullen opleveren. De uitkomst bewijst, dat wij ons bedrogen hebben. Eenige jaren geleden schreef een dier vele wetenschappelijke genootschappen, wier talrijkheid in ons vaderland van de hooge geestbeschaving van ons volk, wier rijkdom aan uitgegeven werken van het veelzijdige nut dier voortreffelijke instellingen getuigt, een prijsvraag over een der vele admiralen uit, die in vorige eeuwen de schrik der zeeën waren. Een nieuwsgierige zette zich aan den arbeid en poogde 's mans glorierijk leven uit het stof op te delven.

Maar 't mocht hem niet gelukken van den held veel bijzonders te ontdekken. Het eenige, wat vermeldingswaardig scheen, was het navolgende: De held der nog te schrijven geschiedenis had zich herhaaldelijk te water begeven en een paar maal ernstig gevaar geloopen om te verdrinken, maar hij was gelukkig steeds aan dat noodlot ontsnapt. Dank zij deze opmerkelijke omstandigheden was hij op behoorlijken leeftijd op zijn bed gestorven, en rustte met zijn echtgenoote naast zich, sinds, ongestoord door de wereldsche zaken, rustig en vreedzaam op het praalgraf uit, dat de vreemdelingen, die het stedeke bezochten, waar hun laatste verblijf was gevestigd, niet nalieten geregeld te bezoeken en te bewonderen. Later, toen het wetenschappelijk genootschap goedvond de uitgeschreven prijsvraag in te trekken, omdat het onderwerp te onbeduidend was, bleek het, dat er niet meer te ontdekken was geweest.

Zulke resultaten, zal men zeggen, zijn noch aangenaam noch aanmoedigend. Het eerste zeker niet, het laatste evenmin; maar daaruit volgt niet, dat zij afschrikkend zijn. Het gaat er mede als met de kennismaking met menschen. Velen, die oogenschijnlijk alleraangenaamst en beminnelijk zijn, vallen op den duur niet mede; anderen, wier stroefheid of terugstootend uiterlijk afschrikte, zelfs om toenadering te doen wenschen of te beproeven, hechten ons aan zich, als het toeval, gelijk wij het noemen, ons met hen in aanraking brengt. De ruwste schil verbergt soms de beste kern.

Doch laat mij tot Rubens terugkeeren, van wien ik mij schijnbaar verwijderd heb. Veel en van allerlei aard is er omtrent den beroemden schilder van Antwerpen nog te ontdekken, voordat het beeld volledig ons voor de oogen

staan zal. Ook hier als elders zijn op menig punt de traditioneele overleveringen of, wil men liever, opvattingen, met elkander in strijd. Wie zich het wetenschappelijk geschil herinnert, dat voor jaren de algemeene aandacht trok, over het huwelijk van Willem van Oranje met Anna van Saksen, weet hoe de geniale Bakhuizen van den Brink bij de beslissing van dit twistgeding, door kerkelijke partijdrift en onkunde aangevangen, zijn meesterlijke bijdrage leverde tot oplossing van de vraag: waar Rubens mocht geboren zijn. Al weifelt het buitenland nog om zich met zijn zienswijze, nader in zijn brochure: „Les Rubens à Siégen," ontwikkeld, te vereenigen, het licht, door hem over het ouderhuis van den grooten meester verspreid, behoort tot de blijvende winsten, door hem ook voor Rubens' biographie geleverd.

In het werk, dat de aanleiding tot deze regelen levert, heeft de Belgische archivaris zich de toelichting van een ander punt ten doel gesteld. Dat Rubens in allerlei diplomatieke bemoeiingen gemengd is geweest, was een bekende zaak. Maar het fijne van de zaak, waar het eigenlijk op aankwam, kan men niet zeggen, dat tot dusver was geweten. Een duidelijke aanwijzing, in al welke diplomatieke onderhandelingen hij was gewikkeld geweest en welk deel hem in ieder dezer was toe te schrijven, ontbrak tot dusver. Het was te minder gemakkelijk zich er een juist denkbeeld van te vormen, omdat, naar het scheen, er een soort van spraakverwarring in dezen heerschte. Er waren biografen, die de diplomatieke loopbaan van Rubens al zeer vroeg lieten beginnen en daartoe zich beriepen op feiten, die in het oog van anderen geen enkel kenmerk van een diplomatieke missie vertoonden. Toen hij in 't begin van zijn carrière aan het hof van Vincentius

van Gonzaga, hertog van Mantua, vertoefde, bestonden er voor dezen redenen om de gunst van den Spaanschen koning Philips III te zoeken en te onderhouden. Hij zond hem een aantal kostbare geschenken toe: een prachtig rijtuig, bespannen met zeven Napelsche paarden, wordt er onder genoemd. Rubens werd door den hertog belast, om deze geschenken naar Madrid over te brengen en den Spaanschen vorst aan te bieden. Ziedaar, zegt men, de aanvang van Rubens' diplomatieke carrière.

Indien in onze dagen een opperstalmeester met een dergelijke missie naar een buitenlandsch hof werd gezonden, geen der levende diplomaten zou hem als confrère begroeten. Dat men aan deze zending zulk een gewicht gelieft te hechten, pleit alleen voor de ingenomenheid der biografen met hun held, die er zich moeielijk rekenschap van kunnen geven, dat in het leven van een groot man ook vele alledaagsche en weinig beteekenende zaken voorkomen. De liefde, men weet het, is blind en heeft daardoor een bepaald zwak voor vergrootglazen.

Rubens' diplomatieke werkzaamheid is in veel later dagen aangevangen. Zijn familie-relatiën gaven er de ongezochte aanleiding toe.

In het laatst van 1608 was Rubens te Rome. Op drie en twintigjarigen leeftijd had hij in 1600 Antwerpen en België verlaten, om Italië te zien. Voornamelijk te Venetië en te Rome had hij zich opgehouden, de kunstschatten hier aanwezig van oude en levende meesters bestudeerd, en door zijn eigen scheppingen den grondslag tot zijn roem gelegd. Thans, in October 1608, ontving hij te Rome het bericht van de ernstige ziekte zijner moeder. IJlings spoedde hij zich naar huis, doch hij kwam te laat. De edele vrouw, die hem het leven had geschonken, had de oogen gesloten.

Schoon aanvankelijk niet van plan, naar 't schijnt, om in zijn vaderland te blijven, deden vriendelijke invloeden hem spoedig van besluit veranderen. Albertus en Isabella, aan wie Philips II in 1598 de Spaansche Nederlanden had overgegeven, wisten hem door hun aanbiedingen en opdrachten tot blijven te bewegen. Hij nam een vast jaargeld, aanzienlijker dan de hertog van Mantua hem had geschonken, met daarbij behoorenden titel aan.

Meer nog dan zij, werkten waarschijnlijk op zijn besluit de vriendelijke oogen eener Vlaamsche schoone. Isabella Brandt, de schoonzuster van zijn broeder, schonk hem haar hand. In 't laatst van 1609 was hij als gehuwd man te Antwerpen gevestigd. In 't volgende jaar kocht hij een huis in de straat, die thans zijn naam draagt. Hij liet het sloopen en op de plaats een andere woning bouwen, waarvan hij het plan zelf had ontworpen. Daar omringde hij zich met de rijke kunstschatten, vazen, beelden, schilderijen, die hij uit Italië had medegebracht. De kosten van dit huis, die 60.000 gulden beliepen, bewijzen, dat Rubens reeds toen een vermogend man was. Men weet, dat volgens de overlevering de bouw van deze woning de aanleiding werd tot het ontstaan van zijn beroemde schilderij: *la descente de la croix*. Rubens of liever de bouwmeester zou over een stukje grond hebben beschikt, dat aan een gilde behoorde. Om het proces, waarmede hij deswege bedreigd werd en dat hij, naar men hem zeide, zou verliezen, te voorkomen, beloofde hij, voor de gildekapel, in de cathedraal van Antwerpen een triptyque te schilderen. Daaraan dankt, zegt het verhaal dat herhaaldelijk is tegengesproken, het beroemde meesterstuk het leven.

In deze schitterende woning, omgeven van al de weelde,

waaraan hij behoefte gevoelde, leefde en werkte Rubens verscheidene jaren. Des zomers was hij op zijn buitenverblijf, een oud kasteel tusschen Mechelen en Vilvoorde. Zijn eigen vermogen en de voor dien tijd aanzienlijke inkomsten, die zijn arbeid hem verschafte, verzekerden hem een onafhankelijkheid van bestaan, die in den regel niet het deel van kunstenaars is.

Rubens, aan het hof van Albertus en Isabella in blakende gunst, in 1620 door Maria de Medicis naar Parijs geroepen, om het Luxembourg met zijn werk te verrijken, was een groot heer, die zich gemakkelijk in de hoogste kringen bewoog en door zijn tact, beschaving en ontwikkeling zich zonder moeite — schoon artist — staande hield. „Un beau visage — zegt la Bruyère — est une recommandation que l'on porte partout avec soi." Dezen aanbevelingsbrief had Rubens het voorrecht te bezitten. Was 't wonder, dat zijn naam werd genoemd, ook waar van andere zaken dan kunst in de regeeringskringen werd gehandeld?

Een zijner bloedverwanten in Holland was in betrekking bij of tot Jozias van Vosbergen, resident van den koning van Denemarken in den Haag. Door dezen neef, Jan Brandt, schijnt Rubens de geringe sympathie vernomen te hebben, die er in sommige kringen tot het voortzetten van den krijg, bij het einde van het twaalfjarig bestand werd gevonden. Dit werd de aanleiding tot een onderhandeling tusschen het aartshertogelijk hof te Brussel, dat even weinig op den strijd belust was en den Haag. Rubens was door deze familiebetrekking de aangewezen tusschenpersoon. Er is van hem een brief over de zaak bekend, die o. a. een zeer ongunstig getuigenis bevat over een secretaris van prins Maurits. „Le catholique — dit was

Rubens' bloedverwant — me dit, de plus, que le secrétaire du prince, par les mains du quel passe cette négociation, se nomme Junius; qu'il est homme très-corruptible et qui prend des deux mains."

Deze onderhandeling intusschen leidde tot geen resultaat. Maar: l'appetit vient en mangeant. Voor Rubens schijnt er in het geheim, in 't half duister der diplomatie iets zeer aantrekkelijks gelegen te hebben. Wij vinden hem ten minste kort daarna, in 1625, te Parijs met veel belangstelling zich bemoeien met de diplomatieke handelingen van anderen, die hem eigenlijk geheel vreemd waren. Te Parijs was de hertog van Nieuwburg aangekomen. Om de aanspraken, die hij maakte op de landen van Gulik en Kleef, wenschte hij dolgraag den vrede tusschen Spanje en de Nederlandsche Republiek te zien tot stand komen. Hij meende, dat de Staten der Republiek zijn concurrent naar Gulik en Kleef, den Brandenburgschen keurvorst, minder sterk tegen hem zouden steunen, als de vrede was gesloten, dan thans. Tegen dezen hertog van Nieuwburg nu waarschuwde Rubens de aartshertogin Isabella. Die man zou den boel verknoeien en zoo voorts.

In plaats van den vrede met de Republiek, zag het Brusselsche hof in 1625 den krijg zich uitbreiden. De goede verstandhouding, die er een twintig jaar tusschen Engeland en Spanje had geheerscht, werd in de laatste dagen van Jacobus' regeering verstoord. Karel I besteeg den troon onder het vooruitzicht van met Spanje in oorlog te geraken.

Toen Rubens bij zijn verblijf te Parijs het huwelijk van Karel I met Henriette Mariä bijwoonde, wist hij dit. Ter wille van de wenschen van het Brusselsche hof, dat naar vrede smachtte, betreurde hij die uitbreiding van den

oorlog zeer. In het gevolg en het vertrouwen van Buckingham, die den Engelschen koning representeerde, was een schilder, Gerbier. Rubens kende hem en sprak met hem. Toen beiden naar hun land terugkeerden, bleven zij schriftelijk met elkander in gesprek.

Twee jaar later vroeg en verkreeg Gerbier door Rubens een paspoort om naar Brussel te komen. Hij bracht een schriftelijk voorstel van Buckingham over.

De invloedrijke minister van Karel stelde een wapenschorsing gedurende een aantal jaren, meer of minder, tusschen de oorlogvoerende partijen voor. Een wapenstilstand scheen gemakkelijker te verkrijgen en aannemelijker te zijn dan een vrede, die niet zonder kwetsing van aanspraken of belangen te verkrijgen was. Gerbier en Rubens, de Engelsche en de Belgische schilder, waren de tusschenpersonen, die als het minst opspraak wekkende voor deze onderhandeling waren uitgelezen.

Het voorstel van Buckingham kwam op een ongelukkig oogenblik. Spanje had juist een tractaat met Frankrijk tegen Engeland geteekend. Met de gewone grootspraak, die de diplomatie van vroeger dagen onderscheidde, hadden zij afgesproken, Engeland op gemeene kosten te veroveren, te verdeelen en er het katholiek geloof te herstellen. Dat Olivarez zich door Richelieu tot een dergelijk tractaat liet bewegen, leert, hoe weinig hij de politiek van den grooten Franschen staatsman begreep. Hij had zich de handen laten binden. Hij zond echter Isabella volmacht om met Engeland te onderhandelen, al ware 't alleen maar om tijd te winnen. Ook mocht zij onderhandelen met de Staten der Republiek, „à condition", — de voorwaarde is te vermakelijk, om ze niet te vermelden — „à condition qu'avant tout ceux-ci renonçassent au tître d'états libres,

et que l'exercice de la religion catholique fut admis dans les dites provinces".

Doch ééne zaak was er, die Olivarez onbepaald afkeurde: dat een *schilder* voor een dergelijke onderhandeling werd gebruikt. „C'est une chose" — schreef hij aan Isabella — „qui porte à la réputation de cette monarchie une atteinte aisée à comprendre, car la réputation doit nécessairement souffrir de ce qu'un homme de si peu de consistance soit le ministre que vont chercher les ambassadeurs pour faire des propositions d'un tel poids. Si en effet on ne peut refuser à celui qui propose le choix de l'intermédiaire dont il lui plait de se servir, et si pour l'Angleterre il n'y a pas d'inconvénient à ce que cet intermédiaire soit Rubens, pour ici l'inconvénient est très grand."

Isabella liet zich door die afkeuring niet bewegen, maar antwoordde kalm, dat niet zij, maar Buckingham zelf, die aan Rubens had geschreven, dezen had aangewezen: „On ne pouvait donc se dispenser de l'entendre. Il importe peu que ces affaires là soient entamées par l'un ou par l'autre."

Trouwens, alles was slechts inleiding, voorbereiding; indien de zaak werkelijk tot iets leidde, zou men personen van meer gewicht er mede moeten belasten: „s'il y est donné suite, il est clair que c'est à des personnes graves que la direction en devra être confiée."

Men ziet, zelfs in de oogen van zijn beschermers stond Rubens, schoon in den adelstand verheven, niet hoog genoeg om bij diplomatieke onderhandelingen iets anders dan een ondergeschikte plaats in te nemen.

Rubens daarentegen, die van deze correspondentie wel geen kennis heeft gedragen, dacht er heel anders over. Hij was overtuigd, dat hij een man van gewicht was.

Toen hij gehoord had, dat Gerbier naar den Haag werd gezonden, schreef hij dezen, dat hij hartelijk wenschte, ook door zijne meesters daarheen gezonden te worden; „du reste, je suis d'opinion que ma présence servirait grandement à la promotion de l'affaire". Hij verzocht Gerbier hem een paspoort te bezorgen. Toen hij het ontvangen had, vertrok hij in Juli naar Holland, waar hij met den Engelschen schilder eenige dagen doorbracht, zonder dat hun samensprekingen tot eenig resultaat leidden. Het was trouwens ook volkomen onmogelijk, daar men voortdurend op nadere bevelen uit Madrid wachtte, en Rubens niets anders dan algemeene verzekeringen van vredelievendheid namens het Brusselsche hof kon geven.

Was dit bezoek van Rubens het eerste, dat hij aan Holland bracht? Waarschijnlijk niet. Hij had in 1626 zijn vrouw verloren, Isabella Brandt. Hoewel Rubens zelf met de hoogste liefde van haar sprak en getuigde, heeft de laster hun verhouding ongunstig geteekend. Men is zelf zoo ver gegaan van te zeggen, dat hij bewijzen van haar ontrouw had, en zich daarover heeft gewroken in zijn schilderij *Het laatste oordeel*, dat te Dusseldorf is. Daar zou een duivel Isabella Brandt in zijn klauwen naar de hel sleepen, terwijl de tweede vrouw van den schilder, Helena Fourment, heel genoeglijk en pleizierig in het paradijs is gezeten.

In strijd met dit praatje schrijft Rubens zelf: „Une semblable perte me parait bien sensible; et puisque le seul rémède à tous les maux c'est l'oubli qu'engendre le temps, il faudra sans doute espérer de lui seul mon secours. Mais qu'il me sera difficile de séparer la douleur que me cause sa perte, du souvenir que je dois garder toute ma vie à cette femme chérie et vénérée! Un voyage me con-

viendrait peut-être pour me soustraire à tant d'objets qui renouvellent sans cesse mon affliction, ut illa solo domo moeret vacuâ stratisque relictis incubat." Om deze afleiding, die een reis schenkt, te ontvangen, schijnt hij reeds toen Holland bezocht te hebben. Doch misschien moet deze reis met 1627, om Gerbier te ontmoeten, ineengesmolten worden. In elk geval zal het doel, afleiding, bereikt zijn geworden: ook al nemen wij niet onvoorwaardelijk aan, wat een van Rubens' biografen van de geschiktheid van ons land, en inzonderheid van Gelderland, om treurigen te troosten, schrijft: „c'est là que devraient se réfugier tous les coeurs malades, toutes les âmes dégoûtées de la vie ou torturées de secrets chagrins. Sous cet air lourd, au milieu de ces horisons sans grandeur, on se pénètre à plaisir du calme de la nature et du sentiment de l'insignifiance humaine."

Hoe dit zij — een gebroken hart had Rubens niet en afkeerig van de wereldsche zaken was hij evenmin. Hij hoopte de eer te hebben, dat hij zijn naam aan een vredestractaat mocht verbinden. Groot was daarom zijn teleurstelling, toen de bevelen uit Madrid geheel in strijd met zijn wenschen luidden. De Spaansche regeering was volstrekt niet vredelievend, maar stellig oorlogzuchtig. De aanbiedingen, die zij door Gerbier en Rubens van het Engelsche gouvernement hadden ontvangen, werden verwaarloosd. Rubens was teleurgesteld en boos, en haalde minachtend de schouders op over den hertog d'Olivarez, „wiens passie praevaleert aan alle andere redenen en consideratiën ...."

Zulk een oordeel uit Rubens' mond over den eersten minister van Spanje, woog wel op tegen diens ongunstig oordeel over den schilder. Zij waren quitte.

Onder de vele anecdoten uit het leven van Rubens is de volgende zeker een der meest karakteristieke.

Toen Rubens te Madrid was, noodigde de hertog van Braganza, later koning van Portugal, hem uit, om hem te bezoeken op zijn jachtslot van Villa-Vicioza. Rubens nam de uitnoodiging aan en begaf zich met een stoet van Vlaamsche en Spaansche edellieden op weg. Toen zij het jachtslot naderden, bracht de drom van edellieden, die den schilder vergezelden, groote ontsteltenis te weeg. Joan van Braganza had op een dergelijk talrijk bezoek niet gerekend en schrikte voor de onkosten terug, waarop het hem jagen zou. Hij zond een zijner kamerheeren Rubens te gemoet, met last, om in zijn naam hem zijne verontschuldigingen aan te bieden: onverwachte omstandigheden hadden hem gedrongen, plotseling naar Lissabon te vertrekken. Tevens moest hij den beroemden schilder een beurs met vijftig pistolen schenken, tot vergoeding voor de nutteloos gemaakte reis.

Deze zonderlinge boodschap wekte veel ontevredenheid en ergernis bij de aldus afgewezenen. Een dergelijke lompe bejegening en misplaatste zuinigheid werd als een beleediging opgenomen. Rubens handhaafde aller eer. „Zeg" — sprak hij tot den verlegen edelman — „aan uw meester, dat het mij leed doet, hem de betuiging van mijn eerbied niet persoonlijk te kunnen overbrengen. Maar het doel van mijn bezoek was niet, om vijftig pistolen van hem te ontvangen: ik had er duizend medegenomen om de onkosten te bestrijden van mijn verblijf te Villa-Vicioza".

Dit verhaal, waar of onwaar, heeft de groote verdienste, ons Rubens in al zijn zelfvertrouwen en gemakkelijkheid van levenswijze voor oogen te stellen. Men ziet — hij voelde zich thuis in de kringen, die bewondering voor

zijn rijk talent voor hem had geopend. Er is pretensie in de houding, die hij in deze anecdote aanneemt: hij maakt hooge aanspraken, en kent zichzelven hooge rechten toe. Deze trekken, die ook door andere omstandigheden van zijn leven niet worden weêrsproken, treffen onmiddellijk in het beeld, dat, blijkens dit verhaal, de tijdgenoot zich van hem vormde.

Men kan zich dan ook licht voorstellen, hoezeer het hem hinderde, dat zijne onderhandelingen met den Engelschen schilder Gerbier tot geen 't minste resultaat hadden gevoerd en de voorslagen van Engeland door Spanje feitelijk waren afgewezen. Hij bleef niettemin voortdurend met Gerbier in briefwisseling, schoon de politiek van de hoven van Madrid en Londen zich om zijn inzichten niet bekreunde.

Toen de krijg een minder gunstigen loop voor Engeland nam, dan de regeering van Karel had gehoopt, dreef de vredelievendheid van den koning en van Buckingham krachtiger nog dan vroeger boven. De brieven, die Rubens van Gerbier ontving, droegen er de sporen van. Indien de Engelsche schilder waarheid schreef, was Engeland zelfs, om des lieven vredes wille, bijzonder gul met de eer van zijn bondgenooten. Zoo leest men o. a. in een der brieven, dat, indien de koning van Spanje met de Hollanders zou willen onderhandelen onder den naam van „bondgenooten van den koning van Engeland", zonder dat zij van vrijheid of dergelijke zaken, die Philips moesten ergeren, zouden spreken, hij, hertog van Buckingham zich overtuigd hield, dat de Staten daarmede genoegen zouden nemen.

Geloofde hij zelf een woord van dergelijke praatjes?

Hoe dit zij, — Rubens ontving de brieven * en deed

---

* Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

er rapport van aan de hoven te Brussel en te Madrid. Maar zijne wijze van rapporteeren was zeer eigenaardig. Hij zond de brieven zelve niet, maar deelde er eenvoudig uit mede, wat hem interessant voorkwam. Philips IV was met die verkorte mededeeling niet tevreden en schreef aan Isabella, dat hij de brieven van Gerbier in 't oorspronkelijke en niet bij wijze van extract wenschte te kennen, „parce qu'il pouvait s'y trouver des choses et des mots auxquels Rubens n'eût pas fait attention et qui méritassent d'être considérés; qu'il était possible aussi qu'il en eût passé sous silence ou amplifié certaines phrases; enfin qu'avant de donner suite à une telle négociation, il convenait de voir sur quels fondements elle reposait et quelles étaient les personnes, qui y avaient part."

Het zou niet verwonderd hebben, indien het wantrouwen, dat in deze woorden zich uit, Rubens had gekwetst. Maar het blijkt uit niets, dat hij er gevoelig over geweest is. Integendeel — als een handig hoveling maakte hij er van gebruik, om iets, wat hij wenschte, gedaan te krijgen. Hij verklaarde natuurlijk bereid te zijn om te gehoorzamen, maar niemand dan hij kon die brieven begrijpen, omdat er allerlei bijzonderheden in voorkwamen, aan de eigenlijke quaestie geheel vreemd. Wilde de koning iemand aanwijzen, aan wien hij ze in vertrouwen mocht mededeelen, hij zou het dadelijk doen: tenzij Zijne Majesteit — hier kwam de aap uit de mouw — verkoos, dat hij zelf ze naar Madrid zou brengen.

Isabella, die Rubens tegen de minder vleiende vermoedens uit Madrid had verdedigd door te schrijven: „Je ne doute pas que Rubens n'ait déclaré fidèlement ce qui a été proposé par Gerbier," zond zijne voorstellen aan Philips IV over. De Spaansche koning vond de overkomst van Rubens

goed, en ziedaar de aanleiding tot zijn verblijf in 1628 te Madrid, waar, naar men zegt, die scène met den hertog van Braganza voorviel, die ik zoo even mededeelde.

Indien de correspondentie van Rubens met de aartshertogin Isabella niet verloren ware, wij zouden wellicht in zijne brieven belangrijke bijdragen voor de kennis van Philips IV en diens omgeving aantreffen. Thans ontbreken de voornaamste feiten, om dit winterverblijf van Rubens te Madrid te stoffeeren, tenzij men daartoe bezigen wil de vijf portretten van den koning en het vijftal der koningin, Elisabeth van Bourbon, benevens die van een aantal heeren en dames van het hof, die hij bij deze gelegenheid op het doek bracht. Want schilderen meer nog dan onderhandelen was zijn eigenlijke bezigheid gedurende de zes maanden van zijn verblijf. De vreemde diplomaten, die zich in gissingen verdiepten omtrent zijne eigenlijke missie, en nu eens meenden, dat hij den vrede met Engeland, dan dien met de Nederlandsche Republiek in den zak had, hadden zich de moeite kunnen besparen. Behalve de portretten en schilderijen — niet minder dan veertig, zegt men — die hij aan Spanje als souvenirs achterliet, en een paar mooie titels, die hij ontving, droeg de reis geen andere vrucht, dan dat zij hem het uitzicht op een bezoek aan het Engelsche hof opende. In April 1629 keerde hij naar België terug, om spoedig daarop naar Londen te vertrekken. Toen Frankrijk Spanje's zijde verliet, wilde ook Spanje wel vrede hebben.

Voor het tot stand komen van een vrede tusschen Spanje en Engeland bestond een groote belemmering. Eenige jaren geleden was op den Witten Berg bij Praag de keurvorst van de Paltz, die zich te kwader ure had laten bewegen om de kroon van Boheme aan te nemen, verslagen.

Met Bohemen, zijn nieuw rijk, had hij zijn eigen land verloren. De Winterkoning — gelijk men hem in de Nederlanden noemde — was de schoonzoon van Jacobus I, dus de zwager van Karel I. Jacobus had zich niet veel om zijn schoonzoon, noch om zijn dochter, de begaafde Elisabeth, bekommerd. Van Karel intusschen, al ging de binnenlandsche politiek hem, als al de Stuart's, meer ter harte dan de zorg voor Engelands eer in het buitenland, was het niet te verwachten, dat hij, eenmaal in oorlog met Spanje, genegen zou zijn tot een vrede, die geen redding aan den keurvorst van de Paltz bracht.

Zoodra Rubens, in Engeland aangekomen, zijne onderhandelingen aanving, kwam dit punt ter sprake. De Engelsche koning moest natuurlijk er op aandringen, dat de Spaansche Habsburgers waarborgen gaven voor de teruggave van de Paltz door de Oostenrijksche Habsburgers. De belangen van dezen waren dezelfde, gelijk hunne legers dikwerf vereenigd streden. Rubens kon niet anders aanbieden, dan dat Philips stappen zou doen, hetzij alleen, hetzij met den Duitschen keizer, bij den keurvorst van Beieren en de Duitsche rijksvorsten, tot teruggave van de Paltz. Maar zulke vage toezeggingen bevredigden Karel volstrekt niet. Ook wilde hij nu, na den dood van Buckingham en den vrede met Frankrijk, zoo even gesloten, van geen wapenschorsing, zooals Rubens hem voorstelde, hooren. Hij verlangde, dat er onderhandelingen over een stelligen vrede zouden aanvangen, en dat wel te Brussel. Wat Rubens er ook tegen inbracht, dat Spanje noch de macht noch den invloed bezat, noodig om den Winterkoning zijne landen te hergeven, het mocht niet baten. Karel, meer nog wellicht door den wil zijns volks dan door eigen sympathie gedrongen, kon zich bij zijn

voorstellen niet neerleggen. En gelijk hij, spraken zijne ministers. Spanje had invloed genoeg om meer aan te bieden: indien Philips van den keizer de belofte afvroeg, dat hij het land van Frederik van de Paltz, 'twelk hij zelf bezet hield, teruggaf, zouden Ferdinand noch Beieren het overige weigeren.

Het was aan alles duidelijk, dat de Engelsche regeering niet geloofde aan den ernst der Spaansche, om in waarheid haar in dit hoofdpunt voldoening te geven. Te vergeefs had Karel aan Rubens opgemerkt, dat er een termijn voor de teruggave der keizerlijke plaatsen in de Paltz diende bepaald te worden. De diplomaat-schilder kon niet anders dan allerlei voorwendselen te berde brengen, om aan dien eisch te ontsnappen. Spanje zou niet uitstellen noch talmen; indien er uitstel kwam, zou het van Duitsche zijde komen; daar kon koning Philips niets aan doen, en dergelijke. Geen wonder, dat men te Londen niet veel aan den ernst zijner zending geloofde; had het eigenbelang niet tot vrede gedreven, men zou zeker geen onderhandelingen hebben beproefd.

Als kunstenaar was Rubens gelukkiger dan als diplomaat. Aan erkenningen van zijn talent, aan eerbewijzingen ontbrak het niet. Geschenken van verschillenden aard vielen hem ten deel; ook Karel sloeg hem ridder, en liet zijn portret door hem maken. Of dit portret van den later zoo ongelukkigen vorst overeenkomt met de zonderlinge beschrijving van Karel, die wij bij een Franschman lezen: „Sa tête, trop grosse pour son corps, avait l'air de ces fruits trop lourds que la moindre tempête sépare de leur branche" — weet ik niet; wel dat Rubens met Karel zeer ingenomen was. 't Getuigt zeker niet tegen zijn talent om karakters te peilen, als wij hem van koning

Karel hooren getuigen: „Comme la constance et la magnanimité sont les vertus, qui la caractérisent, Sa Majesté a une aversion profonde pour ce qui est contraire.” Wie tegen die magnanimité bezwaar heeft, bedenke dat het woord rekbaar is en de Karel I van 1630 nog niet de door het ongeluk vervolgde en door tegenspoed verbitterde strijder tegen Cromwell en de parlementspartij was.

Het is te begrijpen, dat Rubens groote waarde hechtte aan die deugd van standvastigheid, die hij in Karel roemde. Onmiskenbaar toch was het, dat, zoo de koning weifelde in vredelievendheid jegens Spanje, andere invloeden gereed stonden om zijn weifeling tot beslist partij kiezen tegen het hof van Madrid, te doen overslaan. In de omgeving des konings waren er genoeg, die Engeland den strijd tegen Spanje in vereeniging met de Nederlandsche Republiek à tort et à travers wilden doen voortzetten. Welk een vertrouwen kan toch een koning van Spanje inboezemen, welke achting en welk vertrouwen verdiende hij, die, schoon in strijd met zijne kettersche onderdanen ter wille van hun ketterij, de Fransche Hugenootsche ketters tegen hun wettige regeering opstookte en betaalde? Rubens zelf had, toen hij Madrid verliet, bevelen en geldtoezeggingen ontvangen, om Soubize, een der Protestantsche opstandelingen tegen Richelieu, tot volharden aan te sporen. Was het niet beter, met een hof, dat een dergelijke Jezuietische staatkunde volgde, in vijandschap dan in vrede te leven? Bloed kleefde aan de handen van den Spanjaard; hoe kon een Engelschman die aannemen?

Zij, die zoo spraken, werden krachtig gesteund door invloeden van Frankrijk. Het terrein was vrij voor invloeden van buiten; de elementen, gereed om omgekocht te worden, ontbraken niet. „Tous ces seigneurs princi-

paux" — zegt Rubens — „mènent un train de vie fort splendide et des plus dispendieux: aussi la pluspart d'entre eux sont criblés de dettes. Je citerai surtout le comte de Carlisle et le comte de Holland, lesquels tiennent table ouverte, et par là s'attirent une suite de beaucoup de noblesse, la magnificence, la générosité étant ici en très grande considération. Bien d'autres seigneurs et des ministres, ayant peu de fortune, sont obligés de se procurer des moyens d'existence comme ils peuvent: c'est pourquoy l'on trafique à deniers comtants des affaires publiques et privées."

Wij willen dan ook gaarne gelooven, al wisten wij het niet van elders, dat Richelieu door zijne vrijgevigheid veel goede en dankbare vrienden te Londen verworven had.

Geen wonder, dat Rubens niet altijd gerust was. Hij beschouwde bovendien — het is te aardig om het voorbij te zien — de Engelschen als een zeer veranderlijk volk. Naar aanleiding van samenkomsten, die hij met een paar Engelsche staatslieden gehad heeft, schrijft hij aan Olivarez: „Si je rapporte ces choses avec tant de détails, ce n'est pas que je croie avoir réussi en rien qui puisse donner quelque satisfaction à votre excellence; c'est parce que j'appréhende beaucoup d'instabilité des humeurs anglaises. Rarement, en effet, ces gens-ci persistent dans une résolution, mais au contraire, ils la changent à chaque instant et toujours de mal en pis; de sorte que, loin d'espérer une amélioration notable, je crains plutôt qu'avec la venue de l'ambassadeur (de France) et le grand effort que fera celui de Vénise, secondé de tout le parti français, le roi ne soit combattu de manière qu'il n'accomplisse pas même ce qu'il a offert spontanément: car, si dans d'autres cours les affaires se commencent avec les ministres et s'achévent

par la parole et la signature royale, ici elles se commencent avec le roi et s'achèvent avec les ministres."

Wij, aan het constitutioneele leven gewoon, zouden, om den overwegenden invloed van de publieke opinie te teekenen, die steeds een kenmerk van het Engelsche staatsleven was, de tegenstelling, die Rubens in de laatste woorden maakt, juist omgekeerd inrichten. Tot de hoofdzaak doet het niet af. Wij begrijpen zijn bedoeling: de koning kan niet wat hij wil, hij moet dikwerf doen wat hij niet wil.

Zoo zou, vreesde Rubens, nu ook Karel gedwongen worden een tractaat met Frankrijk tegen Spanje aan te gaan, ofschoon zijne persoonlijke sympathieën hem meer naar Madrid dan naar Parijs trokken. „Je crois fermement que les conditions susdites seront acceptées, non que le roi d'Angleterre espère que le roi de France accomplisse quelqu' une de ses offres ou maintienne ses promesses plus qu'il ne l'a jamais fait par le passé, mais parce qu'il traiterait ainsi avec réputation et l'apparence de grands avantages aux yeux du monde. Plusieurs fois sa majesté m'a protesté que, si elle pourrait sauvegarder sa réputation et son honneur autrement qu'en conformité de ce qui est contenu dans le papier qui m'a été remis de sa part, elle ne différerait pas un instant de conclure la paix avec l'Espagne, de couronne à couronne, sans aucun avantage de plus que ne lui en accordait la paix dernière: je sais même avec certitude qu'au fond du coeur elle fait mille fois plus de cas de la simple amitié de l'Espagne que de toutes les propositions de la France, et qu'elle maudit le jour où le palatin vint à sa connaissance."

Van deze stemming zocht Rubens gebruik te maken, om zijn doel te bereiken. Een best middel om Karel's

goede gezindheid te onderdrukken, was het opwekken en versterken van zijn gevoeligheid jegens de Nederlandsche Republiek. Ofschoon bondgenoot van deze, kon de koning haar succes niet met genot aanzien. Toen hij het bericht ontving, dat Wezel genomen was, kwamen hem de tranen van spijt in de oogen. Rubens zocht hem met het denkbeeld vertrouwd te maken, dat Engeland de Nederlanden aan hun lot moest overlaten, zoo zij zich niet aan zijn wil onderwierpen: "Sa Majesté Brittannique devait donner à Cottington — den Engelschen staatsman, die naar Madrid zou vertrekken — un ordre secret d'offrir au roi notre seigneur de faire avec lui une ligue offensive contre cette dernière (la France), le lui offrir également d'employer son autorité pour induire les Hollandais à quelque accord raisonnable avec l'Espagne, et, s'ils s'y refusaient, de les abandonner entièrement, même d'aider le roi notre Seigneur contre eux, puisque leur puissance par mer et par terre et leur insolence croissent de telle sorte qu'ils se rendent formidables à tous les rois et princes de l'Europe. L'Angleterre surtout a des motifs de les craindre, étant leur plus proche voisine et la plus exposée à leurs injures, et leurs forces maritimes étant de beaucoup supérieures aux siennes, de manière qu'il dépend presque d'eux de se rendre un jour les maîtres du royaume avec l'aide des puritains, qui tous sont à leur dévotion, qui se montrent on ne peut plus mécontent du roi et, pour ainsi dire, en révolte contre lui, et qui forment la majeure partie de la nation."

Of Rubens ook de open plek in het harnas van het Engelsche protestantisme had ontdekt! De jaloezie op den jeugdigen beschermeling, die te rijk, te machtig was, "formidable à tous les rois et princes de l'Europe": de jaloezie van Engeland moest het verwijderen van de Neder-

landsche Republiek en deze doen opofferen aan Spanje. De band der geloofseenheid en der politieke vrijheid zou losgerafeld worden door commercieel en mercantiel belang.

Het is niet te ontkennen, dat Rubens in zijne teekening van het Engelsche hof en in de argumenten, die hij bij de regeering doet gelden, groot talent en scherpzinnigheid ten toon spreidt. Toch geeft dit geen recht om van zijn succes in deze zending te gewagen. Indien het belang van den binnenlandschen strijd en het terugtreden van Denemarken van het strijdtooneel Karel I niet bewogen hadden, om de onderhandeling met Spanje ernstig te beproeven, wij betwijfelen of het Rubens zou gelukt zijn een dergelijk besluit uit te lokken. Nu werkte hij, ondanks het bestaande wantrouwen in Engeland, met gemak op een grond voort, die door andere belangen voor hem gelegd was. Zijn persoonlijk karakter en deze en gene scherpzinnige opmerking moge goed gedaan hebben aan Karel's ernstig voornemen, om te zien of hij tot vrede kon komen, de eigenlijke onderhandelingen zijn niet door hem gevoerd. Van Engelands zijde werden zij toevertrouwd aan sir Francis Cottington, die zich daartoe naar Madrid begaf, terwijl Don Carlos Coloma, een der vertrouwdste raadslieden van de aartshertogin Isabella, als gezant naar Londen ging.

Den 15en November 1630 kwam de vrede tot stand.

Karel I gaf de Paltzer zaak prijs, die de voorname oorzaak van de breuk met Spanje was geweest. In het vredestractaat kwam er geen woord van voor. Maar in een afzonderlijk geschrift beloofde de koning van Spanje zijn best te doen bij den keizer en het kiescollege, dat de Paltz aan de vroegere eigenaren werd teruggegeven en de ban, tegen het keurvorstelijk Huis uitgesproken, zou ingetrokken worden.

Karel I ging zich wijden aan zijn eigen rijk: wat ging den Stuart's het vasteland van Europa, wat het Protestantisme aan? Hij zou zijn eigen volk gelukkig maken door het aan zijn absolutisme te onderwerpen. Hij zou — maar zijne plannen zijn niet verwezenlijkt. En wij kunnen ze ons niet voorstellen, er niet aan denken, zonder dat wij ze in de donkere schaduw van zijn schavot zien. Dit is geen schade: het verzacht het oordeel.

Den 21sten December 1630 vergaderde te Madrid de Raad van State. Hij behandelde de vraag: wie, nu de vrede gesloten was, als Spaansch ambassadeur naar Londen zou gezonden worden. Onder de drie, die in aanmerking kwamen, behoorde Rubens. Maar de hertog van Onjate verklaarde, dat hij, ondanks Rubens' relatiën aan het Engelsche hof en zijn bewezen diensten, hem ongeschikt achtte, omdat hij een artist was en leefde van de opbrengst van zijn arbeid. De raadsleden en de koning vereenigden zich met dat advies. De markies de Castanjeda werd benoëmd.

Op verschillende wijzen was Rubens voor die diensten beloond: hij was tot secretaris van den geheimen raad benoemd en ontving het traktement, zonder dat hij de werkzaamheden, aan die betrekking verbonden, behoefde te vervullen. Aan zijn zoon werd de opvolging in die betrekking verzekerd. Philips IV schonk hem den titel van chevalier, dien hij ook van Engeland had ontvangen, maar in de landen des konings anders niet dragen mocht. Op deze en andere wijze erkende de Spaansche regeering zijne diensten. Maar tot ambassadeur werd hij niet benoemd. Als ondergeschikt agent mocht hij werkzaam zijn; opgenomen in het corps diplomatique werd hij niet.

Gedurende de weinige levensjaren, die der aartshertogin

Isabella nog geschonken werden, was hij op gelijke wijze in ondergeschikte rol nog eenige malen werkzaam. Toen Maria de Medicis, na de geheele breuk met Lodewijk XIII en Richelieu, naar de Nederlanden vluchtte, was Rubens de tusschenpersoon tusschen haar en het gouvernement. Met warmte omhelsde hij hare zaak. Er is een breedvoerig schrijven van hem over, waarin hij hare houding verdedigt en zijne denkbeelden ontwikkelt over de wijze, waarop Spanje van de verwikkelingen in Frankrijk partij kon trekken. Hij wilde, dat Philips IV met warmte voor haar zou opkomen, en van den aanhang, dien zij in haar land had achtergelaten, zich bedienen om onlusten in Frankrijk te verwekken. „Nous avons une armée puissante, de laquelle apparemment quelques régiments pourront être réformés, qu'on laissera passer file à file vers monsieur (Gaston van Orleans), comme cela s'est pratiqué de tout temps, et particulièrement durant la trève, sans démembrer les compagnies et en changeant seulement la commission, et cela ne nous ferait pas courir le moindre danger de rupture."

Maar de Spaansche koning had geen lust, om met zijn troepen en geld den burgeroorlog in Frankijk aan te stoken. De geduchte kardinaal was al te gevreesd. Ofschoon Philips aan Maria de Medicis alle eerbewijzen, waarop zij als koningin aanspraak had, deed schenken, durfde hij zelfs niet bedektelijk de wapenen voor haar opnemen. Hij begreep maar al te goed, dat Richelieu de man niet was om het te dulden, en dat hij aan een openlijken strijd de voorkeur zou geven boven een geheimen. Hij weigerde daarom in Rubens' plannen te treden, maar schreef aan verschillende vorsten, zooals aan den koning van Engeland en den Duitschen keizer, opdat zij hun invloed zouden aanwenden, om moeder en zoon te verzoenen.

Voor de teleurstelling, die de afwijzing van zijn raad hem baarde, troostte Rubens zich in zijn hersteld huwelijksleven. Ofschoon 53 jaar, was hij in Dec. 1630 in het huwelijk getreden met een echte Vlaamsche schoone van nauwelijks zestien jaar. Helena Fourment was haar naam, zij behoorde tot den handelsstand; haar portret, volgens Rubens' schilderij, heeft men dezer dagen in Fransche en Engelsche illustratiën kunnen zien. Vijf kinderen schonk zij haar man, die aan haar zijde van zijn diplomatieke bemoeiingen kwam uitrusten, om zich te wijden aan een uitgebreiden arbeid, door Karel I hem opgedragen. Vijf schilderijen van zijne hand moesten Whitehall versieren.

Doch noch de genoegens van het familieleven, noch de genoegdoening, die zijn kunst hem schonk, deden Rubens de politiek vergeten. Belangstelling in den loop der zaken bleef bestaan, ook al vond de persoonlijke ambitie weinig bevrediging. Hij bleef voortdurend met de mannen, die de aartshertogin Isabella omgaven, en met haar zelve in aanraking. Zijne voorspraak en aanbeveling werd ingeroepen door velen, die gunst of bescherming van het Brusselsche hof hadden te vragen.

In 1632 gaf de aartshertogin hem een sterk bewijs van het groot vertrouwen, dat zij in zijn beleid stelde. Sedert vele jaren was èr herhaaldelijk met de Nederlandsche Republiek onderhandeld, doch steeds zonder goeden uitslag. Zoolang de verhouding tusschen Noord en Zuid ongeveer dezelfde bleef, kon deze voortdurende oorlogstoestand, hoe lastig en drukkend ook, gedragen worden. Maar in de laatste jaren was de macht van het Noorden, onder de uitnemende aanvoering van Frederik Hendrik, zoozeer gestegen, dat zij gevaarlijk dreigde te worden voor de ge-

westen, die nog het Spaansche gezag erkenden. Inzonderheid in 1632 was dit het geval: het leger der Republiek drong zelfs tot Luik door en scheen ernstige aanslagen op Brussel in den zin te hebben. In dit kritiek moment koos Isabella den schilder Rubens, om nogmaals een poging tot vrede met het Noorden aan te wenden. Op haar last bezocht hij in Augustus eerst de gedeputeerden te velde, die bij het Statenleger te Luik waren om op de militaire operatiën toe te zien, en daarna den Prins van Oranje, die weinige dagen te voren zijn intrede in het door hem veroverde Maastricht had gedaan.

Het resultaat dezer zending was gelijk nul. De stemming der Staten noch van het eminente legerhoofd was vredelievend, en Rubens keerde terug zonder geslaagd te zijn.

Toch had deze missie voor hem gevolgen, die bij uitstek onaangenaam waren, en over zijn levensavond een donkere schaduw wierpen. Zij overtuigden hem — zoo hij het niet wist — dat geen talent volstaat om in de oogen van velen de ongelijkheid van stand weg te nemen.

Door den nood des lands was Isabella gedrongen geworden om de Algemeene Staten, die sedert 32 jaar niet te zamen waren gekomen, bijeen te roepen. Ter nauwernood vergaderd, vroegen en verkregen zij vergunning zich rechtstreeks, over een vrede of een bestand, in betrekking te stellen met de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Tien afgevaardigden, aan wier hoofd de hertogen van Aerschot en van Aremberg stonden, vertrokken eerst naar Maastricht, vervolgens naar den Haag. Van den Prins van Oranje vernamen zij het bezoek, dat Rubens hem gebracht had. Door hem voorgelicht, verzochten nu de Staten-Generaal van Isabella inlichting omtrent die missie

(4 Januari 1633). Gelijktijdig vernamen zij, dat Rubens opnieuw (Dec. 1632) een paspoort van de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden had gevraagd en bekomen, om naar den Haag te gaan.

Wat moest de schilder Rubens in den Haag doen? vroegen Aerschot en Aremberg en, op hun aanstoken, de Belgische États-Généraux aan de aartshertogin. Isabella antwoordde: om de heeren der commissie in den Haag voor te lichten, omtrent het vroeger verhandelde over een bestand.

De waarheid was, om, zoo mogelijk, te waken dat deze commissie het bestand met Holland niet te veel uit een Belgisch oogpunt behandelde en Spanje's rechten uit het oog verloor. Hij moest de onderhandelingen van de Gecommitteerden der Zuid-Nederlandsche Staten en hunne gedragingen zorgvuldig gadeslaan.

De hertog van Aerschot had, volgens Bothwell, Engeland's resident in den Haag, „a great aversion to Rubens, for several reasons too long to relate". Hij liet zich zeer ongunstig over de zaak uit. Wat zou Rubens doen? Het waardigste was geweest, niets te doen. Maar zijn liefde voor politiek bewoog hem tot het schrijven van een brief, die niet mank gaat aan overmaat van waardigheid:

„Monseigneur,

„Je suis bien marry d'entendre le ressentiment que vostre Excellence a monstré sur la demande de mon passeport, car je marche de bon pied, et vous supplie de croire que je rendray toujours bon compte de mes actions. Aussi je proteste devant Dieu que je n'ay eu jamais aultre charge de mes supérieurs que de servir Vostre Excellence, par toutes les voyes, en l'entremise de cette affaire, si nécessaire au service du roy et pour la conservation de la patrie

que j'estimerois indigne de vie celui qui, pour ses intérêts particuliers, y apporteroit le moindre retardement. Je ne vois pas pourtant quel inconvénient en fust résulté si j'eusse porté à la Haye et mis entre les mains de Vostre Excellence mes papiers, sans aucun aultre employ ou qualité que de vous rendre très humble service, ne désirant aultre chose en ce monde tant que des occasions pour monstrer par effet que je suis, de tout mon coeur etc."

Dit bij uitstek onderworpen schrijven maakt juist geen gunstigen indruk. Maar het rechtvaardigt daarom het beleedigend antwoord niet, dat hij van den hertog van Aerschot ontving:

„Monsieur Rubens,

„J'ay veu par vostre billet le marryssement que vous avez de ce que j'aurois monstré du ressentiment sur la demande de vostre passeport, et que vous marchez de bon pied, et me priez de croire que vous rendrez touyours bon compte de vos actions. J'eusse bien pu obmettre de vous faire l'honneur de vous respondre, pour avoir si notablement manqué à vostre debvoir de venir me trouver en personne, sans faire le confident à m'escrire ce billet, qui est bon pour personnes égales, puisque j'ay esté, depuis onze heures jusques à douse heures et demie, à la taverne, et y suis retourné le soir à cinq heures et demie, et vous avez eu assez de loisir pour me parler. Néantmoins je vous diray que toute l'assemblée qui a esté à Bruxelles a trouvé tres-estrange qu'après avoir supplié Son Altesse et requis le marquis d'Aytone de vous mander pour nous communiquer vos papiers, lesquels vous m'escrivez avoir, ce qu'ils nous promirent, au lieu de ce vous ayez demandé un passe-port: m'important fort peu de quel pied vous marchez et quel compte vous pouvez rendre de vos actions.

Tout ce que je vous puis dire, c'est que je seray bien ayse que vous appreniez d'ores en avant comme doibvent escrire à des gens de ma sorte une de la vostre".

De schrijver van dezen schoonen epistel was er zoo mede ingenomen, dat hij hem aan de États-Généraux mededeelde, die, op hunne beurt, hem ter lecture aan Isabella toezonden. Wat zou de gouvernante doen? De strijd tusschen Aerschot en Rubens was niet bloot een persoonlijke, maar tevens een politieke: in Rubens, dien zij gezonden had, werd zij zelve getroffen. Maar de politieke toestand des lands dwong tot zwijgend toezien en, zelfs het Spaansche hof, om, bon gré mal gré, de Belgische heeren, die men door Rubens had willen laten controleeren, te machtigen, mede in hoedanigheid van zaakgelastigden van den koning van Spanje op te treden.

Het ware voor de eer van Rubens te wenschen geweest, dat hij, na een dergelijke bejegening, zich als Achilles in zijn tent, al ware het wat veel of weinig brommende, terug had getrokken. Volkomen onbegrijpelijk daarentegen is de houding, dien wij hem zien aannemen. De kastijding, door Aerschot hem toegediend, weerhield Rubens niet, om, toen hij vernam dat de Belgische commissie naar den Haag was vertrokken, zich schriftelijk bij de leden te beklagen, dat hij zijn schikkingen gemaakt had om hen te vergezellen, maar dat zij vertrokken waren zonder hem te waarschuwen. Aerschot was wel zoo goed, zich met het antwoord te belasten. Hij deelde Rubens, in even duidelijke termen als waarin zijn vroeger schrijven is vervat, mede, dat hij, Rubens, geen persoon was, op wien hij, Aerschot, en zijne ambtgenooten moesten wachten; zij waren verbaasd over zijn verwaandheid; zij hadden hem volstrekt niet noodig bij de onderhandelingen,

die hun waren opgedragen. „Wij hebben geen behoefte aan schilders", zei Aerschot in den Haag aan ieder, die het hooren wilde.

De Staten-Generaal waren het met den trotschen edelman, gelijk men begrijpen kan, eens. Zij wantrouwden Isabella en de Spaansche regeering en wilden niet, dat aan de belangen van de laatste die van België zouden opgeofferd worden. Rubens was de dienaar der aartshertogin, de vertrouwde in haar inzichten, en daarom hun onaangenaam.

Zoolang Isabella leefde, vond de schilder-diplomaat in haar een beschermster. Doch den 1sten December 1633 ontviel zij hem; van dit oogenblik miste hij den steun der landsregeering. Alleszins natuurlijk ware het geweest, indien Rubens had ingezien, dat nu ook zijn diplomatieke rol was geëindigd. Maar hij schijnt het niet begrepen te hebben; of, zoo al, de zucht om zich met politiek te bemoeien, schijnt al te sterk geweest te zijn. Waar hem maar een uitzicht, hoe klein ook, geopend werd op het spelen van eenige rol, hoe onbeduidend ook, was de verzoeking hem te machtig. Een nieuwe vernedering was er noodig, om hem voorgoed te genezen.

In 1635 had een vertrouwde van den bisschop van Gent een samenkomst gehad over het Bestand met een oud-burgemeester van Rotterdam, die in de vorige diplomatieke onderhandelingen was gemengd geweest. Dit vertelde hij aan Rubens, die daarop niet uitgenoodigd werd, maar vrijwillig aanbood, om zich, als de kardinaal infant, die na Isabella aan het hoofd der Belgische regeering was geplaatst, het goedvond, naar den Haag te begeven, ten einde den Prins van Oranje en verschillende vrienden aldaar te polsen. Het aanbod van Rubens werd ter kennisse van het Brusselsche gouvernement gebracht, dat geen be-

zwaar tegen de zaak maakte. Rubens liet in den Haag een paspoort vragen. De Staten-Generaal zonden het verzoek aan de Staten van Holland; deze zonden het terug, waarop de beslissing aan den Prins van Oranje werd overgelaten. Hij liet de zaak onafgedaan en antwoordde niet. Gachard stelt het voor, alsof het de invloed is geweest der Fransche diplomatie, voor Rubens' talent en diplomatieken takt beducht, die deze minachtende bejegening heeft veroorzaakt. „Zij wilde niet, dat de Republiek met Spanje onderhandelde." 't Feit is waar, maar de conclusie ten bate van Rubens onjuist. Voldoende, om het te bewijzen, is de herinnering, dat in dezelfde dagen, waarop Rubens geen paspoort krijgen kon, door andere personen namens het Brusselsche gouvernement met dat in den Haag werd onderhandeld.

Rubens maakte bonne mine à mauvais jeu. In Maart 1636 schreef hij aan een zijner vrienden: „dans le principe je fus invité à m'employer dans cette affaire: mais, comme, à mon goût, elle ne me fournissait pas suffisamment de matière, mon passeport m'ayant fait éprouver quelques difficultés ayant de mon coté fait naître quelque retard volontaire et comme il ne manquait pas de gens extrêmement avides de tel emploi, je me suis conservé le repos domestique, et, avec la grâce de Dieu, je suis demeuré tranquille dans ma maison". Dit zal hem te gemakkelijker zijn gevallen, omdat zijn hoofsche sympathieën, naar hij verklaarde, door het ondervondene zeer waren verzwakt. „Jai en horreur — voegde hij er bij — le séjour des cours".

't Is altijd pleizierig, als de lusten zoo het vermogen volgen. Si vieillesse pouvait . . . . .

Rubens was 57 jaar oud, toen zijn rol op het politiek tooneel voorgoed eindigde. Schitterend was het einde niet.

Maar is die geheele diplomatieke carrière van veel beteekenis? Mijn inziens heeft zij weinig om het lijf. Schonk de persoonlijkheid van Rubens aan zijne brieven niet een eigenaardige waarde en belangrijkheid, interesseerde ons niet alles, wat op den grooten schilder betrekking heeft, wij zouden voor deze loopbaan van een ondergeschikt agent niet veel belangstelling gevoelen. Zoo zijn er velen geweest; menig secretaris van legatie kan dergelijke souvenirs aanwijzen. Rubens moge, gelijk Carleton hem noemde, "le prince des peintres et des gentlemen" geweest zijn, hij levert, onzes inziens, geen stof om de lofspraak te rechtvaardigen: "Il ne fut que d'une médiocre force en diplomatie". Het verblijf in Engeland maakte het belangrijkste deel van zijn diplomatiek leven uit. Het betrekkelijk slagen had hij niet aan zijn bijzonder beleid, maar aan de gunst der omstandigheden, die een vrede voor Engeland even gewenscht deden schijnen als voor Spanje, te danken. Er is nergens een spoor, dat hij een enkelen steen, die op dien weg lag, heeft weggeruimd of feitelijk eenige wending aan de onderhandelingen gegeven, waardoor het mislukken voorkomen werd. Ieder edelman, aan het hofleven gewoon, ware in gelijke omstandigheden geslaagd als hij.

Doch al is de geschiedenis zijner diplomatieke bemoeiingen van weinig waarde voor de diplomatieke historie, zij is voor de karakteristiek van Rubens van veel beteekenis. Men ziet, dat de dienst der kunst volstrekt niet de eenige liefde, zoo al de hoogste is geweest, die zijn hart heeft ingenomen. Iedere biografie van den schilder-diplomaat zal voortaan de dubbele zijde van dit leven hebben in 't oog te houden, ter behoorlijke verklaring van den mensch en zijn werk. De bemoeiing met politiek gaat hand aan hand met zijn kunstarbeid: de vruchtbaarste periode van de eene

is ook de vruchtbaarste voor de andere. Menig stuk van Rubens ware wellicht nimmer ontstaan, zoo de diplomaat te Madrid en te Londen niet de aandacht der vorsten op de voortreffelijkheid van zijn palet had gevestigd.

De laatste levensjaren, vervuld van aanvallen der jicht, waren aan de kunst gewijd. Zij vereenigde, toen hij den 30sten Mei 1640 was ingeslapen, representanten van allen leeftijd, geestesontwikkeling en maatschappelijken stand achter de lijkbaar van den grooten schilder, in wien, gelijk de zestien weezen, die de baar omringden, met hun zestien uitgebluschte fakkels als 't ware te kennen gaven, de bouwstoffen voor meer dan één rijk en gezegend menschenleven ter aarde daalden.

III

# HET TESTAMENT VAN PETER DEN GROOTE.

# HET TESTAMENT VAN PETER DEN GROOTE.

In de laatste dagen van Januari 1725 werd Peter de Groote ziek. Daar het de gewone kwaal was, waaraan hij sedert jaren leed, wekte zijn ongesteldheid aanvankelijk geen ernstige vrees. Hij weigerde de ordinaire voorzichtigheidsmaatregelen te nemen of zich in het drinken te matigen. Na weinige dagen nam de ziekte een ernstigen keer en was hij zelf overtuigd, dat het einde naderde. Den 8sten Februari ontving hij de kerkelijke bediening der stervenden. Hij ontbood zijne dochter, en vroeg pen en papier. Hij schreef: „geef alles over aan" .... de pen zonk hem uit de hand. Voordat zijne dochter was toegesneld, was hij ingeslapen.

Een jaar te voren (Mei 1724) had hij Katharina, te Moskou, in de kerk van Maria Hemelvaart, waar het beroemde portret van de Moedermaagd, volgens de traditie door den evangelist Lukas geschilderd, bewaard werd, met eigen hand de kroon van Rusland op het hoofd gezet.

Deze kroning was, naar hij zelf had verklaard, meer dan een ceremonie. Zij schonk aan Katharina het recht van regeeren. Zij, die in zijn leven het rijk aan de Pruth had gered, verdiende na zijn dood het te regeeren;

van haar mocht hij verwachten, dat zij zijne instellingen handhaven, in zijn geest voortregeeren en het land gelukkig maken zou.

Het was op deze verklaring, dat de vrienden en aanhangers der Czarin zich beriepen, toen zij, na den onverwachten dood van den geduchten meester, de opvolging van zijn vrouw als zijn stelligen wil voorstelden.

De ledig gebleven plaats in *geef alles over aan* .... was, zoo zeiden zij, aan niemand dan aan Katharina toegedacht. Toch bestond er onder hen, die niet tot de gunstelingen van haar behoorden, ernstige twijfel. En ook voor latere onderzoekers is er geen grond, om de voorgestelde invulling als onvermijdelijk, vanzelfsprekende, aan te nemen. Ook indien het onwaar is, wat wel beweerd, maar niet bewezen is, dat er geen leemte in het schrift van Peter heeft bestaan, dat integendeel een andere naam door hem was opgegeven, dan die zijner gemalin, doch dat deze uitgeschrapt of onleesbaar is gemaakt door haar aanhangers, er blijven redenen genoeg over om Peter's welwillende gezindheid jegens Katharina niet aan te nemen. Weinige maanden te voren had hij ontdekt, dat zij met haar eersten kamerheer op meer dan vertrouwelijken voet stond. Streng had zijn zware hand op den schuldige en zijn handlangers gerust; met den dood had de eerste zijn misdaad, met knoetslagen en verbanning hadden de laatsten hun stilzwijgen en koppelzucht geboet. En Katharina? Boven haar hoofd bleef het zwaard van Damocles dreigend zweven, tot de dood den verbitterden echtgenoot trof. Niemand beweende hem heviger dan zij. „Jamais — getuigt een ooggetuige — on ne vit une pleureuse si belle et si pathétique d'attitude. Quoique je susse bien à quoy m'en tenir sur la sincérité de ces larmes, j'en étais toujours

aussi ému que si j'avais assisté à une représentation de la tragédie d'Andromaque."

Hoe aandoenlijk deze droefheid der schoone weduwe ook zij, en welke de bron ook, waaruit die tranen voortsproten, zenuwachtigheid, het natuurlijk gevolg van het plotseling eindigen van het dreigend gevaar, of teêrgevoeligheid, door de herinnering aan alles, wat zij dien ruwen man te danken had, opgewekt — niemand kan het Katharina euvel duiden, dat zij haar droefheid beheerschte, om haar belangen te bevorderen. Waar zij te kiezen had tusschen een klooster, een nonnenleven, het gewone lot, dat Russische prinsessen in haar positie ten deele viel, of den troon des Rijks, kon er voor de bij uitstek practische vrouw wel van geen ernstige weifeling sprake zijn.

Onmiddellijk na den dood van Peter kwamen de senatoren, de generaals en andere grooten des Rijks in het paleis te zamen. Mentchikow, de gunsteling der keizerin, trad met Katharina binnen. De vorstin verklaarde, haar nog overige levensdagen — zij was nog geen veertig jaar, — aan de zware zorgen der regeering te willen wijden, om voor het Russische volk in den jongen grootvorst een keizer op te voeden en te vormen, die het bloed en den naam van den gestorvene waardig zou zijn. Teerder zorg en vriendelijker aanbod was moeilijk te bedenken. In schijn had er een soort van beraadslaging plaats, die eindigde gelijk te voorzien was. Katharina werd als keizerin erkend. De senaat, het leger, de natie volgde.

Bij die beraadslaging in het paleis was herhaaldelijk een quaestie geopperd, die met ons onderwerp in nauw verband staat. Had de Czaar eenige bepalingen gemaakt? Liet hij een testament na? De secretaris van het kabinet verklaarde, dat er niets van dien aard bestond.

Geen testament van Peter den Groote was er op den 8[sten] Februari 1725 in het kabinet van den Czaar bekend. De Czaar overleed zonder beschikkingen gemaakt te hebben. Hij had, zeide men, vroeger een testament opgesteld, maar dit op zijn laatste reis naar Moskou vernietigd. De eenige beschikking, die hij stervende wilde treffen, was hem door den dood uit de handen genomen. En gelijk toen heeft het Russische volk in de volgende eeuw niets van een testament van Peter vernomen.

En toch gelooft en zegt het groote publiek, dat er zulk een stuk bestaat. Telkenmale, als Rusland vijandig tegenover Europa staat, en de groote boeman, die „de Oostersche quaestie" wordt geheeten, politieken en speculanten verschrikt, doemt „het testament van Peter den Groote" als een vogelverschrikker op. Couranten en tijdschriften vullen zich, vooral in Frankrijk, met beschouwingen over dit merkwaardige stuk, waarin de grondlegger van Ruslands grootheid zijn inzichten en staatkunde als regel en richtsnoer aan volgende regeeringen en geslachten zou hebben voorgeschreven.

Laat ons, voordat wij verder gaan, kortelijk het stuk overzien, dat men ons als van zoo groote waarde wil in de handen stoppen.

Met een aanroeping van de heilige en ondeelbare Drieeenheid vangt het aan. De auteur vervolgt:

„Le grand Dieu, de qui nous tenons notre existence et notre couronne, nous ayant constamment éclairé de ses lumières et soutenu de son divin appui, me permet de regarder le peuple russe comme appelé, dans l'avenir, à la domination générale de l'Europe. Je fonde cette pensée sur ce que les nations européennes sont arrivées, pour la

plupart, à un état de vieillesse voisin de la caducité, ou qu'elles y marchent à grands pas: il s'ensuit donc qu'elles doivent être facilement et indubitablement conquises par un peuple jeune et neuf, quand ce dernier aura atteint toute sa force et toute sa croissance. Je regarde l'invasion future des pays de l'occident et de l'orient par le Nord comme un mouvement périodique arrêté dans les desseins de la Providence, qui a ainsi régénéré le peuple romain par l'invasion des barbares. Ces émigrations des hommes polaires sont comme le flux du Nil, qui, à certaines époques, vient engraisser de son limon les terres amaigries de l'Egypte. J'ai trouvé la Russie *rivière*, je la laisse *fleuve:* mes successeurs en feront une grande *mer* destinée à fertiliser l'Europe appauvrie, et que ses flots déborderont malgré toutes les digues que des mains affaiblies pourront leur opposer, si ses descendants savent en diriger le cours."

Na deze inleiding, die bij uitstek geschikt is om ieder, die met Peter's denkwijze niet geheel onbekend is, met verwondering te vervullen, wordt in veertien artikelen uiteengezet wat geschieden moet om het beoogde doel te bereiken.

I. Entretenir la nation russe dans un état de guerre continuelle, pour tenir le soldat aguerri et toujours en haleine: ne le laisser reposer que pour améliorer les finances de l'Etat: refaire les armées, choisir les moments opportuns pour l'attaque. Faire ainsi servir la paix à la guerre et la guerre à la paix, dans l'intérêt de l'agrandissement et de la prospérité croissante de la Russie.

II. Appeler par tous les moyens possibles, de chez les peuples les plus instruits de l'Europe, des capitaines pendant la guerre et des savants pendant la paix, pour faire profiter la nation russe des avantages des autres pays sans lui faire rien perdre des siens propres.

III. Prendre part, en toute occasion, aux affaires et démêlés quelconques de l'Europe, et surtout de l'Allemagne, qui, plus rapprochée, intéresse plus directement.

IV. Diviser la Pologne en y entretenant le trouble et des jalousies continuelles: gagner les puissants à prix d'or; influencer les diètes, les corrompre, afin d'avoir action sur les élections des rois; y faire nommer ses partisans, les protéger; y faire entrer les troupes moscovites, et y séjourner jusqu'à l'occasion d'y demeurer tout à fait. Si les puissances voisines opposent des difficultés, les apaiser momentanément en morcelant le pays, jusqu'à ce qu'on puisse reprendre ce qui aura été donné.

V. Prendre le plus qu'on pourra de la Suède, et savoir se faire attaquer par elle pour avoir le prétexte de la subjuguer. Pour cela, l'isoler du Danemark, et le Danemark de la Suède, et entretenir avec soin leurs rivalités.

VI. Prendre toujours les épouses des princes russes parmi les princesses d'Allemagne, pour multiplier les alliances de famille, rapprocher les intérêts et unir d'elle même l'Allemagne à notre cause, en y multipliant notre influence.

VII. Rechercher de préférence l'alliance de l'Angleterre pour le commerce, comme étant la puissance qui a le plus besoin de nous pour sa marine, et qui peut être le plus utile au développement de la nôtre. Échanger nos bois et autres productions contre son or, et établir entre ses marchands, ses matelots et les nôtres des rapports continuels, qui formeront ceux de ce pays à la navigation et au commerce.

VIII. S'étendre sans relâche vers le Nord, le long de la Baltique, ainsi que vers le sud, le long de la mer Noire.

IX. Approcher le plus possible de Constantinople et des Indes. Celui qui y regnera sera le vrai souverain du monde. En conséquence, susciter des guerres continuelles, tantôt au

Turc, tantôt à la Perse; établir des chantiers sur la mer Noire; s'emparer peu à peu de cette mer, ainsi que de la Baltique, ce qui est un double point nécessaire à la réussite du projet; hâter la décadence de la Perse; pénétrer jusqu'au golfe Persique; retablir, si c'est possible, par la Syrie, l'ancien commerce du Levant, et avancer jusqu'aux Indes, qui sont l'entrepôt du monde. Une fois là, on pourra se passer de l'or de l'Angleterre.

X. Rechercher et entretenir avec soin l'alliance de l'Autriche; appuyer en apparence ses idées de royauté future sur l'Allemagne, et exciter contre elle, par dessous main, la jalousie des princes. Tâcher de faire réclamer des secours de la Russie par les uns ou par les autres, et exercer sur le pays une espèce de protection qui prépare la domination future.

XI. Intéresser la maison d'Autriche à chasser le Turc de l'Europe et neutraliser ses jalousies lors de la conquête de Constantinople, soit en lui suscitant une guerre avec les anciens États de l'Europe, soit en lui donnant une portion de la conquête, qu'on lui reprendra plus tard.

XII. S'attacher et réunir autour de soi tous les Grecs désunis ou schismatiques qui sont répandus, soit dans la Hongrie, soit dans la Turquie, soit dans la midi de la Pologne; se faire leur centre, leur appui, et établir d'avance une prédominance universelle par une sorte de royauté ou de suprématie sacerdotale: ce seront autant d'amis qu'on aura chez chacun de ses ennemis.

XIII. La Suède démembrée, la Perse vaincue, la Pologne subjuguée, la Turquie conquise, nos armées réunies, la mer Noire et la mer Baltique gardées par nos vaisseaux, il faut proposer séparément et très-secrètement d'abord à la cour de Versailles, puis à celle de Vienne, de partager avec

elles l'empire de l'univers. Si l'une des deux accepte, ce qui est immanquable en flattant leur ambition et leur amour propre, se servir d'elle pour écraser l'autre; puis écraser à son tour celle qui demeurera, en engageant avec elle une lutte qui ne saurait être douteuse, la Russie possedant déja en propre tout l'Orient et une grande partie de l'Europe.

XIV. Si, ce qui n'est pas probable, chacune d'elles refusait l'offre de la Russie, il faudrait savoir leur susciter des querelles et les faire s'épuiser l'une par l'autre. Alors, profitant d'un moment décisif, la Russie ferait fondre ses troupes, rassemblées d'avance, sur l'Allemagne, en même temps que deux flottes considérables partiraient l'une de la mer Azof et l'autre du port d'Archangel, chargées de hordes asiatiques, sous le convoi des flottes armées de la mer Noire et de la mer Baltique. S'avançant par la Méditerranée et par l'Océan, elles inonderaient la France d'une côté, l'Allemagne de l'autre, et ces deux contrées vaincues, le reste de l'Europe passerait facilement et sans coup férir sous le joug.

Ainsi peut et doit être subjuguée l'Europe."

Ziedaar het stuk, dat men voor een gewichtig staatsstuk, een politiek testament van Peter den Groote verkiest uit te geven.

Reeds aanstonds trekt het de aandacht, dat het in 't Fransch is gesteld. Tot dusver wist men niet, dat Peter de Groote zóó bijzonder met het Fransch was vertrouwd, dat hij bij voorkeur in die taal, in het begin der 18de eeuw in Rusland volstrekt niet zoo algemeen bekend als later en tegenwoordig, zijne inzichten zou uiteenzetten. Integendeel, er zijn zelfs voldoende gronden om zijn kennis in

dit opzicht niet te hoog aan te slaan, schoon hij het wel verstond. Saint Simon meent, dat hij het wel zou hebben kunnen spreken, indien hij had gewild; maar dat hij het meer met zijn waardigheid overeenkomstig achtte, zich van een tolk te bedienen.` Wat er van deze gissing zij — zeker is het, dat Peter, toen hij te Parijs kwam, de kunst van Fransch spreken niet heeft in toepassing gebracht. Toen hij den jongen Lodewijk bezocht, sprak hij zijn leedwezen uit, dat hij de verschillende talen, die hij kende, niet kon vergeten, om zich met hem in zijn moedertaal te onderhouden. De Russische gezant te Parijs vergezelde hem gewoonlijk als tolk. Het diplomatieke doel van Peter's bezoek aan Frankrijk had het zeker zeer wenschelijk gemaakt, dat hij persoonlijk met de ministers des konings kon onderhandelen. Zelfs bij bezoeken van gansch anderen aard, dan het officieele aan den jeugdigen vorst, bediende hij zich van zijn tolk. Men kent het curieuse bezoek, dat hij aan de oude madame de Maintenon bracht. Ziehier wat zij den volgenden dag aan madame de Caylus schreef: „Le czar est arrivé à sept heures du soir; il s'est assis au chevet de mon lit; il m'a demandé si j'étais malade; j'ai répondu qu'oui: il m'a fait demander ce que c'était que mon mal: j'ai répondu: une grande vieillesse. Il ne savoit que me dire, et son trucheman ne paraissoit pas m'entendre. Sa visite a été fort courte: il a fait ouvrir le pied de mon lit pour me voir: vous croyez bien qu'il en aura été satisfait."

Acht men het waarschijnlijk, dat de man, die bij zulke bezoeken schroomde zijn kennis van het Fransch te betoonen, bij voorkeur in die taal zijn intiemste gedachten en plannen heeft uitgedrukt?

Niet minder opmerkelijk is het, dat niemand precies

weet op te geven, wanneer dit zoogenaamde testament zou zijn opgesteld. Verschillende opgaven doorkruisen en weerleggen zich. Volgens den een is het in 1709 ontworpen en in 1724 omgewerkt en herzien. Volgens den ander zou Peter de eerste schets in 1710, na den slag bij Pultawa, hebben gesteld en in 1722, na den vrede van Nystad, herzien. De kanselier Osterman zou het de eindredactie hebben gegeven. Henri Martin voegt de uiteenloopende opgaven ineen en laat Osterman in 1730 er de laatste hand aan leggen.

Maar er zijn ernstiger bezwaren. Het stuk zondigt tegen bekende denkbeelden van Peter. Hij had zulk een minachting niet voor de Europeesche volken en evenmin zulk een hooge bewondering voor zijn eigen volk.

Wie de ontwikkelingsgeschiedenis van het Russische volk in de laatste eeuwen, die Peter voorafgaan, ook maar in groote trekken kent, weet, dat het kenmerkende van zijn regeering juist gelegen is in de zegepraal, die hij met geweld tot stand bracht; van de Europeesche beschaving over de oud-Russische onbeschaafdheid.

De worsteling, die er sedert langen tijd bestond tusschen de steeds veldwinnende Europeësche denkbeelden en de traditie van het oude Rusland, dat vijandig en met diepe minachting op het kettersche Europa neerzag, werd door hem tot beslissing gebracht. De innige behoefte aan Europeesche beschaving, die reeds onder vorige regeeringen zich krachtig had doen gelden, was door hem erkend en tot leidend regeeringsbeginsel verheven, zoodat alles wat van oud-Russische vooroordeelen en traditiën belemmerend en storend kon in den weg treden, met gewelddadige hand werd uit den weg gerukt en vertreden. Hij dwong zijn volk de resultaten en grondslagen van de Europeesche be-

schaving niet langer als vijandig en kettersch aan te zien en te minachten, maar ze als onmisbare voorwaarden voor eigen levensontwikkeling te beschouwen en in zich op te nemen. Hij wierp den Chineeschen muur van volkstrots en onkunde omver, die Europa van Rusland en Rusland van Europa scheidde. Hij ontsloot den een voor den ander.

En deze man, die de zegepraal van het Europeanisme als een levensbehoefte voor zijn eigen volk tot stand en tot erkenning bracht, zou in zijn *politiek testament* van de Europeesche natiën hebben verklaard, „qu'elles sont arrivées pour la plupart à un état de vieillesse voisin de la caducité, ou qu'elles y marchent à grands pas"? Geloove wie het wil. In zijn leven heeft hij nooit zoo gesproken en nog veel minder daarnaar gehandeld.

Voor de invoering van al het nieuwe, dat hij tot grondslag der Russische beschaving in de toekomst legde, bediende hij zich van Europeesche krachten en talenten. Zooveel hij kon, trok hij bekwame mannen van verschillende landen tot zich. Met woord en daad erkende hij de superioriteit der westersche beschaving, ontleende aan haar de hulpmiddelen, die hij behoefde, om het ideaal, dat zij zelve hem voor zijn volk aan de hand had gedaan, te bereiken. Toen hij Engeland bezocht en de Engelsche vloot voor hem de revue was gepasseerd, verklaarde hij, zoo hij geen Czaar van Rusland was, admiraal van Engeland te willen zijn. In de Nederlanden leerde hij den scheepsbouw. Engelsche en Nederlandsche zeelieden, handwerkslieden, ingenieurs en mannen in verschillende betrekkingen van handel en industrie werkzaam, won hij of zocht hij te winnen voor Rusland. Duitschers waren even welkom in zijn dienst. En deze handelingen kenmerken niet een enkele periode in het leven van den

absoluten vorst, maar zijn geheele regeering tot het laatst toe. Wanneer zou het oogenblik dan wel voor hem gekomen zijn, dat hij, wat hij tot dusver als bewijzen van ontwikkeling en beschaving had begroet, voor kenmerken van verval en ouderdom heeft aangezien?

Dat oogenblik is voor Peter den Groote nooit aangebroken. Potsierlijk — een anderen naam verdient het niet te dragen — potsierlijk bovenal is de bewering, dat moment na den slag van Pultawa te stellen.

Hoe een ernstig historicus als Henri Martin zulke zonderlinge verzinselen zonder kritiek heeft kunnen aannemen en verspreiden, is moeielijk te begrijpen. De beteekenis van de overwinning bij Pultawa over Karel XII heeft Peter zelf duidelijk en scherp uiteengezet in de bekende woorden: „het noodlot van Phaëton heeft onzen vijand getroffen, nu liggen de fundamenten van onze stad aan de Newa vast en onwankelbaar." De vernietiging der Zweedsche macht bevrijdde Peter en Rusland van alle vrees, dat zij de Zweedsche provinciën, aan de Baltische Zee veroverd, zouden verliezen, dat Petersburg, de open poort voor de Europeesche beschaving, door den vijand weer zou gesloten worden. Verder zag Peter niet. Dit resultaat was waarlijk groot genoeg. En meer kon Pultawa ook niet waarborgen. De onderwerping van Europa zich voor te stellen op grond van deze zegepraal, daartoe bestond geen enkele grond. En tevergeefs ziet men naar een enkel bewijs uit, dat de zoo bij uitstek practische geest van Peter zich door de bedwelming der zege tot zoo veruitziende en veel omvattende illusiën heeft laten verleiden.

Er is bij herhaling tegen de echtheid van het zoogenaamd *Testament* gewezen op de politiek, die hier tegen-

over Polen wordt voorgeschreven. In art. 4 hierboven wordt daaromtrent aanbevolen, de verdeeldheid in Polen zooveel mogelijk te begunstigen, de landdagen om te koopen, Russische troepen in het land te zenden en te doen verblijven; aan de naburige mogendheden, zoo zij er zich tegen verzetten en zich niet laten geruststellen, de verdeeling van het land voor te stellen. Later zal Rusland de afgestane landen bij gelegenheid hun doen afnemen.

Voor eenige jaren heeft de graaf Vitzthum-d'Eckstaedt, geheimraad van den koning van Saksen en diens gevolmachtigde minister te Londen, een ontdekking bekend gemaakt, die inzonderheid op dit punt betrekking heeft. In de Saksische archieven verklaarde hij een stuk gevonden te hebben, afkomstig van Jan Sigismund von Petzold, die tot de Saksische ambassade te Petersburg behoorde en daar jarenlang resideerde. Het heet: „uittreksels uit de eigenhandige instructiën van Peter I, aangaande het gedrag van Rusland tegenover Polen te volgen." Scherper tegenstelling met het bovenvermelde art. 4 is moeielijk denkbaar. Men oordeele slechts: „Rusland moet ten allen tijde goede en volkomen vriendschap met Polen onderhouden, en nooit moet Rusland — welke goede gelegenheid zich ook voordoe — iets willen winnen ten nadeele van dezen buurman; want Polen is een uitgestrekt, rijk en goed bevolkt land, terwijl Rusland niet zoo goed bevolkt is, maar even open ligt als Polen. Zorgvuldig moet men er tegen waken Polen tot wanhoop te brengen, door het te willen onderdrukken en het daardoor zijn krachten te doen kennen. De Polen zullen nooit gebrek aan bondgenooten hebben. De Turken, de Tartaren, de Zweden zullen steeds gereed zijn om Polen te hulp te komen; en wanneer die

vijanden den vrijen doortocht door Polen hebben, zal het hun gemakkelijk vallen Rusland te overheeren."

De uitgever heeft op deze verklaringen gewezen, als ware uitingen van Peter's geest. Indien echter de schrijver van deze instructie zich hiertoe had bepaald, men zou, ten spijt van alle lofredenaars van Peter's gedrag tegenover Polen, grond hebben om aan de echtheid van dit stuk te twijfelen. Maar de schrijver deelt nog verder het een en ander mede, wat vrij wat meer dan deze eerste zinsneden overeenstemt met het gedrag van den grooten Czaar. „La Russie n'a par conséquent qu'à veiller à ce que la Pologne reste dans l'état présent: on parviendrait à ce but par divers moyens dont voici les principaux: ne tolérer jamais la suppression de l'Église Grecque: éviter soigneusement l'augmentation de l'armée régulière: se rendre favorables quelques-uns des plus prudents et des plus estimés des magnates par quelques pensions, afin de pouvoir par leur influence favoriser ou contrecarrer les résolutions de la diète."

Deze instructiën heeten gevonden te zijn tijdens de regeering van keizerin Anna, in 1737 of 1738. Wat hiervan en van de echtheid zelve ook zij, zeker is het, dat zij veel juister de politiek van Rusland tegenover Polen in de eerste helft der 18de eeuw teekenen, dan art IV van het voorgewende Testament. Want — en dit is de hoofdzaak — het denkbeeld van de verdeeling van Polen heeft niet op het programma van Rusland gestaan. Polen als afhankelijke staat, als voormuur te bezigen tegenover Duitschland, is de leidende gedachte der Russische staatkunde onder Peter I en zijne opvolgers geweest. Zoo Katharina in een verdeeling heeft bewilligd, het is volkomen onwillig geweest. De staat van zaken in Polen in 1772 was van dien aard, dat een zelfstandig

voortbestaan eene onmogelijkheid was, ja een gevaar voor de naburige rijken opleverde. Katharina heeft alleen in de verdeeling toegestemd, omdat de houding van Pruisen en Oostenrijk de geheele inlijving in Rusland zelve belette. Maar nooit vóór haar heeft de verdeeling van den naburigen staat een deel van Ruslands programma uitgemaakt. Integendeel — de regeering van den Czaar heeft aan al de plannen, die van het begin der eeuw nu eens door Pruisen, dan door Oostenrijk tot verdeeling werden geopperd, weerstand geboden, omdat zij niet de opheffing, maar de afhankelijkheid van den Poolschen staat het meest met haar belang overeenkomstig achtte. Dit feit ware reeds op zichzelf voldoende, om aan het *Testament van Peter den Groote* alle echtheid te ontzeggen. De politieke uitzichten, die er in worden geopend, de beschouwingen, die er in zijn neêrgelegd, zijn in strijd met de denkbeelden en handelingen van den man, aan wien zij worden toegedacht.

Het zou gemakkelijk zijn nog eenige andere punten aan te wijzen, die op interne gronden de onechtheid van het stuk boven allen twijfel verheffen. Doch ik mag het onnoodig achten. Vooral daar de externe critiek tot hetzelfde resultaat leidt.

Hoe komen wij aan dit zoogenaamde Testament?

Onder de mysterieuse personen, die op het aan avontuurlijke verschijningen zoo rijke en bonte tooneel der 18de eeuw van tijd tot tijd de nieuwsgierigheid prikkelen, neemt de diplomatieke man-vrouw of vrouw-man, zoo men liever wil, niet de laatste plaats in. Charles-Geneviève-Louise-Auguste Timothée d'Eon de Beaumont heeft herhaaldelijk in verschillende diplomatieke betrekkingen zijn vaderland, Frankrijk, gediend. Hem is het zonderlinge avontuur overkomen, het geslacht, waartoe hij tot op de

middaghoogte des levens geacht werd te behooren, zich betwist en ontzegd te zien, en na bijkans een leven lang als de ridder d'Eon erkend te zijn geweest, zijn laatste levensjaren in vrouwelijke kleeding te moeten doorbrengen, als 't ware om boete te doen voor zijn vermetelheid man te willen heeten, terwijl hij vrouw was. Deze zonderlinge geschiedenis, te zonderlinger, indien het waarheid is, dat werkelijk bij zijn dood is gebleken, hoe weinig aanspraak hij mocht maken om ooit, toen evenmin als vroeger, tot de schoone sekse gerekend te worden, heeft vrij wat pennen, bij zijn leven en na zijn dood, in beweging gebracht. Maar ondanks alle twistgeschrijf en alle pogingen tot oplossing van het raadsel, is het geheim der zaak nog altijd onverklaard. Voor liefhebbers van dergelijke curiosa is er nog ruime stof voor onderzoekingen en tevens voor allerlei vernuftige gissingen. De ridder d'Eon, gelijk hij gewoonlijk geheeten wordt, wacht nog altijd op de reddende hand, die hem terechtbrengt.

Het is deze chevalier d'Eon, die in de geschiedenis van het testament een eerste rol speelt. Hij wordt gezegd het stuk gevonden te hebben.

De eerste melding, die men van het zoogenaamde testament vindt gemaakt, komt — zegt men — in een werk voor, getiteld: *Des progrès de la puissance russe, depuis son origine jusqu'au commencement du XIX siècle*, Paris 1812. De schrijver, die slechts de eerste letter van zijn naam aangeeft, is Lesur, die in 1814 eene *Histoire des Cosaques* uitgaf, waarbij hij in de voorrede zich als de auteur van het eerstgenoemde werk bekend maakt. Lesur was attaché bij het departement van buitenlandsche zaken. Sir Robert Wilson, die in 1812, toen Napoleon zijn vermetelen aanslag tegen Rusland ondernam en zag falen, door de Engelsche regeering

bij het Russische leger was geattacheerd, verhaalt, dat Lesur onder direct toezicht der Fransche regeering heeft geschreven. In de woning van den hertog van Bassano zouden een aantal exemplaren gevonden zijn. Hoe dit zij, Lesur maakt het eerst in deze bewoordingen van de zaak melding: „on assure qu'il existe dans les archives particulières des empereurs de Russie des mémoires secrets, écrits de la main de Pierre I^er^, où sont exposés sans détours les projets que ce prince avait conçus, qu'il recommande à l'attention de ses successeurs et que plusieurs d'entre eux ont, en effet, suivis avec une persistance pour ainsi dire religieuse. Voici le *résumé* de ce plan."

In een nummer der *Russische Revue*, dat eenigen tijd geleden het licht zag, heeft de redactie het noodig geacht een arbeid van dr. Berkholz, stadsbibliothecaris te Riga, reeds in 1836 over ons onderwerp verschenen, te vertalen. Vreemd is het, dat zij geen de minste kennis schijnt gedragen te hebben van de ontdekking, door den Saksischen diplomaat in 1866 gedaan, en hierboven vermeld. Anders toch ware het onbegrijpelijk, dat de overeenstemming tusschen Lesur's bewering in 1812 en de ontdekking in 1866 haar tot geen enkele opmerking heeft verleid. Al verandert de opinie over de echtheid of onechtheid van het testament er niet door, er wordt iets anders door verkregen. Men heeft de woorden van Lesur tot dusver opgevat, alsof hij van een testament sprak. Men heeft voorbijgezien, dat hij van memoriën sprak, waarvan hij slechts een résumé gaf. 't Is zeer mogelijk, dat ondanks de overeenstemming, die er tusschen dit résumé en den tekst van 1836 bestaat, de Fransche schrijver van 1812 wezenlijk bescheiden tot zijn beschikking had, die, zonder echt of juist te zijn, hem de stof voor zijn résumé verschaften. Dr. Berkholz zou dan het geheele gebouwtje, dat hij zoo luchtig heeft

opgetimmerd, ineen zien vallen. Hij wil toch niets meer of minder, dan dat Lesur's résumé het werk van den eersten Napoleon zou geweest zijn. Deze vernuftige, maar even stoute gissing poogt hij aanneembaar te maken, door te wijzen op verschillende uitlatingen van Napoleon over de Russische macht: uitlatingen voor en na de mislukte Russische campagne, zelfs uit het Mémorial de Sainte Hélène geput. De vrees, die den keizer reeds lang vóór Tilsit, ja sinds hij de Russen in Italië had gezien, vervulde voor de ontwikkeling hunner macht en het dreigend gevaar, dat in haar voor de vrijheid van Europa was gelegen, moet, gelijk verschillende uitdrukkingen in de volgende jaren gebezigd, ten bewijze strekken, dat de keizer dit stuk heeft bedacht om de publieke opinie tegen Rusland op te zetten. Allerlei citaten worden aangevoerd, om de overeenstemming tusschen Napoleon's zienswijze en de denkbeelden in Lesur's résumé neergelegd, aan te wijzen, ten einde daaruit triomfantelijk te besluiten, dat Napoleon I er de auteur van is.

Langs een dergelijken weg kan men vrij wat auteurs creëeren. Indien overeenstemming van denkbeelden tusschen een persoon en een litterarischen arbeid het vaderschap des eersten van den laatste bewijst, loopen de echte vaders ernstig gevaar, van hun rechten te worden ontzet. Dat Napoleon bang was voor de macht van Rusland, den eenigen staat, nevens Engeland, dien hij niet onderwerpen kon, is, dunkt mij, zoo bijzonder vreemd niet te achten. Dat hij op St. Helena zich over die Russische macht hoogst ongunstig uitliet, kan men toch met den besten wil der wereld, hoe anti-Bonapartisch men ook zij, evenmin bijzonder bevreemdend of onnatuurlijk vinden. Dat hij dit deed in bewoordingen, die, waar het de teekening

geldt van Ruslands dreigende plannen, herinneren aan het résumé, door Lesur in 1812 gepubliceerd, zal wel meer voor zijn geloof aan dit stuk, dan voor zijn vaderschap, dunkt me, pleiten. De geleerde bibliothecaris van Riga heeft, naar het mij voorkomt, in dit geheele pleidooi een nieuw en tamelijk overbodig bewijs geleverd van de waarheid van 't oude woord: wie te veel wil bewijzen, bewijst niets.

De geleerde bibliothecaris van Riga — maar ik vergis mij: dr. B. Berkholz bekleedde, naar ik meen, in 1863 die betrekking niet. Hij was, ni fallor, toen nog slechts beambte aan de keizerlijke openbare bibliotheek te Petersburg. Wanneer men op het jaartal der brochure let, is het ontstaan gemakkelijk te verklaren. In 1863 leverde de regeering van Napoleon III een nota ten gunste der Polen te Petersburg in. Berkholz deed, wat hij aan Napoleon I verweet: hij poogde de publieke opinie van Rusland te winnen, door het testament van Peter den Groote als een uitvinding van den eersten keizer voor te stellen. Alsof de Russische politiek ten aanzien van Polen daardoor lofwaardig kan worden!

In Lesur's arbeid wordt hier gesproken van den ridder d'Eon, als den ontdekker van de memoriën, waaruit hij putte. De naam van d'Eon wordt als zoodanig het eerst genoemd door den man, van wien ook de benaming van *Testament van Peter I* afkomstig is. In het jaar 1836 verscheen te Parijs in 't licht: *Mémoires du chevalier d'Eon, publiés pour la première fois sur les papiers fournis par sa famille et d'après les matériaux authentiques, déposés aux archives des affaires étrangères, par Fréderic Gaillardet, auteur de la Tour de Nesle.*

Indien ijdelheid den heer Frederik Gaillardet bewogen

opgetimmerd, ineen zien vallen. Hij wil toch niets meer of minder, dan dat Lesur's résumé het werk van den eersten Napoleon zou geweest zijn. Deze vernuftige, maar even stoute gissing poogt hij aanneembaar te maken, door te wijzen op verschillende uitlatingen van Napoleon over de Russische macht: uitlatingen voor en na de mislukte Russische campagne, zelfs uit het Mémorial de Sainte Hélène geput. De vrees, die den keizer reeds lang vóór Tilsit, ja sinds hij de Russen in Italië had gezien, vervulde voor de ontwikkeling hunner macht en het dreigend gevaar, dat in haar voor de vrijheid van Europa was gelegen, moet, gelijk verschillende uitdrukkingen in de volgende jaren gebezigd, ten bewijze strekken, dat de keizer dit stuk heeft bedacht om de publieke opinie tegen Rusland op te zetten. Allerlei citaten worden aangevoerd, om de overeenstemming tusschen Napoleon's zienswijze en de denkbeelden in Lesur's résumé neergelegd, aan te wijzen, ten einde daaruit triomfantelijk te besluiten, dat Napoleon I er de auteur van is.

Langs een dergelijken weg kan men vrij wat auteurs creëeren. Indien overeenstemming van denkbeelden tusschen een persoon en een litterarischen arbeid het vaderschap des eersten van den laatste bewijst, loopen de echte vaders ernstig gevaar, van hun rechten te worden ontzet. Dat Napoleon bang was voor de macht van Rusland, den eenigen staat, nevens Engeland, dien hij niet onderwerpen kon, is, dunkt mij, zoo bijzonder vreemd niet te achten. Dat hij op St. Helena zich over die Russische macht hoogst ongunstig uitliet, kan men toch met den besten wil der wereld, hoe anti-Bonapartisch men ook zij, evenmin bijzonder bevreemdend of onnatuurlijk vinden. Dat hij dit deed in bewoordingen, die, waar het de teekening

geldt van Ruslands dreigende plannen, herinneren aan het résumé, door Lesur in 1812 gepubliceerd, zal wel meer voor zijn geloof aan dit stuk, dan voor zijn vaderschap, dunkt me, pleiten. De geleerde bibliothecaris van Riga heeft, naar het mij voorkomt, in dit geheele pleidooi een nieuw en tamelijk overbodig bewijs geleverd van de waarheid van 't oude woord: wie te veel wil bewijzen, bewijst niets.

De geleerde bibliothecaris van Riga — maar ik vergis mij: dr. B. Berkholz bekleedde, naar ik meen, in 1863 die betrekking niet. Hij was, ni fallor, toen nog slechts beambte aan de keizerlijke openbare bibliotheek te Petersburg. Wanneer men op het jaartal der brochure let, is het ontstaan gemakkelijk te verklaren. In 1863 leverde de regeering van Napoleon III een nota ten gunste der Polen te Petersburg in. Berkholz deed, wat hij aan Napoleon I verweet: hij poogde de publieke opinie van Rusland te winnen, door het testament van Peter den Groote als een uitvinding van den eersten keizer voor te stellen. Alsof de Russische politiek ten aanzien van Polen daardoor lofwaardig kan worden!

In Lesur's arbeid wordt hier gesproken van den ridder d'Eon, als den ontdekker van de memoriën, waaruit hij putte. De naam van d'Eon wordt als zoodanig het eerst genoemd door den man, van wien ook de benaming van *Testament van Peter I* afkomstig is. In het jaar 1836 verscheen te Parijs in 't licht: *Mémoires du chevalier d'Eon, publiés pour la première fois sur les papiers fournis par sa famille et d'après les matériaux authentiques, déposés aux archives des affaires étrangères, par Fréderic Gaillardet, auteur de la Tour de Nesle.*

Indien ijdelheid den heer Frederik Gaillardet bewogen

heeft tot het bijvoegen van dien laatsten titel — *auteur de la Tour de Nesle* — dan heeft zijn schim ruimschoots reden, zich over deze zondige neiging diep te beklagen.

*La Tour de Nesle* is een drama, dat in de dagen der Julirevolutie veel opgang maakte en honderd opvoeringen beleefde. Alexander Dumas had het met Gaillardet geschreven. De twist over het auteurschap gaf aanleiding tot een proces en een duel tusschen hen beiden. Het bleek, dat de fabel door Gaillardet bedacht, maar de bewerking van Dumas' hand was.

Deze bijzonderheden worden door Berkholz herinnerd, om daaruit de conclusie te trekken, dat de stof, de historie van den man-vrouw diplomaat, voor een man als Gaillardet bijzondere aantrekkelijkheid moest hebben, om ze tot een roman samen te kneden. Indien met die opmerking bedoeld is er het bewijs der onechtheid op te doen rusten, is er moeilijk zwakker grond denkbaar. Verbeeld u — van Lennep's leven van vader en grootvader een roman, omdat de auteur ook wel romans of drama's heeft geschreven. Gelukkig intusschen zijn er andere gronden, om het *Testament*, dat hij mededeelt, voor historisch onecht te houden.

De tekst van het stuk, door Gaillardet uitgegeven, stemt met dien van het *Résumé*, dat Lesur mededeelde, ondanks wijzigingen, zoozeer overeen, dat het alleszins geoorloofd is, in het laatste slechts de legkaart van het eerste te zien. De Mémoires van d'Eon zijn, op betere gronden dan door den bibliothecaris van Riga zelven werden bedacht, door een ernstig historicus als de Loménie voor een romantisch verhaal verklaard. Zeer terecht beroept Berkholz zich daarop en hij had verstandig gedaan

zich er toe te bepalen. Doch al waren de *Mémoires du chevalier d'Eon* hooger te schatten — wat ik noch ontkennen, noch bevestigen zal — dan de Loménie doet, voor de echtheid van het *Testament* ware er niets mede gewonnen. Gaillardet heeft — en dit is de hoofdzaak — geen enkel bewijs voor de echtheid aangevoerd.

De Fransche auteurs, die in goed geloof aan zijn autoriteit eenvoudig voortgaan op het stuk als een ontwijfelbaar echt testament zich te beroepen, hadden beter gedaan, zoo zij in de archives des affaires étrangères, waarop hij zich beroept, eenig onderzoek hadden in het werk gesteld. Maar veel is aan ondergeschikte werklieden te vergeven, wanneer men ziet, dat bouwmeesters als Henri Martin zonder eenige kritiek en zonder eenig onderzoek het kunststuk van Gaillardet voor echte waar aannemen. Reeds de titel — het is een volkomen juiste opmerking van Berkholz, die ik met des te meer genoegen mededeel, omdat ik hem een paar maal heb moeten tegenspreken — had achterdocht moeten wekken. Wie met de historische geschriften uit het tijdperk der restauratie en later bekend is, weet, dat die periode rijk, overrijk is aan testamenten en mémoires van het meest verschillend fabrikaat. Allerlei mannen hadden, zoo men de goedgunstige uitgevers wilde gelooven, het nageslacht vertrouwelijk in den arm genomen, om hun allerlei geheimen, die men voor den tijdgenoot had verborgen gehouden, te vertellen. Merkwaardig, dat die groote vertrouwelijkheid juist de generatie na 1816 ten deel viel, op wier historischen zin niet bij voorkeur te roemen viel.

De fabrikanten der mémoires en testamenten hebben dan ook een tijdlang zich over het welslagen hunner pogingen zeer te verheugen gehad. Het goedwillig publiek heeft

al de knollen, die men het voor citroenen in de hand stopte, kalmpjes aangenomen.

De billijkheid intusschen vordert de erkenning, dat er in dit geval wel iets tot verdediging van den gewonen lezer te zeggen valt. Want de lijst, waarin het zoogenaamde testament het licht zag, was bij uitstek geschikt om te verblinden.

In het jaar 1743 was tusschen de hoven van Parijs en van Petersburg een verkoeling ontstaan, die jarenlang de diplomatische betrekkingen tusschen de beide regeeringen belemmerde. Toen de zevenjarige oorlog op het punt stond uit te breken, werd door de Fransche regeering besloten nogmaals — het was reeds eenige jaren vroeger geschied, doch toen mislukt — een poging te doen, om ze te herstellen. Een Schot, Douglas geheeten, werd door haar naar Petersburg gezonden; en hem vergezelde d'Eon als secretaris.

Zoo kwam hij voor de eerste maal in 1775 in Rusland. Doch niet in de verheven qualiteit van man, maar verkleed als vrouw. Dit was een slimheid van Lodewijk XV. Een chevalier de Valeroissant, die vroeger eens naar Rusland was gezonden, om de harten voor Frankrijk te winnen, was door de keizerlijke regeering over de grenzen gezet. Om d'Eon den tijd te schenken tot het spannen van zijn netten, werd nu de secretaris d'Eon, volgens het idee des konings zelven, hervormd in *het nichtje van den Schot Douglas*. Elisabeth, zegt men, vond de metamorphose alleraardigst en haar veelgeliefden koninklijken broeder alleszins waardig. Nichtje d'Eon wist zich bij Elisabeth zeer bemind te maken, zoodat zij tot lectrice der Vorstin werd aangesteld. De genegenheid der Czarin bleef steeds stijgende. Nichtje d'Eon was niet alleen lectrice,

maar hield Elisabeth ook op andere uren gezelschap. De chevalier wist zijn betrekking uitstekend te gebruiken ten gunste van zijn ambt. Hij hoorde en verkreeg mededeeling van de geheimste zaken; men vergunde hem zelfs te snuffelen in de privaat-archieven; op Peterhof o. a. mocht hij in de papieren van Peter den Groote naar wellust grasduinen. En het was in die archieven van Peterhof, dat hij, de chevalier d'Eon., het nichtje van den Schot Douglas, het testament van Peter den Groote vond.

Niemand zal ontkennen, dat het heele verhaal aardig bedacht is. Die diplomaat, in een nichtje verkleed, de gunst en genegenheid van de in 1756 en volgende jaren alles behalve jonge dochter van Peter den Groote, uit pure vaderlandsliefde, gebruikende om te snuffelen in de oude papieren van haar vader. Jammer maar, dat de illusie van het vriendelijke beeld niet lang duren kan. De noordewind der critiek doet onze geestdrift dadelijk stollen. Twee kleine bijzonderheden trekken onmiddellijk de aandacht. Al is men met de chronique scandaleuse van het Russische hof niet zoo precies bekend, zooveel weet men toch wel, dat het denkbeeld, dat Elisabeth eene lectrice aannam, bevreemding wekt. Zij was immers niet gewoon zich met geestesinspanning te vermoeien. In waarheid was dit zoo weinig het geval, dat zij — n'en déplaise M. Gaillardet — nooit een lectrice gehad heeft. Trouwens, een dergelijk ambt was een nieuwe zaak aan het Russische hof; zóó nieuw, dat de eerste lectrice pas onder Katharina II werd aangesteld. Het tweede punt, dat opmerkzaamheid trekt, geldt Peterhof. Dit huis of paleis, zoo men wil, van den grooten Czaar heeft nooit voor archieven gediend. En — Russische schrijvers voegen er bij — ook het vorstelijk huisarchief is er nooit ge-

vestigd geweest. Hoe heeft de chevalier d'Eon dan daar gevonden, wat er niet te vinden was?

Eenmaal op het gevaarlijke pad der critiek, komen wij zachtjes aan eenige schreden verder. Er is een ondeugend tijdgenoot van den chevalier, die weet te vertellen, dat hij in de zeer fatsoenlijke, maar minder aristocratische betrekking van schermmeester naar Rusland is gezonden. De grootvorst — zoo keuvelt Bachaumont — had een schermmeester noodig, en daarom werd d'Eon gekozen, met de geheime bedoeling, dat hij den terugkeer van een Fransch gezant naar Petersburg zou bewerken. Dit zotte praatje zou geen vermelding verdienen, als Berkholz het niet de eer der opneming had waardig geacht. Schermmeesters hebben zeker in de wereld veel invloed uitgeoefend, en het plan, om aan een zoodanigen het uitoefenen van een zoo grooten politieken invloed, als de verandering van de onvriendelijke stemming eener regeering in een vriendschappelijke verdient te heeten, op te dragen, mag misschien niet al te stout worden geacht — er is geen de minste grond, om een enkel woord van Bachaumonts verhaal te gelooven. Berkholz heeft niet gevoeld, dat de keus van een Franschman voor een dergelijke betrekking reeds bewijst, dat de vijandige verhouding in een vriendschappelijke moest veranderd zijn. Hoe kwam men er anders in Petersburg toe, als leermeester van den Grootvorst een Franschman te kiezen? Vooral bij de algemeene bewondering voor Frederik den Groote, die ook door den Grootvorst gedeeld werd, ware het alleszins begrijpelijk geweest, indien een Pruis en niet een Franschman tot die eervolle betrekking ware geroepen.

Wanneer wij de geschiedenis van den ridder d'Eon van het legendaire en avontuurlijke, dat haar in zoo wonder-

rijke mate aankleeft, ontdoen, dan komen wij tot een zeer kleinen inhoud. De ridder d'Eon is in de jaren 1756—1760 te Petersburg in diplomatieke betrekking werkzaam geweest. In welk costuum, kunnen wij onbeantwoord laten. Het heeft voor ons geen waarde.

De eerste biographie, die er van hem bestaat, is van het jaar 1779. Zij is geschreven door la Fortelle. Men zegt, dat d'Eon zelf er de hand in gehad heeft. In deze biographie leest men: "Le maréchal de Belle-Isle, ministre de la guerre, et l'abbé comte de Bernis, ministre des affaires étrangères, lui demandèrent et en reçurent des mémoires instructifs sur la Russie Ces mémoires que le chevalier voulut rédiger, malgré les douleurs qui lui causaient encore les suites de sa chute, présentaient un tableau frappant de l'état actuel de la Russie, et en laissaient apercevoir l'état futur comme dans le lointain. Cette étendue de connaissances dans une si jeune personne étonna les ministres et éclaira les bureaux sur divers objets qu'il leur importait de connaître.

"Ce fut dans les mémoires rédigés en 1757, que longtemps avant l'événement il prédit que l'intention secrète de la Russie était, à la mort d'Auguste III, de garnir la Pologne de ses troupes, afin d'en mettre la couronne sur la tête d'une de ses créatures, et de se ménager par là les moyens de s'emparer d'une partie des palatinats. Il observait que cette intention de la cour de Russie n'était pas récente, que l'invasion d'une partie de la Pologne avait été le projet favori de Pierre le Grand, qui souhaitait ardemment de rapprocher ces frontières de l'Allemagne, pour être à portée d'y jouer un rôle. Ces vues d'un jeune homme ne firent pas alors un grand effet. Le marquis de l'Hopital et le comte de Broglie, auxquels il en avait fait part quelque

temps auparavant, parurent y faire plus d'attention. L'événement a justifié ces hardies et saines conjectures."

Wat bewijzen deze woorden van la Fortelle, of misschien wel van d'Eon zelven? Men zou kunnen zeggen, dat een dergelijke bluf, gebeurtenissen, die hebben plaats gehad, voor jaren te hebben voorzegd, volstrekt niet opmerkelijk is. Allerlei politieke straatslijpers en tinnegieters zijn gewoon hun wijsheid, die de gebeurtenissen vooruitzag, uit te kraaien. Een vaticinium post eventum meer, en nu wel uit den mond van d'Eon, wekt geen de minste bevreemding. Jammer maar, dat hij zich in deze woorden tot zulke algemeenheden, behalve over Polen, beperkt. Wat zouden wij hem dankbaar zijn, indien hij in 't bijzonder van een *testament van Peter den Groote* gewaagde, dat hij had gevonden, waar dan ook, en medegebracht, en door hem aan de ministers overgelegd en door dezen gracieuselijk geheim gehouden, en nevens de andere papieren van d'Eon in Archives des affaires étrangères weggeborgen en bewaard, opdat M. Gaillardet zestig jaar later de wereld met zijn ontdekkingen zou verrassen.... Wat zouden wij hem dankbaar zijn, indien hij ons dat alles verteld had!

Waarom niet? Om dezelfde reden waarom Pietje of Keesje niet op hun hoofd van den Dam naar de Plantage zijn gewandeld. Omdat Pietje of Keesje niet gewoon zijn op hun hoofd te wandelen. M. d'Eon heeft er geen melding van gemaakt, omdat hij niets van het geheele stuk wist. Had hij het geweten, de ridder d'Eon, die in deze biographie van 1779 zijn vrouwelijk geslacht zoo sterk handhaaft, waarschijnlijk alleen als reclame, terwijl hij wist op het lidmaatschap der schoone kunne geen aanspraak te kunnen maken, zou deze belangrijke politieke reclame, zelfs indien het stuk als valsch door hem was erkend, wel

niet verzwegen hebben. Een van beide: òf het stuk is niet door d'Eon medegebracht en aan de ministers bekend gemaakt, òf dit is wel geschied, maar de echtheid van het stuk is niet door hem bewezen kunnen worden. Indien het eerste, gelijk ik geloof, de waarheid is, dan heeft Gaillardet het ook niet, gelijk hij voorgeeft in de Archives des affaires étrangères onder de papieren van d'Eon — zijn er die? — kunnen vinden.

Geen andere conclusie is dan mogelijk dan deze: Gaillardet heeft het résumé van Lesur in een ander kleed gestoken, en als 't ware, er een Titelausgabe van gemaakt. Het *résumé* van 1812 promoveerde in 1836 tot *testament politique*. De eerbied voor de dooden heeft aan het laatste een waarde doen hechten, waarin zich het eerste niet heeft mogen verheugen.

Wie intusschen de voorkeur aan het denkbeeld geeft, dat het *Testament* wel door d'Eon is medegebracht, maar dat hij de echtheid niet heeft kunnen bewijzen, komt, waar het de waardeering der beteekenis geldt, tot volkomen hetzelfde resultaat. Zeker zou een stuk, welks echtheid in 1756 niet te bewijzen was, echt kunnen zijn, en in 1836 als zoodanig kunnen bewezen worden. Maar Gaillardet heeft er geen poging toe gewaagd. Wij zijn dus even ver als zij, die in 1756 het *Testament politique* als een litterarische knutselarij beschouwden, en noch hun waardeering noch hun vrees voor de ontwikkeling der Russische macht afhankelijk stelden van een stuk, welks afkomst onbewezen was.

Er is echter ten overvloede nog één argument, dat tegen de aanneming der laatste suppositie pleit. Men weet — ik vermeldde het vroeger reeds — dat de bibliothecaris van Riga meent, dat het een papieren wapen was tegen Rusland van de hand van Napoleon I.

Dat gevoelen — als op veel te losse gronden steunende — wordt door mij verworpen. Het denkbeeld intusschen, om door dergelijke middelen de publieke opinie tegen een toekomstigen vijand in te nemen, is zeer gewoon. Strijdende volken en vorsten hebben steeds tot litterarische wapenen nevens kanonnen en geweren de toevlucht genomen. Indien werkelijk onder de papieren van het ministerie van buitenlandsche zaken een stuk van zooveel beteekenis als dit Testament werd aangetroffen, dan is het bij uitstek bevreemdend, dat de revolutie — in haar strijd met de eerste coalitie — zich er niet van bediend heeft. Heerlijker en doeltreffender middel om onder de verbonden mogendheden de tweedracht op te wekken en, toen zij reeds door den twist over Polen bestond, aan te vuren, was moeilijk denkbaar. Vreemd, niet waar, dat zulke papieren, die zoo goed te pas zouden gekomen zijn, niet vóór 1836 werden gevonden; en dat in een tijd, dat de revolutionaire besturen al de ministerieele archieven doorsnuffelden, om beschuldigingen tegen de mannen der vorige regeering te vinden. Waren de papieren van d'Eon aan verhuizingen onderhevig geweest, waren zij niet altijd op het ministerie gebleven, behoorden zij tot de paperassen van vroeger eeuwen, die niemand meer inkeek, — het feit ware begrijpelijk. Maar diplomatieke rapporten, slechts weinige jaren oud en betrekking hebbende o. a. op Polen, dat in 1792 opnieuw verdeeld wordt, trekken in die jaren zelve, toen het Frankrijks belang was zich met de zaken te bemoeien, geen de minste attentie! Credat Judaeus Apella!

Het testament van Peter den Groote, door Gaillardet in 1836 gepubliceerd, is, ziedaar onze conclusie, in elk opzicht een onecht stuk. Strijdende met de denkbeelden en

handelingen van den man, wien het wordt toegedicht, is het niets dan een litterarisch kunststuk. De naam *testament* is een versiersel, door Gaillardet geschonken aan het *résumé* van Lesur, door hem in anderen vorm gegoten.

Intusschen — het moet bekend worden — Gaillardet heeft er pleizier van gehad. Men mag de schouders erover ophalen, zooveel men wil, het is voor een auteur als Gaillardet een groote voldoening, zooveel pennen in beweging en zooveel hoofden in beroering gebracht te zien. Zelfs Napoleon I is belast met de verantwoordelijkheid van hetgeen hij, Gaillardet, voor zijn schrijftafel gezeten, goed vond te verzinnen en der wereld in handen te stoppen!

Een dergelijk succes echter ware onmogelijk geweest, indien zijn kunststuk niet juist het licht had gezien in dagen, die voor het welslagen allergunstigst waren. De Poolsche immigratie maakte er zich meester van en gebruikte dit testament, om het publieke mededoogen in te roepen.

Onder den titel „La Pologne historique, littéraire, monumentale et illustrée", gaf een Poolsch schrijver, Leonard Chodzko, in 1839 een werk over zijn vaderland uit. Hij nam daarin het Testament van Gaillardet over, en wist er vrij wat bij te vertellen. In 1709, zegt hij, ontwierp Peter I, na den slag bij Pultawa, het plan tot dezen arbeid, dien hij in 1724 verbeterde en voltooide. Door een toeval rijk aan romantische bijzonderheden, gelukte het den Franschen gezant aan het hof van Elisabeth het stuk te kopieeren, dat hij met zijne reflexiën aan zijn hof toezond. Deze publicatie van Chodzko heeft het meest tot de algemeene bekendheid en verbreiding van het stuk de hand geleend. Het goedgunstig publiek nam zonder critiek het aan, en dacht er niet aan, dat de Pool geen

reden had gehad om een onderzoek naar de echtheid van een stuk in te stellen, dat hem uitstekend in zijn kraam te pas kwam. In 1854 publiceerde Corréard een *Carte des agrandissements de la Russie depuis Pierre Ier jusqu' à nos jours.* Ook hij nam het testament daarbij op, en voegde er — fama crescit eundo — de mededeeling bij, dat de kanselier Ostermann het stuk zijn definitieve redactie had gegeven. Hij erkende, dat hij het van Chodzko overnam. Eindelijk — last not least — Henri Martin, de beroemde geschiedschrijver, vond goed in 1866 in zijn uitgebreide studie: *la Russie et l'Europe*, het testament eenvoudig van Chodzko over te nemen, en de verschillende lezingen nopens den tijd van vervaardiging op deze wijze samen te voegen: „ce testament politique fut, dit on, esquissé par Pierre Ier, en 1710, après la bataille de Poltawa; retouché par lui, en 1722, après la paix de Nystadt; puis, en 1730, par le chancelier Ostermann." Geen enkel woord, waaruit twijfel spreekt, ontsnapt aan zijn pen. Integendeel, elke twijfel wordt onderdrukt door hetgeen hij ter inleiding schreef: „voici ce document, dont le gouvernement moscovite a souvent et récemment nié l'authenticité, mais dont il n'a jamais cessé de poursuivre la réalisation dans la mesure et avec les modifications reclamées par les circonstances."

Dit laatste is de waarheid, maar bleef even waar, al wierd de onechtheid van het testament, gelijk behoorde, algemeen ingezien en erkend.

Was 't wonder, dat waar zoodanige mannen voorgingen, het groote publiek, lichtgeloovig van nature, volgde?

Het vraagstuk van de echtheid of onechtheid van een literarisch kunststuk is een geheel ander dan dat van zijn waarde. Een geschrift, ten onrechte dezen of genen toe-

geschreven, kan desniettemin zeer belangrijk zijn. Zonder eenigen twijfel heeft de overtuiging hiervan zeer bijgedragen, om aan het testament van Peter den Groote, als 't werk van den grooten Czaar, geloof te bezorgen. De teekening in deze artikelen gegeven van de Russische politiek, in navolging en op voorschrift, zoo 't heette, van Peter sedert anderhalve eeuw door zijne opvolgers en opvolgsters gevolgd, kwam te zeer overeen met hetgeen men in werkelijkheid aanschouwde, dan dat twijfel de eerste indruk was, die door de kennismaking werd opgewekt.

Verschillende auteurs hebben het der moeite waard geacht, naar den vermoedelijken tijd, waarin dit stuk zou ontstaan zijn, onderzoek te doen. Voor de juiste waardeering van dit kort begrip der doeleinden en middelen, die de Russische politiek beoogt en bezigt, is dat onderzoek van geen het minste gewicht. Wat zou er gewonnen zijn indien eens het juiste jaartal, ja zelfs indien eens de ware auteur, verondersteld, dat er een ander dan Gaillardet is, werd aangewezen? Zeker is het, dat het na de eerste verdeeling van Polen het licht heeft gezien; waarschijnlijk, dat Lesur een résumé heeft gegeven van bescheiden, die tot dusver onbekend zijn; ontwijfelbaar, dat dit résumé de echte vader is van het testament van Gaillardet — wat zouden wij nu winnen, indien de auteur van die gegiste bescheiden eens bekend werd?

Tot een testament van Peter is het stuk niet meer te verheffen; als exposé van hetgeen de Russische politiek doet en heeft gedaan, heeft het bovendien zijn waarde, die niet afhangt van den naam des schrijvers.

Ik druk op dit punt, omdat het samenhangt met een ander. Men meent, artikel voor artikel nagaande, dat wij werkelijk hier een leiddraad voor ons hebben. „Zie,"

roept men ons toe, „wat ge in artikel zooveel en zooveel leest, is werkelijk door Rusland gedaan; het daar aangewezen doel (b.v. Polen) is werkelijk langs den hier voorgeschreven weg bereikt. Conclusie: ook ten aanzien der andere punten kan men er op vertrouwen. Het *testament* is, schoon onecht, een sleutel van de Russische staatkunde.”

Indien dit een sleutel is, dan is het slotenmaken een minder moeilijk handwerk dan ik steeds heb gemeend, en verliest de arme Lodewijk XVI al weer een der weinige veeren, waarmede hij wegens zijn bedrevenheid in dit vak tot dusver voor de nakomelingschap pronkt. Wanneer men de artikelen over Polen uitschrapt, die eenvoudig een vaticinium post eventum zijn, bevat het overige niets, dat niet een nauwkeurig waarnemer als de groote hoofdlijnen der Russische politiek in de laatste eeuwen heeft kunnen onderscheiden. Om deze te onderkennen, behoeft men juist niet in den geheimen raad van den Czaar gezeten te hebben, of gewichtige staatsstukken, voor het groot publiek geheim, te hebben doorgesnuffeld.

De Russische natie is in de Europeesche volkenrij de jongste, zij is de laatst aangekomene. Vóór Peter den Groote was Rusland het land der barbaarschheid, een Aziatisch land, waarvan men eigenlijk niets wist. Europa had zijn groote ontwikkelingsphasen aangevangen en ten einde gebracht, zonder dat Rusland er in gedeeld had. Uit alle deelen en landen van Europa b. v. was aan de kruistochten deelgenomen, uit Rusland alleen niet. De enkele malen, dat de volken van den Czaar met de Europeanen in aanraking kwamen, maakten zij den indruk, door taal, zeden en onbeschaafdheid tot een ander werelddeel te behooren. Het Latijnsche Christendom had Europa overstroomd; de worsteling van het keizerschap

met het Latijnsche Christendom was een der krachtige hefboomen geweest tot ontwikkeling der middeleeuwsche maatschappij. Rusland had er geheel buiten gestaan. Aan de grenzen van Polen en Duitschland stonden in de laatste helft der middeleeuwen en nog lang daarna de palen van de „terra cognita". Afgesloten van de zeeën, leefde het Russische volk buiten aanraking met Europa, tenzij bij zeer zeldzame gelegenheden.

Dit isolement heeft in de 17de en 18de eeuw voorgoed opgehouden; Rusland staat tegenover Europa als een zelfstandige staat, met wien Europa te rekenen heeft. Het is alsof de grenzen van Europa naar het oosten op eenmaal zijn verplaatst; Azië begint voor ons pas aan het Uralgebergte, en wat verschillende auteurs, Henri Martin onder meer, ons ook voorspreken, om ons te beduiden dat dit eigenlijk heel dwaas en dom van ons is, omdat geologisch en ethnographisch enz., enz., Azië reeds veel vroeger, veel meer westelijk begint, wij laten ons niet overtuigen. Rusland behoort in onze oogen, en in onze gedachten tot Europa. Dit is het groote feit, dit is de grootste overwinning, die de Romanows in de laatste twee eeuwen hebben behaald.

Een tijdlang heeft het groote publiek zich aan deze overwinning der Romanows recht te goed gedaan, en haar beschouwd als een rechtmatigen grond tot eigen verheerlijking. De Europeesche beschaving had de grenzen van dit Aziatisch land overschreden, en de slagboomen weggeworpen, die der gezegende inwerking van haar intellectueele meerderheid in den weg stonden. Zij, die op den Russischen troon het meest den invoer van de Europeesche denkbeelden schenen te bevorderen, konden op het handgeklap der groote menigte rekenen. Wie denkt niet aan

de bewondering, die de "Semiramis van het Noorden" in het Westen heeft opgewekt, toen zij vriendelijke woorden, ja zelfs jaargelden schonk aan de mannen der Fransche verlichting, en de nieuwere denkbeelden, b.v. over strafrecht, in een eigen wetboek heette op te nemen? Dat een Czaar van Rusland, als Alexander, vriend en leerling van madame de Krüdener, mystiek was, scheen een particulariteit, maar tevens een onderscheiding te meer in den man, die Europa van het juk van Napoleon had verlost. Men geloofde niet, dat deze redders van Europa, deze beschavers van Azië ooit iets anders dan vrienden en trouwe bondgenooten van de Europeesche ontwikkeling zouden zijn.

Langzamerhand zijn over dit vriendelijk lichttooneel eenige donkere tinten gekomen. Had de onbekendheid met de Russische taal jaren lang een nauwkeuriger inzicht in de eigenaardigheid van het volkskarakter en in het streven der regeering belemmerd, de meerdere vertrouwdheid, die nauwer aanraking gaf, leidde tot het opmerken en waarnemen van veel, wat bij een oppervlakkige beschouwing aan het oog ontsnapte. Hierna is eigenlijk eerst de ontdekking van Rusland aangevangen. Rusland oefende na den val van Napoleon zulk een grooten, ja, in menig oogenblik beslissenden invloed op het lot van Europa uit, dat het onmogelijk was, zich geen rekenschap te geven van de beginselen die het leidden, of het streven, dat het blijkbaar op het oog had. Er volgden op den val van het eerste keizerrijk jaren, waarin het geheele Westen genoegzaam onder de curateele van den man aan de Newa stond. Europa scheen in sommige oogenblikken slechts van meester veranderd te hebben. Vrees begon de vroegere sympathie te vervangen. En dit gevoel van vrees is in de laatste vijfentwintig jaar meer stijgende dan dalende.

„Le peuple russe est appelé dans l'avenir à la domination générale de l'Europe", legt de schrijver van het *Testament van Peter den Groote* zijn held in den mond. Het drukt volkomen uit, wat, naar het algemeen gevoelen, het streven van Rusland is. De Czaar steekt de hand naar de wereldmonarchie uit.

De opmerking kan voorafgaan, dat hij in dit opzicht geen de minste kans heeft, wegens de nieuwheid van zijn streven geroemd te worden. Er zijn er vrij wat voor hem geweest, die zich die gymnastische oefening hebben veroorloofd. Er zullen er nog vrij wat na hem zijn, geloof ik: ten spijt van Thiers, die meent, dat Europa binnen een paar eeuwen slechts republieken zal tellen. De monarchie heeft, naar mijn overtuiging, haar taak nog niet vervuld. Doch dit zij, zoo het wil: zeker is het, dat de Russische lusten, door het nagaan wat aan voorgangers op dit smalle pad der ambitie is overkomen, niet bijzonder aangemoedigd worden.

Er is iets komisch in de opmerking, dat in het land, dat onmiddellijk de herinnering opwekt aan twee mannen, die met groote tusschenpoozen hetzelfde beproefden, maar juist hier hun pogen zagen falen, het geloof aan het welslagen zoo onwrikbaar voortleeft. Xerxes en Napoleon hebben beiden op dezen grond hun streven zien mislukken: ieder hunner stak de hand uit naar hetgeen in hun dagen de wereldheerschappij kon heeten. Op Russischen bodem is hun macht geknot; hun voorbeeld dient op alle scholen als leerzaam voorbeeld van de dronkenschap van den hoogmoed en de ambitie.

Maar de Rus zelf verkiest de les niet aan te nemen en meent buiten dien regel te staan.

Of eigenlijk — en juister — gezegd, hij meent niet,

want hij denkt er niet over. Hij heeft er nooit over gedacht: het is een axioma, dat vaststaat. Die volkstrots is niet van vandaag of gisteren, niet een erfenis van Peter, maar sedert eeuwen in het Russische volkskarakter onuitwischbaar. Gelijk Rusland „het heilige Rusland" is, is de Rus de ware geloovige, wien alle dingen toebehooren. „Austriae est imperare orbi universo", heeft eens een Duitsch keizer gezegd. Het geldt eigenlijk van Rusland.

Het is niet te onkennen, dat de illusie voortdurend voedsel ontvangt uit het wondervolle geluk, dat in de laatste twee eeuwen „het heilige Rusland" volgt. Het schijnt, dat de fortuin trouw aan zijn vanen heeft gezworen. Terwijl allerlei stormen Europa hebben geteisterd, zijn zij over zijn hoofd voorbijgegaan, als het ware zonder het aan te raken. Het ontleent aan Europa, wat het wil; assimileert het met de bestanddeelen van zijn eigen leven en, eigen of ontleende kracht, alles verhoogt zijn macht en zijn invloed. Voeg daarbij, dat Rusland alleen ongestoord is voortgegaan, zijn grenzen uit te zetten, aanwinsten van landen en volken te behalen. Wat eenmaal in de klauwen van den Noordschen beer is geraakt, komt nooit weer vrij; het heeft de kracht niet meer, zich los te wikkelen. Het is slechts een deel van een groot geheel geworden.

Men weet, dat Peter de Groote er op uit was, mannen van verschillenden rang en stand, bekwaam om op verschillende terreinen zijn volk tot gidsen te zijn, aan zijn dienst te verbinden. Hij was niet de eerste Czaar die vreemdelingen naar Rusland lokte, maar wel de eerste, die het op zulk een groote schaal deed. Zijn opvolgers hebben het allen meer of minder nagevolgd. De hofrevolutiën, die tot op Katharina II het personeel der staatslieden ieder oogenblik, als 't ware, wijzigden, hadden steeds, zooal niet

tot oorzaak, dan toch tot voorwendsel den haat tegen de vreemdelingen.

Maar hoe groot die haat ook was, intellectueel stond de Rus te laag, dan dat hij den steun van vreemde talenten missen kon. Katharina heeft met hen geregeerd even goed als Peter. Maar zij heeft met vrouwelijken takt den hoogmoed van haar volk verschoond. Aan het hoofd der administratie, der legers enz. stonden Russen, wien al de eer en de roem van wat tot stand kwam ten deel viel. Hun ter zijde stonden de vreemden; zij waren de eigenlijke werklieden, maar hun namen werden niet vermeld. Het Russische volk werd groot en machtig met behulp van vreemde krachten, de vruchten van een veel hoogere beschaving, dan het had bereikt. Als met den individu ging het met de staten. Slechts een enkele maal, in Polen, doch slechts bij uitzondering en uit nood gedrongen, verkregen ook Europeesche staten een aandeel in de winsten aan landbezit, die Rusland wist te behalen. Maar het leeuwendeel viel steeds aan den Czaar in handen. Leerrijk zijn in dit opzicht de cijfers van de verschillende verdeelingen, die het ongelukkige Polen achtereenvolgens ondergaan heeft. Bij de eerste verdeeling in 1772 verkreeg Rusland 1975 vierk. mijlen met 1,800,000 inwoners; Pruisen 631 vierk. mijlen en 600,000 inwoners; Oostenrijk 1280 vierk. mijlen en 3,000,000 inwoners. In het geheel verloor Polen toen een derde deel van zijn grondgebied met meer dan vijf millioen inwoners. In 1793, toen Rusland en Pruisen te zamen Polen beroofden, won de eerste staat een grondgebied van circa 4000 vierk. mijlen met meer dan drie millioen inwoners, de laatste 1000 vierk. mijlen met bijna $3^1/_2$ millioen menschen. Polen kromp in tot een derde van zijn oude grootheid, doch ook dit schamele overschot kon zijn zelfstandig leven

niet redden. Den 19[den] October 1795 teekenden de drie mogendheden een nieuw, het laatste verdeelingstraktaat. Rusland won 2030 vierk. mijlen, Oostenrijk omstreeks de helft, Pruisen 700 vierk. mijlen.

Deze ongelijke verdeeling werd door Katharina tegenover de Pruisische regeering niet verdedigd, maar toegelicht — verdediging was overbodig — door de verklaring, dat de roem van Polens ondergang aan haar en haar alleen toekwam; dat zij dertig jaar had gearbeid om dien voor te bereiden; dat hare legers uitsluitend hem bewerkt hadden; dat de andere staten, Oostenrijk en Pruisen, zonder eenige verdienste ten aanzien van dit voortreffelijke werk waren; dat de landen, welke deze ontvingen, bloot een geschenk waren van haar hand. Zulk een taal tegenover de regeering van Frederik den Groote bewijst het grenzenloos zelfvertrouwen, maar tevens de diepe geringschatting van alles wat niet tot „het heilige Rusland" behoort, die het hof van Petersburg vervulde. En in dit opzicht zijn, ondanks de verfijning van de vormen in het dagelijksch leven, ondanks het Fransche vernis dat er over de Russische beschaafdheid ligt verspreid, in waarheid de denkbeelden en gezindheden nog onveranderd. De nota, die in 1859 Rusland zich aanmatigde naar Duitschland te zenden, is er het bewijs van. Naar aanleiding van Italië werd er beraadslaagd of en in hoe ver de leden van den Duitschen Bond verplicht waren, Oostenrijk in den Italiaanschen krijg bij te staan Gortschakow veroorloofde zich toen, onder het adres van den Saksischen minister van buitenlandsche zaken, den 27[sten] Mei, Duitschland onderricht te geven over het ware karakter van den Duitschen Bond. De bondsstaten konden rustig blijven, want volgens hun constitutie waren zij slechts voor defensie verbonden; slechts

wanneer de vijand hunne grenzen naderde, mochten zij over verdediging gaan praten; rust en kalmte te bevorderen, was de eerste staats- en burgerplicht. Zie hier het antwoord, dat Von Beust gaf, waarin o. a. deze woorden vermaard zijn: „la dépêche de mr. le Prince Gortschacow constate une fois de plus l'intention du gouvernement impérial de veiller au maintien de l'équilibre européen. Nous sommes profondément pénétrés de ce que cette manifestation a de rassurant pour l'avenir de l'Europe. Nous savons apprécier au même degré l'importance de l'intérêt que le gouvernement impérial déclare attacher à l'intégrité de l'Allemagne. Nous aimons de plus à nous persuader que, si la Russie en faveur de l'Allemagne a porté des sacrifices, elle ne les regrette pas, car, ainsi que nous le dit la dépêche de mr. le Prince Gortschacow, la Russie ne s'inspire que de ses intérêts, et il s'est présenté telles circonstances, où la Russie à son tour a eu à se louer de l'Allemagne guidée également par les inspirations de ses propres intérêts. L'Allemagne aujourd'hui ne demande pas des sacrifices, elle ne réclame que son indépendance dans l'accomplissement de ses devoirs fédéraux".

Deze scherpe diplomatieke taal, die Rusland nooit aan Von Beust vergeven heeft en die den auteur eene kortstondige populariteit schonk, drukt de geheime vrees uit, die voor het overwicht van den Rus in Duitschland wordt gekoesterd. De latere gebeurtenissen, de zegepraal der Bismarcksche staatkunde en de vestiging van het groote, krachtige rijk hebben, beter dan diplomatieke nota's vermogen, de vrees voor Ruslands aanmatigingen op den achtergrond gedrongen. Maar het oordeel over de Russische lusten is door de verminderde kansen der verwezenlijking niet gewijzigd.

Meer nog dan Duitschland wordt intusschen Turkije bedreigd. De haat tusschen de beide volken is, als die tusschen Polen en Russen, eeuwenoud. In dien haat hebben overigens niet-populaire regeeringen een steunsel van hun macht gezocht en gevonden. Katharina II, onder den invloed van Potemkin voor het denkbeeld van de verovering van Konstantinopel blakende, noemde een harer kleinzonen Constantin; een Grieksche min, met den onheilspellenden naam van Helena toegerust, moest den jongen knaap voeden, en hem de eerste klanken van zijn toekomstige rijkstaal leeren. Men weet, hoe in de laatste eeuw Rusland steeds voortdringt, steeds naderbij komt. De Oostersche quaestie staat op het menu der Europeesche vragen bovenaan.

De weg waarlangs Rusland het toekomstig bezit van Byzantium zich poogt te verzekeren, loopt niet alleen over den Donau. Met merkwaardige consequentie heeft de Czaar, vooral in deze eeuw, het Turksche rijk pogen in te sluiten en te isoleeren. In den Kaukasus en in Azië worden en werden de geloofsgenooten van den Sultan langzamerhand onderworpen, opdat, als het oogenblik der beslissing daar is, geen hulp van buitenaf der krachtelooze te hulp kome. De Islam in Europa zal voor het Grieksche kruis vallen, als het Grieksche kruis den Islam buiten Europa heeft vernield.

Ten spijt van alle Turksche fondsenhouders en van alle fabrikanten van testamenten zien wij in deze toekomst niets, dat verontrustend is voor de vrijheid van Europa. De stelling, dat dit oogenblik nabij is, zouden wij niet gaarne tot de onze maken. De jongst aangevangen oorlog zal Rusland vermoedelijk een stapje nader tot zijn doel brengen, maar de beslissing is niet aanstaande. Mocht

ongedacht de goede fortuin den Rus beslissende overwinningen schenken, die het leven van den sedert aren zieken man werkelijk in ernstig gevaar brachten, dan zouden de Europeesche mogenheden wel in de bres springen.

Rusland vangt dezen krijg aan op een oogenblik, waarin de westelijke staten volstrekt niet door binnenlandsche of buitenlandsche verwikkelingen belemmerd worden handelend op te treden. Ook indien het militair overwicht aan zijn zijde is, zal hij in de deugd van lijdzaamheid zich ditmaal hebben te oefenen. De halve maan gaat nog niet onder.

Het is zelfs zeer de vraag, of Konstantinopel ooit door den Rus wordt bereikt, zoolang hij diens machtigen beschermer in Indië niet heeft overwonnen. De Engelsche vestiging in Indië duldt niet, dat Engeland den Sultan aan zijn lot overlate. De Christelijke keizerin is ter wille van haar heerschappij in het Oosten verplicht het Mohammedanisme, dat het geloof van een aanzienlijk deel harer onderdanen is, in bescherming te nemen. Vandaar de noodzakelijkheid, dat binnen korter of langer tijdsverloop Rusland en Engeland in Azië slaags raken. Rusland, dat de hand naar de beheersching van geheel Azië uitstrekt en voortdurend de begeerten zijner volken naar Konstantinopel prikkelt en opwekt, kan de Aziatische macht van Engeland niet blijvend naast zich dulden. Wie Vambéry's geschriften gelezen heeft en zich den strijd herinnert, dien zijne voorspellingen in dezen geest voor jaren in Engeland hebben uitgelokt, weet hoe lang het preutsche Albion onwillig is gebleven om de nadering van dat groot gevaar te erkennen. Thans zijn die dagen voorbij en meer en meer wordt de publieke opinie in Engeland overtuigd, dat struisvogelpolitiek wel zeer geschikt is voor kinderen, maar dat mannen de oogen niet hebben te sluiten voor de

werkelijkheid. Het baat niet, als 't regent, te beweren dat het droog weer is. Trek een regenjas aan; dat is verstandiger.

Met deze zekerheid voor oogen van een worsteling tusschen Rusland en Engeland, waarin wellicht geheel Europa zal worden medegesleept, omdat van haar beslissing het lot zoowel van Europa als van Azië gedurende een aantal jaren zal afhangen, is het dwaasheid, profetieën over den mogelijken afloop te willen maken, te meer, omdat nog van andere kanten ernstige, dreigende gestalten oprijzen.

Rusland heeft in de 19de eeuw den stoutsten greep gewaagd, dien ooit een absolutistische regeering deed. De afschaffing der lijfeigenschap heeft hare vruchten nog niet gedragen. De revolutie nadert Rusland: de revolutie op het politiek en op het maatschappelijk terrein. En daarnevens vertoont zich de geheimzinnige werking van den ouden vijand van alle ontwikkeling der volken, het Jezuietisme. De orde van Loyola, in Rusland levende toen zij overal elders in Europa opgeheven was, heeft dit vruchtbaar terrein nooit verlaten en woelt voort, vooral in het zuidelijk en westelijk deel des lands. Wie kan zeggen, hoe de groote crisis, die de gisting van deze schijnbaar uiteenloopende, maar inderdaad zoo goed samenwerkende krachten, voorbereidt, door botsing met het buitenland zal worden verhaast?

In dagen, waarin geheel nieuwe elementen hun werking beginnen te openbaren, in literarische kunststukken leiddraden te willen zoeken tot verklaring van toekomende gebeurtenissen, is niet anders dan de levenden zoeken onder de dooden. De weg naar Konstantinopel is lang, zelfs voor de Russische macht. En zoo ooit de Czaar zijn

intree doet in de stad aan den Bosphorus, het zal niet zijn om er te blijven. Zelfs indien het wondervol geluk, dat tot dusver zijn ontwikkeling volgde, hem getrouw blijft, het zal alleen zijn, om daar afscheid van hem te nemen. Een rijk als het Russische, bestuurd uit Konstantinopel, heeft geen levensvatbaarheid. Een splitsing, gewillig of onwillig, zal de krachten, de belangen en daarmede het gevreesde gevaar voor Europa, verdeelen en verbreken.

Bovendien — de tijd is voorbij, dat de wil van één mensch bij voortduring het lot van millioenen kan bepalen. Zijn onbegrensde macht dient alleen, om zelfstandige krachten tot leven en werkzaamheid te roepen, die eindigen met de bron van hun bestaan, den absoluten wil van een enkelen heerscher, te vernietigen. De hand, die de opheffing der lijfeigenschap onderteekende, onderteekende tevens den val zijner absolute macht.

IV

# METTERNICH'S OPKOMST.

# METTERNICH'S OPKOMST.

Aus Metternich's nachgelassene Papieren. Herausgeg. von dem Sohne des Staatskanzlers Fürsten Richard Metternich-Winneburg. Geordnet und zusammengest. von Alfons von Klinkowström. Autorisirte deutsche Original-Ausgabe Th. I, II. Wien 1880.

Mémoires, documents et écrits divers laissés par le Prince de Metternich, Chancelier de Cour d'État. Publ. par R. de Metternich, etc. T. I, II. Paris 1880.

Toen de latere kanselier der Oostenrijksche monarchie nog een kleine jongen van twaalf jaar was, schreef zijn vader hem eens, om hem over zijn schrift te berispen. Tot aanmoediging voegde hij er bij: "als gij niet grooter schrijft, zal uw schrift geheel onleesbaar worden, en dat zou jammer zijn, want ik hoop, dat Clemens nog eens dingen zal schrijven die lezenswaard zijn."

Aan die verwachting heeft Clemens ten volle voldaan. Hij heeft niet alleen veel geschreven wat gelezen is — meer dan voor Europa wenschelijk of heilzaam was — maar ook veel, dat lezenswaard is. De bloemlezing, die de zoon des kanseliers uit de papieren des vaders heeft bijeengegaard, bewijst het ten overvloede voldingend.

's Mans memories zijn bij uitstek lezenswaard. Zij laten

zich lezen, om den geijkten term te gebruiken, als een roman. Men behoeft er zich niet onmatig bij in te spannen. Metternich vergt niet onbescheiden veel van zijn lezers. Hij is een gezellig, aangenaam causeur. Hij keuvelt rustig voort: geregeld, geleidelijk. Groote gezichtspunten biedt hij niet aan; diepe gedachten dwingen niet tot stilstaan. Men heeft dikwerf gezegd, dat eigenlijk de Franschen alleen de kunst verstaan om een leesbaar boek te schrijven: welnu, Metternich verstaat het ook. Hij houdt zijn lezers bezig, zonder af te matten.

Jammer genoeg, dat het niet af is. Want het zijn maar brokstukken, die wij hier ontvangen. *Materialien zur Geschichte meines öffentlichen Lebens*, noemt hij ze zelf. Hij schreef ze in 1844. Zijn zoon knoopte er twee andere stukken aan vast. *Leitfaden zur Erklärung meiner Denk- und Handlungsweise*, opgesteld in 1852, en *Zur Geschichte der Allianzen 1813—1815*, uit het jaar 1829. Deze drie stukken vormen een *Autobiografische Denkschrift*, die ons de inzichten van den schrijver verklaart. Ofschoon in verschillende perioden ontstaan, passen ze goed bijeen, en als de uitgever het ons niet vertelde, zou men niet aan verschil van voorstelling of inzicht bespeuren, dat vrij wat jaren het ontstaan van het een en ander scheiden. Zeker een bewijs, hoe Metternich in zijn opvatting van dit groote tijdperk zijns levens zich gelijk gebleven is. Maar ook van het groot literarisch talent dat hem eigen is.

Wie intusschen meent uit deze memories veel nieuws over de groote gebeurtenissen daarin vermeld, te vernemen, zal zich teleurgesteld vinden. Metternich heeft als een echte diplomaat, volstrekt niets meer prijs gegeven, dan hij kwijt wilde zijn. Staatsgeheimen vindt men hier niet opgehelderd; met uitzondering, meen ik, van een enkel

punt, is zelfs niets nieuws over de politieke onderhandelingen van Oostenrijk van 1773—1815 hier medegedeeld. Wie er over klaagt, wordt door den schrijver kalmpjes afgewezen: mijn plicht jegens den Staat gedachtig, heb ik niets, wat tot zijn geheimen behoort, in dit manuscript opgenomen; wel echter — voegt hij er bij — veel, waarvan het beter is, dat het bekend worde, dan dat het in 't duister blijve."

Die laatste woorden, zal men zeggen, munten niet door helderheid uit. Wat bedoelen ze? Naar den inhoud der memories te oordeelen, niets anders dan dit: niet over den Staat, maar over mij zelf heb ik het een en ander willen mededeelen, wat anderen beletten kan, onjuist over mij te oordeelen. Uitdrukkelijk verklaart hij, niet wat men noemt geschiedenis te hebben willen schrijven. Vol zelfgevoel wijst hij het denkbeeld af: "De mannen, die zelf geschiedenis maken, hebben geen tijd ze te schrijven. Mij ten minste ontbrak het daaraan." Of dit laatste waar is, doet weinig ter zake; Metternich heeft voor nog al veel dingen den tijd gehad, die eenvoudig niets met staatkunde te maken hadden. Doch hij wil er niets van weten, en verzekert ons met een ernstig gelaat: "men zal uit mijn verhaal zien, dat ik van mijn vroegste jeugd tot in het zes en dertigste jaar van mijn ministerie, waarin ik deze bladen schrijf, geen enkel uur voor mij zelf geleefd heb."

Men ziet, de schrijver poseert. Hij neemt de houding aan, waarin hij wil dat het nageslacht hem beschouwe. "Ik leg in handen mijner nakomelingen niet een voltooid werk neer, maar geef hun slechts een leiddraad, die hun de waarheid zal wijzen over dat, wat ik wilde en niet wilde. — Zal er eens, *gelijk onvermijdelijk is*, eene levensgeschiedenis van mij het licht zien, dan verschaft deze

uiteenzetting der waarheid aan mijne afstammelingen het middel, om tegen valsche berichten op te komen." Het is inderdaad jammer, dat Metternich zoo vroeg, zou men zeggen, deze lofrede op zich zelf heeft geschreven. Indien hij zich na zijn val in 1848, toen de publieke opinie zich onverholen — men denke o. a. aan Hormayr's scherp pamflet — over hem uitsprak, tot den arbeid had gezet, hij zou vrij wat andere verwijten, dan hem thans bekend schijnen, hebben weerlegd. Doch misschien is deze opmerking voorbarig en bewijzen de volgende deelen, dat hij ze de vereischte opmerkzaamheid niet heeft onthouden. Misschien ook, en dit komt mij waarschijnlijker voor, had hij het beneden zich geacht er notitie van te nemen en is hij ze met een air hautain voorbijgegaan.

Hoe dit zij — de strekking van den literarischen arbeid, dien wij voor ons hebben, is volkomen duidelijk. Metternich treedt op, om ons te zeggen, wat hij was en wilde zijn; om te vertellen hoe zijne historische verschijning, naar hij wenscht, behoort opgevat te worden. Vandaar de breedvoerigheid over sommige, het stilzwijgen over andere zaken. De keus van het medegedeelde is met zorgvuldigheid geschied. Als een talentvol kunstenaar, heeft hij zorgvuldig alles vermeden, wat aan het beeld dat hij scheppen wilde, schade zou doen; geen enkele trek komt er voor, die de harmonie van 't geheel verbreekt. Ook voor den achtergrond heeft hij gezorgd: scherp komt de hoofdfiguur tegenover en naast de andere uit, die het doek vullen. Op hen valt de schaduw, die het volle licht, dat zijn beeld omstraalt, te meer doet waardeeren. Doch niet scherp zijn de lijnen; met meesterhand is voor den overgang der kleuren gezorgd. Wie zal, met deze schilderij in handen, een Von Stein gelijkstellen met een

Frans I; doch wie ook den laatste anders dan slechts ter zijde achter een Metternich plaatsen? En Napoleon.... doch wij zullen zien.

De waarheid over personen, die een historische plaats innemen, wordt uit verschillende bronnen gekend. Niet het minst dikwerf uit hun eigen teekening, hun eigen voorstelling van wat zij geweest zijn. Metternich's pose op het piedestal, waartegen hij wenscht dat het nageslacht eerbiediglijk opzie, is een uitnemende bijdrage voor de kennis van zijn persoon en politiek.

De man, die jaren lang de leider van Oostenrijk's buitenlandsche staatkunde is geweest, was geen Oostenrijker van geboorte of afkomst. Zijn vader was in dienst van den keurvorst van Trier, voordat hij in dien van Oostenrijk trad. Clemens Metternich werd te Coblenz geboren en doorleefde de jaren zijner jeugd in de Rijnstreken. Hij studeerde te Straatsburg en te Mainz, bleef daardoor geheel vrij van alle Oostenrijksche indrukken en volkomen vreemd aan het land, waaraan zijn verder leven gewijd zou zijn.

Andere indrukken daarentegen deden zich overwegend gelden: de religieuse onverschilligheid, die met de lossere Fransche zeden het leven aan den Rijn doordrong, de antikerkelijke denkbeelden des tijds, oefenden in de jaren zijner vorming een beslisten invloed op hem uit. Is het niet kenmerkend voor den tijd, dat van de twee personen, die gelijktijdig Metternich's gouverneurs waren, de een een katholiek priester was en de ander een Protestant, leerling en geestverwant van Basedow en Campe? Zoo eenheid van richting een hoofdeisch is der paedagogiek, dan werd zij hier ten minste niet opgevolgd.

Doch sterker dan het zonderling mengsel van ideeën, dat hij van deze mannen moet ontvangen hebben, werkte de herinnering aan zijn afkomst. Zijn geslacht behoorde tot den Duitschen rijksadel, en trots op die afkomst vervulde Metternich in merg en been.

Bij de kroning van Leopold II als Duitsch keizer te Frankfort, in 1790, werd de jonge Metternich door de katholiek-Westphaalsche Rijksgraven-bank tot ceremoniemeester gekozen, een eer, die twee jaren later, bij de kroning van Frans II, hem opnieuw ten deel viel, en weinig geschikt was om hem tot nederigheid te stemmen en met eenige onpartijdigheid de wereldgebeurtenissen te doen beschouwen, waarvan hij getuige was. Te jong om ze te begrijpen, zag hij ze met de oogen van een vijand aan. Dat hij in die jaren, toen alle levenservaring hem ontbrak, in den brand, die de Fransche monarchie verteerde, niets anders dan de werken van de laagste en onedelste driften aanschouwde, is te begrijpen. Maar dat de man, die den geheelen loop had waargenomen, in 1844 nog niet anders oordeelde, bewijst hoe jammerlijk zijn oog was verblind en hoe onvruchtbaar voor hem het leven was geweest.

„De leer der Jacobijnen en het beroep op de volksdriften boezemden mij een afkeer in, dien ouderdom en ervaring in mij versterkt hebben. Ik heb de overtuiging, dat ik ook in de nederigste maatschappelijke positie en in elk tijdperk, welk ook, tegen de verzoeking, waarvoor ik een zoo groot aantal mijner tijdgenooten bezwijken zag, bestand zou geweest zijn. Ik moet echter tevens toegeven, dat het voorbeeld van de afdwalingen, waartoe een valsche geest en de overprikkeling der hartstochten voeren kunnen, voor mij niet verloren geweest is: het heeft invloed op

mijn geestesontwikkeling gehad en bijgedragen, om mij voor dwalingen te bewaren, waartoe velen zijn vervallen, wien niet het voordeel ten deele viel, zulke afschuwelijkheden aanschouwd te hebben."

Zulke verklaringen, die hier in massa voorkomen, bewijzen hoe weinig Metternich begreep wat hij zag, en hoe weinig rekenschap hij zich zelfs op rijper leeftijd gaf, om het waarom van wat hij beleefde voor zichzelf te beantwoorden. Men zoekt tevergeefs in deze bladen naar eenige ernstige beschouwing van de Fransche revolutie. Het schijnt, dat de trots van den Duitschen rijksvorst geen ernstiger grieve tegen haar heeft, dan dat zij het oude Duitsche rijk verstoord, de „verheven" heerlijkheid der oude rijksadellijke grootheid vernietigd, het domme volk op de straat gebracht en zijn hartstochten geprikkeld, en — misschien last not least — bezittingen, aan zijn geslacht toekomende, weggenomen heeft. Nergens een woord, waaruit eenig inzicht blijkt in de geweldige ontwikkeling van staat en maatschappij, die sedert 1789 is aangevangen. Metternich is met hart en ziel aan de oude staatsorde gehecht, en is dit, naar hij verzekert, steeds geweest. Hij is onveranderd dezelfde gebleven.

Tegen deze hoofdlijnen van de teekening van zijn politiek inzicht zal wel geen bezwaar bestaan: de politiek, die hij als kanselier volgde, schijnt ze te bevestigen. Maar geheel anders is het gelegen, waar hij, in het verhaal zijner jeugd en jongelingschap, ons allerlei op de mouw spelt, wat in lijnrechten strijd is met het getuigenis zijner tijdgenooten. De man, die in zijn geheele leven bekend was als een volslagen „Weltmann", vol van bewondering en aanbidding voor het vrouwelijk geslacht, als een buigzaam, hoffelijk diplomaat, wordt ons hier als een onverbiddelijke slaaf van

beginselen en een strenge opvolger van alle eischen van zedelijkheid en godsvrucht geteekend.

De papieren, die wij hier voor ons hebben, eindigen met 1815. Metternich's verhouding tot Frans I is voor ons een der belangrijkste vragen, die wij hier beantwoord hoopten te vinden. De bouwstof echter, hier voorkomende, is voor dat antwoord volkomen onvoldoende. Wij gelooven, dat de wijze waarop Metternich zich hier als een ideaal van strenge plichtsbetrachting en zedelijkheid teekent, er ten nauwste mede samenhangt. Men weet, dat de kanselier steeds den schijn aannam niets dan de uitvoerder der keizerlijke bevelen te zijn: dat hij altijd achter zijn meester wegschuilde, en hij elken schijn, alsof door hem de richting werd bepaald, vermeed. De teekening, die hij hier van zich zelf ontwerpt, is zoo geheel op het karakter van Frans berekend, dat wij er niets anders in kunnen zien, dan de inleiding tot hetgeen volgen zal. Hij zal ons daar onthalen op een voorstelling, zooals hij ze bij zijn leven geliefde te geven.

Fin, faux, fanfaron, valsch en listig, zwak en inconsequent, een vijand van alle krachtig handelen en slechts op genot bedacht — zoo teekenen de tijdgenooten hem. Welk een afstand van dat beeld en de voorstelling hier gegeven! Een man van studie, afkeerig van ongeoorloofde vermaken, bescheiden en nederig, zonder eerzucht, tegen zijn wensch, uit plichtgevoel de politieke carrière ingetreden — zulk een voortreffelijk man vinden wij hier. Jammer maar, dat Metternich zelf, hoe goed literarisch kunstenaar ook, zoo hier en daar zich wat ontvallen laat, wat met al die nobele trekken minder goed overeenkomt. Nederig, zonder ambitie? Niemand zal den negentienjarige zoo heeten, van wien de zestigjarige vertelt: „bij de tooneelen van ver-

woesting, waarvan Frankrijk het schouwspel leverde, richtte zich mijn geest, volgens zijn natuurlijken aanleg, tot die studiën, waarvan ik mij het meeste nut voor mijn toekomstige loopbaan kon beloven. Ik gevoelde, *de revolutie zou de tegenstander zijn, dien ik voortaan te bekampen had*, en ik legde er mij op toe, den vijand te bestudeeren en mij in zijn legerkamp te orienteeren." Bij herhaling verzekert hij ons, dat een politieke carrière voor hem niets aantrekkelijks had; dat hij zich van de publieke zaken geheel had willen onthouden en zich uitsluitend aan studiën wijden; de jonge geleerde o. a. hoorde en volgde Gall. Jammer alweer, dat hij ons al de trappen doet kennen, waarop hij omhoog geklommen is. Deze afkeerige van staatkundige bemoeiingen werd reeds in 1793 door zijn vader, ministre plénipotentiaire bij het bestuur der Oostenrijksche Nederlanden, gebruikt om de relatie met het coalitieleger te onderhouden: "tusschen Brussel en de armee reisde ik heen en weêr." Toen de door Dumouriez aan Oostenrijk overgeleverde commissarissen der conventie aankwamen, werd Metternich gelast hen te Brussel te ontvangen. In den winter van 1793/94 nam hij aan de "Kabinetsgeschäfte" zijns vaders deel. Toen kort daarop de Oostenrijksche regeering te Brussel een harer leden naar Londen zond, om met het Engelsche gouvernement te onderhandelen, ging de jonge Metternich mede. Hij trad met de beroemdste Engelsche staatslieden in betrekking. "De zittingen van het Parlement woonde ik zooveel mogelijk bij, en zocht op de hoogte te komen van het parlementair mechanisme, wat mij in mijn latere loopbaan van veel nut is geweest." Altemaal zaken, zou men zeggen, die niet voor een groote overhelling tot een studieleven, inzonderheid aan natuurkunde gewijd, pleiten. Maar Metter-

nich zelf neemt alle illusie van die wetenschappelijke droomen weg, door ons te vertellen, dat hij toen voor de betrekking van gezant in Den Haag was bestemd, en dat het alleen de schuld van den revolutiekrijg is geweest, dat hij haar niet aanvaard heeft. Ik beken, dat ik van deze bestemming tot ambassadeur in Den Haag geen enkel woord geloof, omdat in geen der diplomatieke berichten van dien tijd, ook niet die uit Weenen op 't Nederlandsche Rijksarchief, die ik voor een anderen arbeid heb nagegaan, iets er van wordt aangetroffen. De Oostenrijksche regeering was toch niet dwaas genoeg, aan een jongmensch van 25 jaar, student te Mainz, een diplomatieke plaats van zooveel beteekenis, als in 1793 de ambassade in Den Haag was, toe te vertrouwen. Doch waar of onwaar — Metternich's verhaal bewijst, dat zijn afkeer van het publieke leven eenvoudig een literarisch masker is, om de waarheid te verbergen dat de Oostenrijksche regeering hem niet gebruiken wilde.

De Oostenrijksche regeering, d. w. z. de nieuwe minister van buitenlandsche zaken in Oostenrijk, Thugut. Den 27 Maart 1793 trad deze staatsman, wiens bestuur voor Oostenrijk zoo noodlottig zou zijn, op. De jonge Metternich, die in September 1795 huwde met de kleindochter van den kanselier Kaunitz, is door Thugut nooit tot den staatsdienst geroepen. Het kan zoowel om persoonlijke als om politieke redenen geweest zijn; het laatste is het waarschijnlijkste, daar Thugut de man niet was, om tegen het karakter van Metternich bezwaar te hebben. Zeker is het niet bij vergissing dat Metternich den staatsman, die Kaunitz opvolgde, wiens laatste levenstijd verbitterd werd door het gemis der keizerlijke gunst, een jaar later doet optreden, dan werkelijk het geval is. Thugut bleef van 1793 tot

na het verdrag van Hohenlinden (20 Sept. 1800) met de leiding der buitenlandsche zaken in Oostenrijk belast. In al dien tijd bleef Metternich aan de staatszaken vreemd. Onmiddellijk na Thugut's val trad hij in staatsdienst.

Is deze samenloop toeval? Het tegendeel is volkomen duidelijk. Deze werkeloosheid was de weg niet, om de revolutie te bestrijden. En het oordeel, dat Metternich uitspreekt over den man die hem ter zijde liet — hem, die bij Thugut's optreden bestemd heette tot een zoo belangrijken post als de ambassade in Den Haag, en die zich, naar zijn eigen verklaringen, steeds had voorbereid op een publieke carrière — het oordeel, dat Metternich over Thugut velt, strekt slechts tot bevestiging

Metternich stond onder de diplomaten zijns tijds bekend om de gladheid zijner vormen en het groot talent, waarmede hij in de vriendelijkste en beminnelijkste woorden doodelijk wist te wonden. Dat die roem niet onverdiend was, getuigen de woorden, waarin hij Thugut, die hem ter zijde had gelaten, afmaakt. „Het ministerie van Thugut vertoont een onafgebroken reeks van misgrepen en valsche berekeningen. Toen hij op het toppunt van zijn macht stond, waren er twee partijen, die ieder van haar standpunt den minister verdacht hielden. Hij werd door de eene beschuldigd, aan Frankrijk verkocht te zijn; de andere beweerde, dat Engeland hem had omgekocht; het is te betreuren voor zijn naam en voor dien van Oostenrijk, dat niemand de overtuiging heeft uitgesproken, dat hij onbaatzuchtig de belangen van zijn land heeft gediend. — Hij had het grootste deel van zijn vermogen in Fransche fondsen belegd: zonder twijfel was het de zorg voor het behoud van dit vermogen, dat hem bij het uitbreken der revolutie verblindde of ten minste werkeloos deed zijn. Toen was

het, dat onder de Engelsche partij het vermoeden wakker werd, dat hij door Frankrijk gewonnen was. Toen het Schrikbewind alle hoop vernietigde om ook het kleinste deel van zijn vermogen te redden, en Thugut, zonder maat te houden, aan zijn politiek een andere richting gaf, meende het publiek, dat dezen omkeer aanzag, dat Engelsch geld dien had bewerkt."

Wat baat het, dat Metternich er bij voegt, niet aan Thugut's verraad te gelooven?

Zijn lancet is veel fijner, treft veel zekerder en doodelijker, dan de plompe verdediging van omkooperij.

Metternich's diplomatische loopbaan ving te Dresden aan. Wie echter meent, dat de missie bij het Saksische hof, dat in de schaal der Europeesche politiek geen het minste gewicht legde, daarom ook van weinig beteekenis was, vergist zich. "Dresden, een station op den weg naar Berlijn of St. Petersburg, had in mijne oogen de waarde van een observatiepost, waarvan voordeel te trekken was." Zoo leert ons de kanselier, doch vergeet ons het voordeel, dat Oostenrijk hier van zijn observeeren trok, aan te wijzen.

Niettemin is het waar: Dresden was een station naar Berlijn en St. Petersburg — voor hem. In 1803 werd hij tot opvolger van graaf Stadion te Berlijn benoemd.

Als Metternich hier, op 't papier, aan den aanvang van zijn politieke carrière staat, doet hij ons een tweetal mededeelingen, die èn voor zijn werk èn voor zijn persoon leerrijk zijn. "Ik stel mij voor, in mijn verhaal slechts dat op te nemen, wat mijn persoon betreft, of veeleer wat dienen kan de leemten der officieele correspondentie aan te vullen; want ofschoon deze laatste een waar beeld van de werkzaamheid van een staatsman geven, is in haar voor

vele details geen plaats. Ik wensch dat zij, die toegang tot de keizerlijke archieven hebben, de daar aanwezige akten met dezen mijn arbeid verbinden; wanneer zij uit deze dubbele bron putten, kunnen zij gemakkelijker het groote tijdperk beoordeelen, waarin het lot mij de zware taak had toebedeeld een actieve rol op het wereldtooneel te spelen." Er is grond tot de vrees, dat nog wel eenige andere bronnen daartoe noodig zullen zijn. Leemten in de officieele correspondentie worden niet voldoende aangevuld door zulk een verzameling van anecdoten en verhalen, als wij hier vinden. Metternich vergat bij 't schrijven dezer woorden geheel, dat hij zelf verklaard had, geen staatsgeheimen te onthullen.

Belangrijker echter nog is de tweede mededeeling. Hij wil ons „de beginselen ontvouwen waarop de daden mijns openbaren levens berusten." Nieuwsgierig zetten wij ons tot luisteren neer.

„De politiek is de wetenschap van de hoogste levensbelangen der staten. Een volkomen geïsoleerde staat bestaat slechts in de annalen der heidensche wereld of in de abstracties van philosophen. De vereeniging (Gesellschaft) der staten heeft men daarom ook in 't oog te houden. * Iedere staat heeft, behalve zijn bijzondere, ook belangen met andere gemeen. De groote axiomen der politieke wetenschap berusten op de erkenning van de waarachtige politieke belangen van alle staten. De bijzondere belangen daarentegen, die

* Tegelijk met de Fransche uitgaaf is, naar men weet, de oorspronkelijke Duitsche verschenen, die wij citeeren. Eigenlijk staat er: „hat man im Auge behalten." Dit zal wel een schrijf- of drukfout zijn, daar het tegendeel juist het verwijt tegen vroegere tijden is. In de Fransche uitgaaf staat dan ook „On ne doit jamais perdre de vue la *Société* des États," zoodat in de Duitsche het woordje *zu* is weggevallen.

soms tijdelijk een groot gewicht verkrijgen, en wier bevrediging in de oogen van een kortzichtige staatkunde de hoogste wijsheid uitmaakt, hebben slechts een betrekkelijke en ondergeschikte waarde. Wanneer de bijzondere met de algemeene in strijd geraken en de laatste daardoor verwaarloosd worden, dan is dit als een ziekte te beschouwen, van wier ontwikkeling of spoedige genezing het afhangt of de staat zijn val tegemoet gaat, dan wel weder tot bloei komt. De moderne staten hebben, in onderscheiding der oude, de tendenz, zich met elkander te verbinden, gelijk ook de menschelijke maatschappij zich volgens het christelijk grondbeginsel: *doe aan anderen niet, wat gij niet wilt dat u geschiedt*, ontwikkelt. Deze grondstelling toegepast op den staat, heet reciprociteit, en haar vrucht is, wat men in diplomatische taal noemt *bons procédés*, met andere woorden: wederkeerige voorkomendheid en eerlijk voorgaan. In de oude wereld was politiek absolute zelfzucht, en de wet der wedervergelding wierp slechts muren van afscheiding op. De moderne geschiedenis toont ons de toepassing van het beginsel van solidariteit en evenwicht tusschen de staten, en biedt ons het schouwspel aan van de vereenigde inspanning van meerdere staten tegen de tijdelijke overmacht van een enkelen, om de uitbreiding van zijn invloed te verhinderen en hem tot terugkeer tot het gemeene recht te dwingen. De herstelling van de internationale betrekkingen op den grondslag der reciprociteit, onder den waarborg van eerbiediging der verworven rechten en van de conscientieuse trouw aan eeden en beloften (des beschworenen Wortes) maakt tegenwoordig het wezen der politiek uit, waarvan de diplomatie slechts de dagelijksche toepassing is. Tusschen beide bestaat, naar mijn meening, hetzelfde onderscheid als tusschen *wetenschap* en *kunst*.

„Gelijk de menschen dagelijks de wetten der burgerlijke maatschappij overtreden, zondigen de staten maar al te dikwijls tegen de eeuwige wetten. De overtredingen der menschen en die der staten zijn aan dezelfde straffen onderworpen: het eenige verschil ligt in de zwaarte der feilen, die van de grootere of geringere beteekenis van het individu des overtreders afhankelijk is.

„Wanneer men in deze waarheden indringt, dan ziet men de nietigheid van die zelfzuchtige politiek in, de politiek van phantasie of van armzalig gewin, die buiten de eenvoudigste regelen van recht voordeel zoekt, met rede den spot drijft, en, in één woord, uitsluitend op de aanmatiging van handigheid of overmacht berust."

Wie op deze uiteenzetting van Metternich's politieke beginselen het woord van Talleyrand toepaste, dat de taal den menschen is gegeven om de gedachten te verbergen, zou, geloof ik, zeer onbillijk zijn. Metternich heeft inderdaad niets te verbergen.

Wat beteekenen deze gemeenplaatsen? Zij beteekenen eenvoudig, dat de kanselier der Oostenrijksche monarchie, toen hij in 1844 de souvenirs van zijn leven opteekende, behoefte gevoelde zijn politieke carrière met een soort van staatkundige theorie in overeenstemming te brengen. Hij wist even goed, als wij het weten, wat een der meest gewone grieven tegen hem was.

Metternich, zei men, had zich eigenlijk nooit om Oostenrijk bekommerd: de eigenlijke Oostenrijksche vragen, de Boheemsche, de Hongaarsche quaestiën, de verhouding van de groote deelen tot het geheel van het keizerrijk, hadden hem nooit belang ingeboezemd: hij had nooit de moeite genomen, om er zich in te werken en zich er van op de hoogte te stellen. Hij was minister van buitenlandsche

zaken van een groot land, dat toevallig Oostenrijk heette. Vreemdeling in dit keizerrijk, had hij, indien het lot het anders had beschikt, met gelijk gemak, wat zijn persoonlijke voorliefde betrof, minister van buitenlandsche zaken elders, in Pruisen, Engeland, Rusland of waar ook kunnen zijn. Hij was geen Oostenrijker, noch van afkomst, noch van harte. Hij was slechts kanselier van een groot rijk, dat hem vergunde een groote rol te spelen, welks macht en aanzien voorwerpen van zijn zorg waren, omdat zijn macht en aanzien er afhankelijk van waren.

Welnu, antwoordt Metternich in 1844, niemand heeft recht mij daarvan een verwijt te maken: de bijzondere belangen van een enkelen staat zijn ondergeschikt aan die, welke alle staten gemeen hebben; het is een ziekelijke toestand, als de eerste boven de laatste worden gesteld.

Is het een verzinsel van Metternich, „pour le besoin de la cause"? Ik geloof het niet; Metternich meent het oprecht. Hij is cosmopoliet, als een echte zoon der 18de eeuw en uit gemakzucht. Het is vrij wat aangenamer en gemakkelijker een werelddeel te overzien, het schaakspel te volgen, dat de volken spelen, dan zich te verdiepen in de kleine, huiselijke besognes van een volkenfamilie als de Oostenrijksche monarchie.

Vraagt men intusschen, wat Metternich van al die mooïe woorden, die christelijke politiek: *doe aan anderen niet, wat gij niet wilt dat u geschiedt*, maken zal, als hij de Oostenrijksche staatkunde na 1815 heeft toe te lichten, dan kan men gerust zijn. Oostenrijks roeping zal den sleutel bevatten van Oostenrijks overwicht in Italië, en de politiek van christelijke solidariteit en evenwicht tot rechtvaardigende verklaring dienen van de staatkundige stellingen, door de aanhangers der Heilige Alliantie op Europa toegepast.

Hoe intusschen al dergelijke algemeenheden voor staatkundige beginselen kunnen doorgaan, is moeielijk in te zien. Broederschap der staten, solidariteit van belangen zijn phrasen die met geen bepaalde opvatting van het wezen van den staat samenhangen.

Zoowel de republikein als de monarchaalgezinde, de voorstander van het absoluut gezag als de lofredenaar van een constitutioneel régime kan ze gebruiken. De geschiedenis heeft het bewezen. Met een beroep op dergelijke phrasen heeft de eerste Fransche republiek den oorlog aan Europa verklaard; met een beroep op dergelijke phrasen de Heilige Alliantie Europa's vrijheid geketend. „Des mots, des mots, des mots et rien que des mots," zou Guizot zeggen. Voor de praktijk maakt het weinig verschil, of de Gironde van de broederschap der volken en Metternich van die der staten spreekt.

Merkwaardig is het ijdele zelfvertrouwen, waarmede Metternich in 1844 deze groote waarheden voor hoog verhevene beginselen, ontdekkingen van diepe staatsmanswijsheid uitgeeft: „Uit deze geloofsbelijdenis kan men opmaken, hoe hoog ik staatslieden aansla van het slag, of wil men liever van het gewicht van een Richelieu, Mazarin, Talleyrand, Canning, Capodistria, Haugwitz, enz." Tot de minachting van al deze mannen en hun werk voelt de kanselier der Oostenrijksche monarchie zich gerechtigd.

Zal de geschiedenis op dat oordeel haar zegel drukken? Tot dusver laat de ontwikkeling der 19[de] eeuw niet toe het te verwachten. Wat is er van Metternich's arbeid over? Niets, volstrekt niets. Nog geen halve eeuw na zijn aftreden is verloopen, en zelfs de puinen van zijn werk zijn ternauwernood meer zichtbaar. Van het staatkundig gebouw, door Richelieu opgericht, is slechts een

deel weggevallen: Bismarck heeft het overwicht van Frankrijk over Europa gebroken. Maar de eenheid des Franschen volks, waarvan de groote raadsman van Lodewijk XIII de grondslagen heeft gelegd, is ongeschonden bewaard: de revolutie van 1789 heeft het werk van Richelieu slechts voortgezet. Zoolang zij bestaat — kan zij nog ondergaan? — blijft zijn naam er aan verbonden. Wat heeft Metternich gewerkt, dat hem voor de vergetelheid bewaart?

De strijder tegen de revolutie en tegen haar incarnatie, Napoleon Bonaparte, zou zeker vreemd opzien, indien hij deze vraag hoorde. Want in zijn oogen is hij de man, aan wien de val van het eerste keizerrijk is te danken. Het was zijn providentieele roeping, de tegenstander, de overwinnaar van revolutie en keizerrijk te zijn.

Opmerkelijk, hoe al de draden van zijn leven samenloopen om hem te voeren tot de plaats, waar hij zijn roeping kan vervullen. Toen de jonge Metternich in 1786 naar de universiteit te Straatsburg werd gezonden, had Napoleon, die als artillerie-officier daar in garnizoen had gelegen, de stad zoo even verlaten. Metternich had dezelfde leermeesters in mathematische wetenschappen en in 't schermen, die Napoleon hadden onderwezen. Toen hij, als Oostenrijksch gezant, in 1806, door Straatsburg naar Parijs ging, bezocht hem de schermmeester en zeide: „is het niet een zonderlinge beschikking, dat ik u schermlessen heb gegeven, kort nadat ik ze Napoleon gaf? Ik hoop, dat mijne leerlingen, de keizer der Franschen en de Oostenrijksche gezant te Parijs, niet op den inval zullen komen, zich met elkander te meten."

Men ziet, zelfs die eenvoudige schermmeester gevoelde, dat deze twee mannen bestemd waren, elkanders tegenstanders te zijn.

In 1799, toen het gravencollege van Westphalen hem de verzorging zijner belangen op het Congres van Rastadt opdroeg, kwam Metternich daar aan, juist twee dagen nadat Napoleon Rastadt had verlaten. Hij kwam niet terug. Metternich was er niet rouwig om: »ik ben bang, dat hij er wat al te ruw in zal hakken", schreef hij aan zijne vrouw.

Als opvolger van Stadion, die naar Petersburg vertrokken was, tot gezant te Berlijn benoemd, vond Metternich zich in een belangrijken werkkring verplaatst. Hier kon hij niet alleen observeeren, hier kon hij handelen. De omstandigheden waren gunstig. De oorlog van Oostenrijk en Rusland tegen Frankrijk gaf aan de diplomatie te Berlijn werkzaamheid. Beide partijen zochten het weifelende Pruisische hof voor zich te winnen.

Metternich speelde, naar hij mededeelt, een belangrijke rol. De Russische gezant genoot het vertrouwen van keizer Alexander niet, die een zijner vertrouwde raadslieden naar Berlijn zond, om Frederik Wilhelm voor de coalitie tegen Napoleon te winnen. Vorst Dolgoruki, zoo heette de afgezondene, was ook al ongeschikt voor zijn moeilijke taak. Keizer Alexander had daarom Metternich uitgenoodigd, hem ter zijde te staan en te steunen. Het tractaat van 3 November 1805 was er de vrucht van. De Russische Keizer erkende zijn verdiensten door het grootkruis der Stephanusorde.

Doch terwijl Metternich, zijn roeping getrouw, tegenstander der revolutie en des keizers te zijn, de Napoleontische politiek tegenwerkte, had hij daarom niet verzuimd met de personen zijner tegenpartij op goeden voet te blijven.

»Daar het tot mijn gewoonten behoort, ambtszaken niet te verwarren met persoonlijke quaesties, streefde ik er naar,

mijn betrekkingen met mijn Franschen ambtgenoot op hoffelijken voet te onderhouden." Zij bleven gedurende al de phasen van deze gebeurtenissen ongestoord. Daaraan had hij te danken, dat na het sluiten van den vrede, de aandacht der keizerlijke regeering zich op hem vestigde. Ofschoon Metternich reeds benoemd was te Petersburg, daar graaf Stadion minister van buitenlandsche zaken te Weenen werd, wenschte Frankrijk hem als Oostenrijksch gezant te Parijs.

Metternich vernam de verandering zijner bestemming pas, toen hij te Petersburg was aangekomen.

Natuurlijk, kon het anders? wenschte de bescheiden, niet eerzuchtige man de belangrijke plaats niet, die hem werd aangewezen. Doch hij onderwierp zich aan hetgeen plicht van hem eischte. "Gedreven in een richting, die met mijn neigingen streed, doch vast besloten, die steeds aan mijn plichtsgevoel te onderwerpen, poogde ik mij bewust te worden, welken weg ik volgen moest. Napoleon scheen mij de vleeschgeworden revolutie toe, terwijl ik in de staatsmacht, die ik bij hem zou vertegenwoordigen, de zekerste beschermster en bewaakster zag van de grondslagen, waarop de algemeene rust en het politiek evenwicht steunen. Ik was wel niet bevreesd op de valsche wegen te geraken, waarop ik zoo velen door hun verhitte verbeelding en vooral door eigenliefde zag medegesleept, *omdat ik mij juist van deze gebreken volkomen vrij gevoelde*, maar van den anderen kant zag ik in, hoe vele en gevaarlijke klippen ik in mijn nieuwe betrekking had te duchten, en ik meende vooreerst mijn eerzucht hiertoe te moeten beperken, om ten minste het kwade te verhinderen, waar ik in de onmogelijkheid was, om het goede te bewerken."

Den bescheidenen is de wereld! Een man van zoo

deugdzame beginselen, met zooveel nederigheid, zoo rein en vrij van ergerlijke gebreken, als een verhitte verbeelding en eigenliefde moeten genoemd worden, kon niet anders dan slagen. Wij verwonderen ons dan ook niet, dat de kanselier der Oostenrijksche monarchie, in het nederig bewustzijn, wat hij voor recht en waarheid en zedelijkheid tegenover de vleeschgeworden revolutie had mogen zijn en doen, in 1844 dit getuigenis nederschreef: „De stem van mijn geweten volgde ik, en ik geloof niet, dat het een goede ingeving van Napoleon was, toen zijn wensch mij tot een betrekking riep, waarin het mij mogelijk was, zijne goede hoedanigheden te leeren kennen, maar tevens zijne fouten, die hem ten laatste in 't verderf hebben gestort en Europa van den druk, waaronder het gebukt ging, verlost. Deze studie toch gaf mij de middelen aan de hand, wier deugdelijkheid ik weinige jaren later de gelegenheid had te beproeven."

In de eerste dagen van Augustus 1806 kwam Metternich te Parijs aan. Weinige dagen later maakte hij met „de vleeschgeworden revolutie" kennis, toen Napoleon hem te St. Cloud ontving.

Den indruk, dien sommige beroemde tijdgenooten op hem maakten, heeft Metternich in eenige portretten saamgevat, voorzoover hij hun die eer waardig keurde. De thans verschenen deelen bevatten een tweetal zulke portretten: Napoleon en Alexander van Rusland zijn de afgebeelden.

Het zijn meer of min uitgewerkte teekeningen met de pen, vooral dat van Napoleon. De gelijkenis is zeer goed te bespeuren; maar geacheveerd zijn zij toch niet. Veel kenmerkends blijft onopgemerkt; des te kenmerkender voor den steller is het opgemerkte.

Niets is in den eersten Franschen keizer aan den trotschen edelman, den volmaakten man van de wereld, als hoedanig Metternich bekend was, scherper in 't oog gevallen dan het parvenu-achtige. Napoleon was parvenu, in zijn vormen, zijn manieren, zijn spreken. Bij het eerste gehoor, dat hij Metternich gaf, hield hij zijn hoed op 't hoofd. „Deze bijzonderheid, ongepast in elk opzicht, omdat de audiëntie niet publiek was, trof mij als een misplaatste aanmatiging, die den parvenu verried. Zijn houding was gegeneerd en zelfs verlegen. Zijn korte, vierkante figuur, zijn achtelooze houding, bij een blijkbaar pogen om te imponeeren, verzwakten in mij het gevoel van grootheid, dat men natuurlijk had bij de gedachte aan den man, voor wien de geheele wereld beefde. Die indruk is nooit geheel bij mij uitgewischt: hij kwam telkenmale boven bij de belangrijkste samenkomsten met Napoleon in de meest verschillende perioden. Het is mogelijk, dat ik daardoor hem beter doorzien heb; in zijn luimen, zijn heftige, driftige uitvallen, in zijn korte, bruske interpellatiën zag ik vermommingen, bestudeerde rollen, met het oog op den indruk dien hij wilde maken."

Het meest in zijn voordeel verscheen hij in private gesprekken. Het minst in een grooten kring, onder veel menschen. „Men kan zich moeilijk iets meer links denken dan Napoleon's houding in een salon. De moeite, die hij deed om de fouten van zijn natuur en van zijn opvoeding te verbeteren, deed des te meer uitkomen hoe veel hem ontbrak. Hij zou er veel voor over gehad hebben, indien hij zich grooter had kunnen maken en zijn geheele figuur edeler; naarmate hij zwaarlijviger werd, werd hij meer commun, meer de man van minderen stand. Hij liep bij voorkeur op de punt van den voet en had

zich een soort van lichaamsdraai aangewend, dien hij van de Bourbons had overgenomen. Zijn kostuum was bestudeerd, om af te steken bij dat van zijn omgeving, òf door grooten eenvoud òf door schitterende pracht. Het is zeker, dat hij van Talma les genomen heeft in het aannemen van houdingen. Hij begunstigde dien acteur zeer; voor een groot deel was hun gelijkenis op elkander er de reden van. Hij hield er veel van om Talma op het tooneel te zien; het was alsof hij zichzelf in hem terugvond. Nooit is er uit zijn mond een woord gekomen, dat hoffelijk was of ook maar aardig ingekleed tegenover een vrouw, ofschoon het dikwijls merkbaar was op zijn gelaat en aan zijn stem, dat hij er moeite toe deed. Hij sprak met de dames alleen over haar toilet, het getal van haar kinderen enz. Een van zijne gewone vragen was, of zij zelve ze gezoogd hadden; een vraag, die hij gewoonlijk inkleedde in termen, al heel weinig in fatsoenlijk gezelschap gebruikelijk. Soms deed hij haar een soort van verhoor ondergaan over relatiën, die zij heimelijk onderhielden, zoodat zijn gesprekken dikwijls meer naar misplaatste waarschuwingen geleken dan naar een gewone salonconversatie. Dit gemis aan savoir-vivre haalde hem meermalen scherpe antwoorden op den hals, die hij niet den slag had handig te beantwoorden."

Bewijzen dergelijke kleine, fijne détails de scherpe gave van opmerking, die Metternich onderscheidde, het geheel van den indruk, dien Napoleon op hem maakte, is verre van ongunstig. De tijdgenooten beweerden, dat Metternich even sterk als anderen, onder Napoleon's overwicht had gebukt, dat hij hem bewonderd had als de meesten, die met hem in aanraking kwamen. Natuurlijk geeft de kanselier der Oostenrijksche monarchie dat niet toe; zijn ge-

heele boek is er op ingericht, om te doen zien hoe zelfstandig en onafhankelijk hij zich steeds tegenover hem gehouden heeft. Toch is er in de lofspraken, die hij aan Napoleon geeft en in hetgeen hij van zijn politiek mededeelt, veel, dat de traditioneele beschouwing meer versterkt dan verzwakt. "Altijd heeft het gesprek met hem voor mij een charme gehad, die ik moeilijk beschrijven kan. Napoleon zag dadelijk het essentieele van de zaken, wierp allen onnoodigen omslag onmiddellijk ter zijde, en ontwikkelde zijn denkbeeld, zijn opvatting, totdat hij ze volkomen helder en klaar gemaakt had. Hij koos altijd het juiste woord, hij schiep het zelf, waar de taal het hem niet leverde. Een onderhoud met hem was altijd belangrijk; hij causeerde niet, maar besprak de zaken met grooten rijkdom van gedachten en gemakkelijkheid van uitdrukking. Hij luisterde naar de opmerkingen en tegenwerpingen, die men maakte; hij debatteerde, nam ze aan of verwierp ze, maar bleef altijd in den toon en binnen de grens van een ernstige discussie. Ik heb mij nooit verlegen gevoeld om hem te zeggen wat ik voor waar hield, al kon het hem niet aangenaam zijn.

"Gelijk in zijn denken alles helder en scherp bepaald was, kostte ook de uitvoering hem geen moeite of weifeling. In de praktijk als in de discussie ging hij altijd recht op zijn doel af, zonder zich om allerlei consideratiën te bekommeren, die hij ondergeschikt achtte, en waarvan hij het gewicht misschien te gering achtte. Den weg, die het snelst tot zijn doel voerde, koos hij bij voorkeur en hij vervolgde hem tot het einde, zoolang niets hem noopte er van af te wijken. Maar slaaf van zijn plannen was hij niet: hij kon ze loslaten of wijzigen zoodra zijn standpunt veranderde, of nieuwe combinatiën hem doelmatigere aan

de hand deden. Hij was niet ongeloovig in den gewonen zin des woords. Hij kon niet aannemen, dat er ooit een atheïst ter goeder trouw was geweest; het deïsme veroordeelde hij als de vrucht van een overmoedige bespiegeling. Christen en Katholiek, kende hij alleen aan den positieven godsdienst het recht toe de menschelijke maatschappij te besturen. Het Christendom hield hij voor den grondslag van alle waarachtige ontwikkeling; het Katholicisme voor den eeredienst, die het meest geschikt was om de orde en de rust der zedelijke wereld te handhaven; het Protestantisme voor de bron van onlusten en verdeeldheden. Persoonlijk onverschillig voor de kerkelijke plichten, eerbiedigde hij ze te zeer, dan dat hij ooit zich aardigheden zou veroorloven jegens hen, die ze in acht namen. Hij had een zeldzamen slag om de personen te onderscheiden, die hem nuttig konden zijn. Hij zag dadelijk, hoe hij het meest partij van hen trekken zou. Hij was vast overtuigd, dat ieder mensch alleen door zijn eigenbelang gedreven wordt, en daarom was hij er op uit, allen zoo hecht mogelijk aan zijn eigen fortuin te verbinden, zoodat zij aan geen andere relatiën denken konden. Dikwijls gaf hij zich in zijn gesprekken aan historische discussiën over. Dan bleek zijn onvolledige kennis der feiten, maar tevens zijn uitstekende scherpzinnigheid om de oorzaken te erkennen en de gevolgen te voorzien. *Hij ried meer dan hij wist.* Zijn omgang in het particuliere leven, zonder beminnelijk te zijn, was niet lastig en hij was soms toegeeflijk tot zwakheid toe. Goed zoon en goed bloedverwant, in dien zin, als men ze voornamelijk vindt in Italiaansche burgerfamiliën, liet hij ongeregeldheden van sommigen zijner betrekkingen toe, zonder ze krachtig te beletten, zelfs waar zijn eigen belang het blijkbaar eischte. Vooral zijn

zusters konden alles van hem gedaan krijgen. Geene zijner vrouwen had ooit te klagen over de manier, waarop hij haar behandelde. Ofschoon het niet ontkend wordt, zal een woord van de aartshertogin Maria Louise het ten overvloede staven. Zij zei mij eens, kort na haar huwelijk: „Ik ben zeker, dat men te Weenen zich veel met mij bezig houdt, en dat de algemeene meening is, dat ik in dagelijkschen angst leef. De waarheid is dikwijls niet waarschijnlijk. Ik ben niet bang voor Napoleon, maar ik begin te gelooven, dat hij het voor mij is."”

Wanneer ik deze weinige trekken uit Metternich's karakteristiek van Napoleon hier mededeel, dan doe ik het om twee redenen. Men ziet, hoe hij „de incarnatie der revolutie" beschouwde. Maar tevens behooren deze bladzijden tot het beste, wat wij hier vinden. Zij zijn voor de kennis der beide mannen van vrij wat meer belang, dan al die algemeenheden, waarop de schrijver ons voor het overige onthaalt.

In de „Schriften-Sammlung", die aan de Mémoires is toegevoegd, komen een aantal brieven van Metternich aan den Oostenrijkschen minister van buitenlandsche zaken voor. Zij bespreken verschillende onderwerpen, waaromtrent men in de Mémoires tevergeefs inlichtingen zoekt.

Den 10den Oct. 1809 sloot Metternich — het was zijn eerste handeling als gezant te Parijs — het verdrag van Fontainebleau, een tractaat van grensregeling, dat door het jongste vredesverdrag vereischt werd. De tegenstelling is scherp tusschen Thiers' goedaardigen lof op de inschikkelijkheid van Napoleon, bij deze gelegenheid betoond en de bittere klachten, hier door Metternich aangeheven. „Ik heb nooit meer kwade trouw, meer onbeschaamdheid ontmoet;" — het verhaal van zijn onderhandelingen met

Champagny gelijkt als twee droppelen waters op al de verhalen van onderhandelaars met het eerste keizerrijk. De wil van den meester werd hun opgelegd; zij hadden slechts te bukken en te gehoorzamen. Metternich onderscheidt zich in niets van zijn confrères; hij spartelt tegen, maar eindigt als zij. „Men moet zonder twijfel sterk rekenen op het groot vertrouwen van zijn Meester, om artikelen te durven teekenen als deze" — schrijft Metternich aan Stadion — „zoo nadeelig voor de monarchie: moge Zijne Majesteit de moeielijkheid van mijne positie in 't oog houden en bedenken, dat wij niet onderhandelen, dat in alle betwiste punten eenvoudig is toegegeven om aan nog meer overdreven eischen te ontsnappen; dat het laatste woord van het Fransche kabinet steeds is geweest, dat het wachten zou tot men hem ontnomen had, wat het in handen hield, of dat men hem beletten zou zich meester te maken van wat het hebben wilde." Welnu, de woorden varieerden, maar de hoofdzaak bleef steeds dezelfde: Haugwitz, Röell enz., allen, die in de houding van overwonnene of zwakkere met den eersten keizer hebben onderhandeld, hebben steeds voor de ruwheid zijner overmacht gebogen. Waarom haalt Metternich dan zoo hoog de schouders over anderen op?

Wie uit de verhalen van den kanselier de betrekkingen van Oostenrijk en Frankrijk in de jaren 1807—1809 meent te leeren kennen, vergist zich. Hij spreekt veel over Frankrijk, de behoefte aan vrede, die er zich begon te openbaren, en vooral over de fouten van Napoleon. Over de stemming van het publiek en van vele grooten des keizerrijks zijn hier en daar aardige opmerkingen. Doch wat wij van madame De Rémusat enz. gaarne hooren, dat is niet hetgeen wij van een man als Metternich

verlangen te vernemen. Hij heeft ons geleerd, hem als den tegenstander, den bestrijder van de revolutie en van haar incarnatie, den eersten Napoleon, te beschouwen, en wanneer wij uit dit oogpunt zijn mededeeling bezien, wat vinden wij dan?

Wij zien hier een man werkzaam, die op de loer ligt, die zijn oogen den kost geeft, die zorgvuldig en nauwlettend veel waarneemt, wat den oppervlakkigen beschouwer ontsnapt. Maar een handelende vijand, een strijder, neen. Een buigzaam diplomaat, een „Weltmann", die zich uitnemend schikt in het Parijsche leven, aan zijn tegenpartij zijn bewondering volstrekt niet ontzeggen kan, maar koel, kalm, zonder medegesleept en verblind te worden door den hartstocht, hetzij van den haat, hetzij van de liefde, zijn opmerkingen maakt of het reuzengevaarte, dat het eerste keizerrijk heet, begint te wankelen of niet. Veel vertrouwen vindt nooit de staatsmanswijsheid, die de politieke fouten zegt onderkend te hebben, als de uitkomst ze heeft aangewezen. Metternich heeft, volgens zijn teekening, de misslagen van Napoleon ingezien, op het oogenblik dat zij begaan werden. „Na Jena," zegt hij, „stond de keizer op het toppunt van zijn macht. Had hij, in plaats van Pruisen te vernietigen, zich tevreden gesteld met het te verzwakken en tot een lid van het Rijnverbond te maken, hij zou zijn werk hebben bevestigd en versterkt. Hij stelde zich de uitputting van Pruisen veel grooter voor, dan zij werkelijk was, en meende, na Tilsit, dat rijk zijn natuurlijken dood te zien sterven. In 1810 maakte ik er hem opmerkzaam op, dat hij zich, mijns inziens, vergist had. Hij sprak niet tegen, maar zei: „Ik was eenmaal aan den gang en ik moest doorgaan. Gij ziet overigens, wat Pruisen deugt." Weinige jaren later be-

wezen de gebeurtenissen, dat Napoleon in zijn berekeningen niet onfeilbaar was; *zij hebben de mijne gerechtvaardigd.*"

Hetzelfde, wat hij van Napoleon zegt, kan, naar ik meen, van hem worden verklaard. Metternich werd in die dagen zelve als de man genoemd, die Oostenrijk tot den noodlottigen oorlog van 1809 heeft gedreven. Uit hetgeen wij hier vinden, blijkt duidelijk, dat hij de noodzakelijkheid van een nieuwen krijg erkende. „Oostenrijk bevond zich in een toestand, waarin het onmogelijk blijven kon. De oorlog was een absolute voorwaarde van zijn bestaan. Dit stond bij mij vast. Het kwam er alleen op aan, het juiste moment en een goed operatieplan te kiezen." Dit *goed operatieplan* is er blijkbaar alleen bijgevoegd om den afloop; een deel van de schuld kan er op worden geschoven. Maar verklaarde Oostenrijk dan niet den krijg op het geschikte oogenblik, volgens Metternich? Neen, — beweert hij uitdrukkelijk verklaard te hebben. Doch is het waar?

Wanneer men zijne brieven leest, en de teekening, hoe zijns inziens binnen- en buitenland het eeuwig oorlogvoeren en den druk van Frankrijk moede waren, dan krijgt men een anderen indruk, dan schijnt ons de opvatting van den tijdgenoot minder onjuist toe.

Sprekende over de samenkomst van Alexander en Napoleon te Erfurt, in October 1808, schrijft hij: „Ik voorzag, dat een reeks van groote verwikkelingen het gevolg zouden zijn van deze toenadering, die allen reëelen grondslag miste en van de zijde des Franschen keizers slechts een valstrik voor den Russischen monarch was. Maar *deze berekening was valsch, omdat Napoleon zich in den tijd vergiste, dien hij noodig had om Spanje te onderwerpen.*" Men ziet, Napoleon's dwaling is de schuld van Metternich's valsche berekening.

Op de botsing van Frankrijk en Rusland schijnt Metternich gerekend te hebben; hij heeft blijkbaar verwacht, dat Oostenrijk dientengevolge den Czaar tot krachtigen steun zou hebben. Reeds in December 1807, toen de scheiding des keizers van Josephine een huwelijksaanzoek om een Russische prinses deed verwachten, speculeerde hij op de waarschijnlijke gevolgen van een weigering. „Men kan er zich niet genoeg rekenschap van geven — schreef hij aan den Oostenrijkschen minister Stadion — dat iedere brouillerie tusschen Frankrijk en Rusland zich niet bepalen kan tot een eenvoudige afbreking der diplomatieke betrekkingen; de twee machten zijn buren geworden, sedert een der groote tusschenliggende staten is verdwenen (Pruisen), en daarentegen een ander zich organiseert (Polen) onder rechtstreekschen invloed, ja onder de bescherming van Frankrijk, *die evenzeer onze veiligheid als die van Rusland bedreigt.*" In deze woorden ligt, mijns inziens, de geheele politieke kansrekening van Metternich, die hem, zoo al niet den stoot, dan toch den steun zijner aanmoedigende brieven, aan de oorlogsverklaring van 1809 deed geven. „De uitkomst heeft bewezen," kon hij ook ditmaal schrijven, „dat mijne berekeningen niet onfeilbaar waren." Hij heeft de botsing tusschen de verbondenen te Tilsit sneller verwacht dan zij plaats had, en voor een deel is Oostenrijk ook daarvan het slachtoffer geworden.

Hij persoonlijk echter niet. De krijg bracht Stadion, als minister van buitenlandsche zaken, ten val en stelde Metternich in zijn plaats. De tegenstander der revolutie verliet het Parijsche hof, waar hij om zijn persoonlijke hoedanigheden, als beminnelijk man van de wereld, gewaardeerd was, maar zeker al heel weinig had toegebracht, om „de incarnatie der revolutie" ten val te brengen. Toen

hij het ministerie aanvaardde, was Napoleon machtiger, ook tegenover Oostenrijk, dan ooit te voren. Maria Louise moest de zegekar des overwinnaars volgen.

Met het optreden van Metternich als minister van buitenlandsche zaken begint zijn politiek leven, voorzoover het voor de historie van beteekenis is. Al het voorafgaande heeft slechts persoonlijke waarde; van een ingrijpen op den loop der gebeurtenissen, van het wijzen van een richting aan anderen, is tot dusver geen sprake. 't Was vrij onverschillig of de Oostenrijksche gezant aan het hof van Napoleon Metternich of Schwarzenberg heette; in toegeven aan de keizerlijke eischen, met meer of minder hoffelijkheid, met meer of minder schijn van zelfstandigheid, bestond toch voornamelijk zijn taak.

Oostenrijk was op het oogenblik dat hij het ministerie aanvaardde, in een hoogst treurigen toestand. De wonden van den krijg bloedden voort, lang nadat de vrede geteekend was. Hoogst ongunstig — zij het ook minder nog dan verwacht was — waren de vredesvoorwaarden geweest. Oostenrijk was als in een ijzeren band geketend. Van de Adriatische zee was het voortaan afgesneden en van het noordoosten tot de zuidoostelijke grenspunt omringd door landen, die onder den schepter en onder den invloed van Napoleon stonden. Er was geen sprake meer, voegt Metternich er bij, van eenige vrijheid van beweging, en de overwinnaar had alles gedaan om elke nieuwe krachtsontwikkeling te voorkomen. In een geheim artikel toch had hij den Oostenrijkschen keizer de verplichting opgelegd, zijn leger tot een maximum van honderd vijftig duizend man te beperken.

Met volkomen nuchterheid gaf Metternich zich van

Oostenrijks positie rekenschap. Zeker is het, dat hem zeer te stade kwam, dat hij geen Oostenrijker was. Hij ontveinsde zich de vernedering van het land niet, maar gevoelde ze niet zoo diep om er door verlamd te worden. Terwijl een man als Stadion zich volkomen gebroken gevoelde en alle energie en zelfvertrouwen zoo geheel had verloren, dat hij tot Gentz zeide: „ik beschouw mij als dood en besta alleen nog voor mijne kinderen," ving Metternich met onwankelbaar zelfvertrouwen het diplomatieke spel aan. Hij zegt hiervan in zijn mémoires: „ik beschouwde Napoleon als een dam tegen het veldwinnen der anarchistische theorieën in Frankrijk en elders."

Men zal erkennen, dat deze waardeering van een Oostenrijksch staatsman, in 1809, na den vrede van Weenen, van een kalmte en optimisme getuigt, die waarlijk verrassend mogen heeten. Doch waarschijnlijk hebben wij hier met een beschouwing van den kanselier in 1844 te maken, niet van den minister in 1809. Hij voegt er trouwens zelf onmiddellijk bij: „de sociale vragen stelde ik op den achtergrond. De hoofdquaestie was: hoe het Oostenrijksche keizerrijk te behouden? Het stond bij mij vast, dat Napoleon, door zijn streven naar voortdurende beheersching van het Europeesche continent, de grenzen van het mogelijke reeds overschreden had. Ik zag vooruit, dat hij en zijn werk aan de gevolgen der overdrijving niet ontsnappen konden. Wanneer en hoe het geschieden zou, dat wist ik niet. Mijn geweten wees mij den weg, dien ik had in te slaan: de natuurlijke ontwikkeling der dingen af te wachten en de kansen open te houden, die zij in de toekomst Oostenrijk schenken zouden."

Het is jammer, dat Metternich zoo dikwerf, door zijn ijdel poseeren en zijn vertooning van altijd alles voorzien

te hebben, ongeloof aan zijne woorden wekt, want daardoor loopt hij gevaar miskend te worden, waar hij werkelijk erkenning verdient. En dit is, mijns inziens, hier het geval.

De correspondentiën, in het tweede deel opgenomen, bevestigen, wat hij hier schrijft. Metternich heeft — en dit is, wanneer men aan zoovele raadslieden van Frans en aan dezen zelf denkt, geen geringe verdienste — Metternich heeft aan Oostenrijk niet gewanhoopt. Hij heeft de overtuiging gehad en werkelijk zijn politiek daarnaar ingericht, dat Oostenrijk, ook ondanks zijn diepen val, tot de groote mogendheden van Europa bleef behooren en bestemd was een blijvenden invloed op het lot van Europa uit te oefenen. Hij heeft het land, welks minister hij was, een rol doen spelen, die daarmede in overeenstemming was.

Dat die rol niet juist overeenkwam met de schoone beginselen, welke hij later voor de zijne uitgaf; dat hij integendeel het belang van een enkelen staat boven dat van de „Gemeinschaft" der staten heeft doen gelden, is zeker. Maar het neemt niets weg van de waarheid, dat Oostenrijk het aan Metternich te danken heeft, zoo het aan het einde van den 25-jarigen strijd tegen de revolutie en het keizerrijk machtiger en invloedrijker dan te voren in de rij der Europeesche staten optrad.

Doch de lof, die billijkerwijze aan het beginsel toekomt, kan daarom nog niet gegeven worden aan elk der middelen, waarvan hij zich bediende. Hij poogde van alles partij te trekken, zonder zich om beginselen te bekommeren. Hoe kon de tegenstander der revolutie er aan denken, de dynastie der Napoleon's met die der Habsburgen te verbinden? Toch wordt van Fransche zijde

verzekerd, en ook Thiers is deze meening toegedaan, dat van Metternich zelf het denkbeeld is uitgegaan. Hij zelf, zegt men, heeft het herhaaldelijk erkend en er op geroemd.

De hier medegedeelde stukken pleiten trouwens niet voor het tegendeel. Er spreekt zoo luide onrust over de ernstige gevolgen uit, die een huwlijksverbintenis met Rusland voor Oostenrijk zou hebben, en een zoo stellige overtuiging daarentegen van de voordeelen, zoo in het geslacht van keizer Frans de toekomstige keizerin van Frankrijk werd gevonden, dat wij zeer geneigd zijn Metternich voor den bewerker te houden. De geheele wijze van bespreking, hier, jaren later, van deze voor Maria Louise in de gevolgen zoo onheilvolle gebeurtenis, is zoo voorbeeldeloos luchthartig, dat men zeker Metternich belasteren zou, als men hem meer ernst bij de behandeling van het onderwerp in het oogenblik zelf wilde toekennen. De Oostenrijksche maagd, die, zooals Lady Castlereagh zeide, aan den Minotaurus werd overgeleverd, nam in de overwegingen weinig of geen plaats in. Wel verklaarde Metternich met een ernstig gelaat, dat de keizer niet gewoon was zijne kinderen te dwingen, maar dit verhinderde hem volstrekt niet aan zijne vrouw te schrijven (27 Jan. 1810): „onze prinsessen zijn weinig gewoon haar echtgenooten te kiezen naar de neigingen van haar hart, en de eerbied, dien voor den wil haars vaders een kind gevoelt, zoo goed, en zoo goed opgevoed als de aartshertogin, doet mij hopen bij haar geen bezwaar te ontmoeten." Des te vermakelijker is de theatrale houding, waarin hij zoowel haar als keizer Frans in zijne mémoires bij 't bespreken van het huwelijk doet optreden.

In den vorm hebben wij zeker met een literarische fictie te doen, maar de kern zal wel waar zijn, en deze bewijst,

hoe handig Metternich met den op zijn waardigheid zoo gevoeligen vorst wist om te springen. Toen hij door een koerier de officieele aanvraag had ontvangen (die NB. niet werd gedaan, dan nadat Napoleon de zekerheid had, dat zij zou aangenomen worden) begaf hij zich tot den keizer. „ „Uwe Majesteit", zeide ik, „bevindt zich hier in een geval, waarin de monarch en de vader alleen het ja of neen kunnen zeggen. Het een of het andere moet door u worden uitgesproken, want een ontwijkend of uitstellend antwoord is niet mogelijk."

„De keizer wachtte een oogenblik en vroeg mij toen, wat ik in zijn plaats doen zou. „Er zijn gevallen in het leven der staten als van bijzondere personen (antwoordde ik), waarin een derde niet bij machte is, zich in de plaats te denken van hem, op wien de verantwoordelijkheid rust. Als overleg en berekening niet alleen de beslissing kunnen geven, bestaat er zulk een geval. Uwe Majesteit is heerscher en vader — u alleen komt het toe, te overwegen in welke richting uw plicht u gebiedt te gaan."

„ „Ik laat de beslissing aan mijne dochter over" (zeide de keizer met vuur); „daar ik haar niet dwingen zal, wensch ik, voordat ik mijne plichten als monarch overwege, te weten wat zij beslist. Zoek gij haar op en bericht mij, wat zij zegt. Ik wil niet zelf haar de zaak melden, opdat het niet den schijn hebbe, alsof ik op haar besluit invloed wil oefenen."

„Ik begaf mij onmiddellijk tot de aartshertogin en legde haar eenvoudig de zaak voor, zonder eenigen omslag en zonder eenige argumenten voor of tegen. De aartshertogin hoorde met haar gewone kalmte mij aan, dacht een oogenblik na en vroeg toen: „Wat wil mijn vader?"

„ „De keizer (antwoordde ik) heeft mij opgedragen aan

Uwe Keizerlijke Hoogheid te vragen, wat zij in een zoo gewichtige zaak denkt te beslissen. Vraag niet, wat de keizer wil, maar zeg mij, wat gij wilt."

" "Ik wil alleen, wat mijn plicht voorschrijft te willen (sprak de aartshertogin); waar het 't belang des rijks geldt, moet dit beslissen, niet mijn wil. Verzoek gij mijn vader, alleen te letten op zijn plichten als monarch en die niet op te offeren aan mijn persoonlijke belangen." "

Is het tooneeltje niet schoon? Drie menschen vol van plichtbesef; een combat de générosité tusschen vader en dochter, die niet naar hun neigingen vragen, maar alleen naar het ijzeren voorschrift van plicht — dit alles opgeluisterd door de tegenwoordigheid en bemiddeling van een staatsman, die ook alleen naar de inspraak van zijn geweten vraagt, maar deze geheele scène maanden van te voren had voorbereid, door de hand van deze voorbeeldelooze dochter langs diplomatischen weg aan Frankrijk aan te bieden!

Slechts twee bezwaren stonden in den weg, zegt Metternich. De persoonlijke neiging der Prinses, doch deze telde hij niet veel: daartoe was zij te "wel opgevoed". Zwaarder was de tweede: de religieuse quaestie. Met groote stappen springt hij er overheen: hij vertelt ons *en passant*, dat "het publiek" zich zeer interesseerde over de echtscheiding tusschen Napoleon en Josephine. Waren zij kerkelijk getrouwd of niet? Madame De Rémusat het laatst, gelijk velen voor haar, heeft het stellig verzekerd. Metternich maakt er zich met een paar deftige zinnen af. "Deze vraag bestond voor de kerk niet en dus evenmin voor den keizer. Napoleon had een burgerlijken echt gesloten, onder toevoeging van een clausule, dat de band kon verbroken worden. In de oogen der kerk was het

dus geen wettige echt. Ware het anders geweest, de zaak had zelfs niet kunnen besproken worden. De ontbinding van het voorgewende eerste huwelijk was slechts een bloote formaliteit, gelijk de Fransche wet die voorschreef."

Wat was deze clausule?

De generaal Bonaparte en de burgeres Beauharnais waren indertijd niet kerkelijk getrouwd. In 1804, bij gelegenheid der kroning, was hun huwelijk, op verlangen en met medeweten des pausen, ingezegend door kardinaal Fesch, om des keizers wille. Een commissie van zeven bisschoppen wilde nu, in 1810, het huwelijk onregelmatig verklaren, omdat het zonder getuigen en zonder pastoor der parochie gesloten was. Daar dit argument door kardinaal Fesch werd ontzenuwd, die den moed had eerlijk te getuigen, dat de paus hem, om de buitengewone omstandigheden, van de gewone formaliteit dispensatie had verleend, moest er een andere grond worden gevonden. En dezen vond men in de verklaring van Napoleon, dat hij er in waarheid niet in bewilligd had, maar als 't ware voor een zedelijken dwang bezweken was, om den paus en de keizerin tevreden te stellen door eene ceremonie, die hem niet „bond", daar hij de overtuiging had, dat hij verplicht zou zijn een ander huwelijk te sluiten! Op grond van deze „reservatio mentalis" had de geestelijke rechtbank de ontbinding van het huwelijk uitgesproken: en deze schoone verklaring van Napoleon was voor de conscientie van Frans en Metternich voldoende.

Men ziet hoe weinig deze Metternichsche politiek zich om al die verhevene beginselen bekommerde, die met zooveel gewicht worden uitgebazuind. Dat men hiermede het hoofd van de kerk een slag in 't aangezicht gaf en hem, die ook Josephine in 1804 had gekroond, tot den dupe

of den medeplichtige van een concubinaat maakte, was voor de katholieke vroomheid van keizer Frans noch voor die van zijn raadsman eenig bezwaar. De vruchten, die men van de verbintenis hoopte te plukken, waren te verleidelijk.

Metternich zelf ging naar Parijs, om ze te oogsten. Inderdaad waren zij niet gering, als men den toestand van Oostenrijk overweegt na den vrede. "Z. M. zal geen bezwaar maken zijne dochter tot waarborg te doen dienen van relatiën, die de rust en voorspoed zijner monarchie zouden verzekeren," had Metternich met cynische openhartigheid aan Schwarzenberg geschreven; "het ligt natuurlijk in onze berekening, door dit offer zooveel mogelijk te verkrijgen," had hij er tot verduidelijking weinige dagen later bijgevoegd.

Werkelijk verkreeg hij veel. De vergunning, om een leening te Parijs te sluiten, was voor Oostenrijk, dat in de grootste financieele moeilijkheden verkeerde, van overwegend belang. De verklaring, dat Napoleon art. 3 van het vredestractaat, dat het getal troepen, door Oostenrijk in dienst te houden, beperkte, als geannuleerd beschouwde, schonk aan het gevallen rijk de vrijheid van beweging weer. De bemiddeling ten gunste van den paus leverde wel niet vele resultaten, maar toch genoeg om den vromen onderhandelaar met het streelend bewustzijn te vervullen, dat hij ook hier de belangen der religie tegenover de ongeloovige revolutie had in bescherming genomen. Van meer gewicht was het inzicht, dat hij in Napoleon's verdere plannen verkreeg. De ontbinding van het Ottomannische rijk, waarvan de keizer blijkbaar zwanger ging, zou Oostenrijk de kans geven, om, zij het ook zuchtende, Servië bij zijn andere staten te voegen. Dat de veroveraar er niet aan dacht een vredevorst te worden, bleek uit elk

zijner uitlatingen: een botsing met Rusland was te voorzien. Wat moest, met die waarschijnlijkheid voor oogen, Oostenrijk's politiek zijn?

Metternich schrijft in het gedeelte zijner mémoires, dat in 1852 werd opgesteld, dat hij na zijn terugkeer uit Parijs het resultaat zijner politieke waarnemingen in deze woorden aan Keizer Frans heeft medegedeeld:

„In 1811 zal de vrede van het vasteland van Europa niet door eene nieuwe krijgsonderneming van Napoleon gestoord worden.

„In den loop van dat jaar zal Napoleon, terwijl hij zijn eigen strijdkrachten versterkt, de krachten zijner bondgenooten tegen Rusland samentrekken.

„Hij zal den veldtocht in het voorjaar van 1812 beginnen.

„De keizerlijke regeering moet daarom het jaar 1811 gebruiken, om in haar onhoudbaren financieelen toestand een radicale verandering te brengen, eensdeels om het papieren geld te verminderen, anderdeels om de middelen te vinden, ten einde in het volgende jaar een imponeerende militaire positie in te nemen.

„Oostenrijk zal in 1812 een houding van gewapende neutraliteit moeten aannemen. Het lot van de excentrieke onderneming van Napoleon tegen Rusland zal ons de richting aanwijzen, die wij later te volgen hebben. In een krijg tusschen Rusland en Frankrijk neemt Oostenrijk zijn positie in de flank in, waardoor aan zijn eischen gedurende en bij 't einde van den strijd een groote kracht wordt verzekerd."

Dit was het, naar Metternich in 1852 ternederschreef, wat hij in den zomer van 1810 aan keizer Frans als de geschiedenis der volgende jaren voor oogen hield. Bij

zooveel voorzien, als ons deze schets te bewonderen geeft, wekt het bevreemding, dat Metternich ook den afloop niet voorzien heeft. Dit is toch werkelijk al te bescheiden — in 1852.

Jammer maar, dat zijn zoon onze bewondering doet bekoelen.

Mondeling schijnt Metternich dit verslag aan den keizer te hebben uitgebracht; zijn schriftelijk rapport toch vinden wij niet. Inderdaad is de tegenstelling scherp: niets van al die stoute, stellige verzekeringen treffen wij in zijn *Hauptbericht* van 17 Jan. 1811 aan; wel bewijzen van de feilbaarheid des kanseliers, voor wiens scherpzinnigheid overigens ook dit stuk pleit. Hij rekende er blijkbaar vast op, dat Napoleon Polen zou herstellen; dit is een zijner vergissingen. De miskenning van Pruisen is een andere, doch minder bevreemdend. Overigens heeft hij de voordeelen, die Oostenrijks ligging verschafte, duidelijk ingezien en het pad gewezen, dat de staatkunde van keizer Frans volgen moest en gevolgd heeft. Het zou mij te ver voeren het geheele stuk te doorloopen. Om den geest en de strekking te doen kennen, is het voldoende, de woorden aan te halen, waarin keizer Frans het hoofddenkbeeld van zijn minister omhelsde en als zijn *Résolution* er onder stelde: „als beginselen van ons politiek systeem stel ik, volgens den door u helder uiteengezetten staat van zaken, vast: al het mogelijke te doen, om alle politieke verwikkelingen te vermijden en te verhinderen, voorzoover het geschieden kan zonder ons zelf kwaad te berokkenen, en voor het geval, dat zij niet verhinderd kunnen worden, een strenge neutraliteit in acht te nemen, en daaruit zooveel mogelijk voordeel te trekken voor ons zelf, voorzoover het zonder krenking van de beginselen van recht en gerechtigheid geschieden kan."

Charité bien ordonnée commence par soi-même — de politiek is niet verheven, niet groot, ondanks het gescherm met de „beginselen van recht en gerechtigheid." Doch praktisch is ze, en voordeelig dikwerf ook. Oostenrijks voorbeeld heeft het bewezen.

Waarom schimpt men toch altijd op den eersten keizer en zijn afkeer van ideologie? Waarlijk — de conservatieve politiek heeft voor ideeën en beginselen niet meer eerbied getoond dan de revolutie.

Naarmate wij nader komen aan den beslissenden worstelstrijd tusschen Rusland en Frankrijk, neemt ons verlangen toe den grooten overwinnaar der revolutie aan 't werk te zien. De overgave van Maria Louise en de voordeelen, die dit huwelijk aan Oostenrijk aanbracht, waren geen zeer gepaste inleidingen tot een vijandelijke houding. Toch weten wij, dat Metternich, volkomen vrij van alle ziekelijke gevoeligheid, zich door de nieuwe betrekking tot den keizer niet zou laten weerhouden om, zoo Oostenrijks belang het scheen te eischen, zich tegen hem te verklaren. Oostenrijk te herstellen op de plaats, die het eenmaal ingenomen had, was het doel, dat hij, onverschillig langs welken weg, met of tegen den Franschen keizer, wilde bereiken.

Tijdens Metternich's laatste bezoek te Parijs, na het huwelijk van Maria Louise, was de toekomst van het Ottomannische rijk herhaaldelijk ter sprake gekomen. Napoleon had bij de samenkomst te Erfurt aan Alexander de vrije hand gelaten om het van twee zijner provinciën, de Donauvorstendommen, te berooven. Toen Rusland aan die ontwerpen uitvoering scheen te geven in den krijg van 1810, bood Napoleon aan Oostenrijk Servië aan. Metter-

nich was volstrekt niet ongenegen om van het aanbod bij een voorkomende gelegenheid gebruik te maken, maar vreesde, dat het tot verwikkelingen met Rusland aanleiding zou geven, die het in den strijd zouden medesleepen.

Met zelfvoldoening ziet de kanselier der Oostenrijksche monarchie hier, in deze mémoires, op de staatkunde terug, die hij zijn land, toen de botsing tusschen Alexander en Napoleon plaats had, deed volgen. „Hij wist — zegt hij — zijn denkbeeld van Oostenrijks neutraliteit door te zetten. Met de nadering des jaars 1812 ontwikkelde zich de toestand. Het oogenblik was gekomen, waarin Oostenrijk zich moest uitspreken. Wij verklaarden ons voor de gewapende neutraliteit, Napoleon verlangde een hulpcorps van 30.000 man van ons. Keizer Frans willigde dit verzoek in, onder voorwaarde, dat beide partijen zouden aannemen, dat door dit hulpcorps de neutraliteit en onschendbaarheid van het Oostenrijksch gebied niet geschonden werd. Van eene zoodanige excentrieke politieke positie is geen tweede voorbeeld in de wereldgeschiedenis bekend, noch zal wel ooit bekend worden."

Laat ons zien in hoever deze opgeschroefde voorstelling juist is. Toen de botsing met Rusland meer en meer waarschijnlijk bleek, koesterden de Oostenrijksche staatslieden de stoutste verwachtingen van de voordeelen, die Frankrijks vriendschap zou opleveren. Op herwinning van Illyrië, Dalmatië, Tyrol, Venetië werd stellig gerekend; ja zelfs wordt in de memorie van Schwarzenberg (gezant te Parijs), die deze verwachtingen uitspreekt, de hoop om ook Silezië terug te ontvangen, niet onderdrukt. De Donau-vorstendommen, Bessarabië, Bosnië, Servië en Bulgarije werden, als vergoeding voor het doorgestane leed, van den keizerlijken schoonzoon tegemoet gezien. Heeft Metternich

deze illusiën van zijn vriend Schwarzenberg niet gedeeld? Misschien niet geheel, maar zeker ten deele. Hij heeft stellig niet geloofd, dat Napoleon zeer gewillig in deze herstelling van den Oostenrijkschen staat zou bewilligen, maar van de macht der omstandigheden, die den keizer zou dwingen, de vervulling gewacht. Het tractaat met Frankrijk, dat den 14en Maart 1812 werd gesloten, is er een bewijs van: de bepalingen wijzen op het doel, dat Schwarzenberg in de memorie van 1811 had uitgesproken. Beide staten verbonden zich eng en beloofden elkander een hulpcorps van 30.000 man en 60 stukken geschut, wanneer Oostenrijk of Frankrijk werd aangevallen. Zij waarborgden elkander hun bezittingen, beloofden de integriteit van het Ottomannische rijk te bewaren (eene bepaling, rechtstreeks tegen Rusland gericht) en het continentaal systeem tegen Engeland te handhaven. Wanneer het tot een oorlog met Rusland kwam (wat niemand meer betwijfelde), dan zou het Oostenrijksche hulpcorps bij Lemberg vereenigd worden; het zou onder een Oostenrijksch generaal, onder direct bevel van den Franschen keizer staan (niet van een zijner maarschalken of generaals), en niet gesplitst mogen worden. Met het oog op de herstelling van Polen, die Oostenrijk als krijgsmanoeuvre van Napoleon en als resultaat van den oorlog stellig verwachtte, was bepaald, dat Illyrië tot vergoeding van Galicië zou dienen. Bovendien beloofde Napoleon aan Oostenrijk "een aanwinst van landen te verschaffen, die niet alleen de offers en kosten der bondshulp zouden vergoeden, maar tevens een gedenkteeken zouden zijn van de innige en duurzame vriendschap, die tusschen de beide monarchen bestaat."

En dit tractaat durft Metternich eene handhaving van

Oostenrijks neutraliteit, en „zonder voorbeeld in de wereldgeschiedenis" te noemen!

Wilhelm von Humboldt wist het beter. Het wantrouwen, dat te Weenen tegen de Oostersche staatkunde van Rusland bestond, en de druk, dien de Fransche keizer oefende, hadden het tot stand gebracht. „Wij kunnen niet anders", had Metternich zelf hem gezegd. „Oostenrijk is niet in staat Frankrijk eenigen eisch te weigeren. *Wij hebben beproefd, of men te Parijs ons een gewapende neutraliteit zou toestaan, maar tevergeefs.* Napoleon verlangde het bondgenootschap en men moest het toegeven." Men ziet, Metternich sprak in 1812 juist het tegenovergestelde uit van hetgeen hij hier in zijne *Mémoires* het nageslacht poogt wijs te maken.

Niemand, die de Duitsche toestanden in 1812 kent, kan van een dergelijk tractaat Metternich een grief maken. Het was oneindig gunstiger dan het aan Pruisen opgelegde. De Oostenrijksche staatslieden poogden de militaire krachten van hun land te bewaren, om op het gunstig oogenblik een beslissende rol te spelen. Bij weigering hadden zij het onweer, dat Rusland bedreigde, op de Oostenrijksche landen geleid. Dit gevaar voorkwamen zij. Dit was alleszins geoorloofd. Maar waartoe de helft erkend, en de helft ontkend?

Men weet, dat het Oostenrijksche hulpcorps Napoleon geen diensten heeft bewezen, en dat het tractaat alleen door Metternich is gebezigd om de militaire krachten des lands zoo sterk mogelijk te organiseeren en op de been te brengen. Was het om, na Napoleon's nederlaag in Rusland, zich aan de geallieerden tot bevrijding van Duitschland en Europa aan te sluiten? Metternich wil het blijkbaar doen gelooven, maar het door hem-zelf medegedeelde,

gelijk de getuigenissen der tijdgenooten, bewijst het tegendeel. Breedvoerig verhaalt hij ons een bezoek, dat hij in Juni 1813, na den slag bij Bautzen, aan Napoleon te Dresden bracht. De Fransche keizer wees alle voorslagen af. In een gesprek, dat vele uren duurde, poogde Metternich hem te bewegen de bemiddeling van Oostenrijk aan te nemen.

„In uwe handen" — zoo vertelt hij o. a. gesproken te hebben — „liggen oorlog en vrede. Tusschen Europa en u bestaat onverzoenlijk antagonisme. De wereld behoeft vrede. Daartoe moet gij u beperken binnen de grenzen, die met de algemeene rust te vereenigen zijn, of gij zult in dezen strijd ondergaan. Heden kunt gij vrede sluiten, morgen niet meer."

Napoleon weigerde, vertrouwende op zijn geluk en zijn genie; hij kon noch wilde als overwonnen vorst in zijn hoofdstad wederkeeren. „Mijn heerschappij overleeft den dag niet, waarop ik heb opgehouden sterk en dus gevreesd te zijn."

Toen Metternich des avonds het keizerlijk verblijf verliet, vroeg hem Berthier of hij met den keizer tevreden was. „Ja" — antwoordde hij — „hij heeft mij volkomen ingelicht; *met dien man is het uit.*"

Met dien man is het uit. Die overtuiging zou de Oostenrijksche politiek niet hebben geleid, indien de overmoedige keizer de hand van Oostenrijk had gegrepen, in plaats van te dreigen. Metternich had sedert de Russische campagne zoowel met Pruisen als met Rusland onderhandeld, en aan beide tal van dubbelzinnige verzekeringen en beloften gegeven, die op de toetreding van Oostenrijk deden rekenen.

Keizer Frans zelf was vrij wat meer toegankelijk dan zijn

minister voor de inblazingen der oorlogspartij, omdat hij de schande en den smaad der vroegere vernederingen diep gevoelde; niettemin was de weifeling, het dubbelhartig spel hem even weinig vreemd als Metternich. Nog den 16 Mei 1813 schreef keizer Frans aan Napoleon: „de bemiddelaar (d. i. Oostenrijk, keizer Frans) is de vriend van U. M. Het streven is uwe dynastie, die met de mijne eng verbonden is, op onwankelbare grondslagen te vestigen." Dat Napoleon in zijn grenzeloozen overmoed de hulp van Oostenrijk van zich stiet, in plaats van haar te koopen, werd en wordt te recht hem door zijne bewonderaars als een fout, niet minder groot dan de inval in Rusland, toegerekend.

Het gesprek te Dresden wordt van Napoleontische zijde (door Fain, voorgelicht door den hertog de Bassano) op andere wijze verhaald. De schoone rol valt daar natuurlijk aan den keizer en niet aan Metternich ten deel. Thiers — 't zij in het voorbijgaan herinnerd — heeft het eerst het verhaal van den Oostenrijkschen kanselier gepubliceerd, dat hij te streng voor Napoleon, doch over het algemeen juist achtte. Doch waarin de details ook verschillen, de hoofdzaak staat vast. Sedert dit beroemde gesprek van 28 Juni 1813, waarin Metternich de overtuiging kreeg, dat Napoleon de waarde van Oostenrijks hulp niet inzag en dus door groote concessiën niet koopen wilde, was zijn politiek bepaald. Een maand later sloot keizer Frans het verdrag van Reichenbach (27 Juli), waarbij hij aansluiting aan Rusland en Pruisen tegen Frankrijk beloofde, ingeval keizer Napoleon de bemiddelingsvoorstellen, die hem waren aangeboden, weigerde aan te nemen. Te Praag zou een vredescongres bijeenkomen en inmiddels een wapenstilstand den strijd schorsen.

In de opgewonden stemming van Noord-Duitschland, waar de strijd tegen den verdrukker met elken dag meer een volksstrijd werd, gaf deze Oostenrijksche politiek, die Napoleon een termijn schonk om zijne krijgstoerustingen te vermeerderen, algemeene ergernis. Doch heeft men toen en later niet een weinig uit het oog verloren, dat ook Oostenrijk dien tijd behoefde om zijne toerustingen te voltooien?

Over het algemeen is de beoordeeling van Oostenrijks rol in 1813 te veel geschied van een geheel ander standpunt dan hetwelk door keizer Frans werd ingenomen. Men heeft zijn houding te zeer gemeten met de eischen, die de geestdrift des tijds stelde. Oostenrijk bleef koel voor wat men Duitschlands onafhankelijkheid noemde, en kwam er slechts langzaam en onwillig toe, tot volkomen herstelling van Pruisen mede te werken. Oostenrijk bleef zoo lang mogelijk een deur open houden voor het behoud der Napoleontische dynastie. Oostenrijk zag met diepe minachting op de volksbeweging in Duitschland neer, en vond ze meer reden tot onrust als een bedreiging voor alle kronen, dan grond tot verheuging. Oostenrijk eindelijk heeft de eischen van Duitschlands eenheid tegengewerkt, de vorstelijke dienaren van Napoleon in Baden, Beieren en Wurtemberg het behoud hunner kronen gewaarborgd, en eindelijk Oostenrijks overmacht over Zuid-Duitschland door den Duitschen Bond tot stand gebracht.

Al deze grieven zijn waar; maar kunnen zij, de omstandigheden in aanmerking genomen, ernstig als verwijten worden toegevoegd? Er is geen enkele reden om te meenen, dat de houding der Hohenzollern, als de positiën omgekeerd waren geweest, een andere zou geweest zijn, dan die van Oostenrijk. Waarlijk — dien eerbied voor

volkseischen, waarvan in 1813 zooveel werd gesproken, hebben de.Hohenzollern evenmin als de Habsburgers betoond. En zou de onttroning van Baden, Beieren en Wurtemberg, zoo al mogelijk, betere grondslagen van rust en behoud des vredes hebben geschonken, dan de politiek door Metternich voorgestaan? Er is geen grond om het te beweren.

„Metternich streeft naar een overwegenden invloed; noch zijn talent, noch zijn karakter, noch de militaire kracht zijns lands rechtigen hem daartoe," zoo schreef Stein in September. 1813. Over de beide laatste punten kan men verschillen, over het eerste heeft de geschiedenis uitspraak gedaan. Een talent als dat van Metternich, welks voornaamste kracht in taaiheid en plooibaarheid was gelegen, in het scherpzinnig waarnemen van al de zwakke zijden der tegenpartij en in het handig gebruik maken van de voordeelen, die zij verschaffen, zonder belemmerd te worden door te groote nauwgezetheid van geweten — is gebleken in de onrustige dagen, die den val des Franschen keizerrijks volgden, gelijk altijd, een kracht te zijn, waartegen vrij wat edeler geesten, door hooger beginselen bewogen, machteloos waren.

Men noeme vrij deze politiek van laveeren, van sluwe berekening, eene bespotting van al de schoone beginselen, die de kanselier der Oostenrijksche monarchie voortdurend zich beroemt gevolgd te hebben. Niemand zal het tegenspreken. Maar er is geen reden, om aan te nemen dat een ander staatsman Oostenrijk uit den diepen val van 1809 zou hebben opgericht met zooveel beleid, met zooveel oneerlijkheid, wanneer men wil, als Metternich. De persoon moge niet achtenswaardig zijn, de politiek niet grootsch of verheven, het talent, dat te midden van zooveel bezwaren wist te slagen, verdient erkenning.

Ook dit is juist de hoofdindruk van Metternich, zooals wij hem uit deze mémoires leeren kennen. Een merkwaardig, talentvol man, die geslaagd is in omstandigheden, waarin veel bekwamer en edeler mannen dan hij schipbreuk leden. Men achte de waardeering niet te hoog. Wat heeft het hem gebaat, geslaagd te zijn? Hij heeft de ontwikkeling van Duitschland niet kunnen tegenhouden; hij heeft ze slechts belemmerd, toen haar de krachten ontoereikend waren. De Duitsche Bond heeft slechts den weg gebaand tot het nieuwe Duitsche Rijk, met het protestantsche Pruisen aan het hoofd. Wat Stein en de patriotten in 1813 wenschten, is tot stand gekomen, doch niet ontijdig, gelijk het in hunne dagen zou geweest zijn. Metternich's werk is ondergegaan en zijn roem evenzeer. Geen grootsprekende mémoires d'outre tombe, vol van onwaarheden, snoeverij en zelfverheffing kunnen hem op het piedestal herstellen, waarop hij zich genoeglijk had neergezet. De historie wijst niet op hem, maar op den herleefden nationalen geest der volken, als naar den overwinnaar van Napoleon en het eerste keizerrijk wordt gevraagd.

# V

# DE KAPITEIN-GEWELDIGER DER HEILIGE ALLIANTIE.

# DE KAPITEIN-GEWELDIGER DER HEILIGE ALLIANTIE.

Aus Metternich's nachgelassenen Papieren. III. IV. Wien 1881.

In den naam der Heilige Drieëenheid sloten den 26en Sept. 1815 drie mannen te Parijs een plechtig verbond. De politieke stormen der laatste twintig jaren hadden, als bij uitzondering, ditmaal ook gekroonde hoofden en niet uitsluitend de volken getroffen. In Frankrijk, Spanje, Zweden, Sardinië waren de vorsten beroofd, verarmd, verjaagd: zelfs de overwinnaars van den zoo even neergeworpen Franschen keizer konden de herinnering aan hun eigen vernedering niet uitwisschen. De armen, gemeenlijk het slachtoffer van politieke omkeeringen, zijn gewoon voor het lijden vergoeding te zoeken in religieuse troostgronden en hooger ideale verwachtingen voor de toekomst. De vorsten volgden ditmaal hun voorbeeld na. Alexander van Rusland, Frederik Wilhelm van Pruisen en Frans van Oostenrijk verbonden zich in een Heilige Alliantie. Voor het aangezicht der wereld verklaarden zij hun onwrikbaar besluit om tot eenig richtsnoer van hun gedrag, in het besturen van hun eigen staten en in hun betrekking tot andere volken, de

voorschriften des Christendoms te kiezen. Zij beloofden, overeenkomstig de Heilige Schrift, die den menschen beveelt elkander lief te hebben, door den band eener ware en onverbreekbare verbroedering vereenigd te blijven; elkander steeds bijstand en hulp te verleenen; hunne onderdanen als huisvaders te regeeren en den godsdienst, den vrede en de rechtvaardigheid te handhaven. Zij beschouwden zich als leden van een en dezelfde christelijke natie, die door de Voorzienigheid geroepen waren, ieder een tak van dezelfde familie te regeeren.

Het denkbeeld tot deze Heilige Alliantie was aan keizer Alexander door madame de Krudener en geestverwanten ingeblazen. Hij had het ontwerp meegebracht naar Parijs. De Pruisische koning, evenals Alexander zeer onder den overweldigenden indruk der wereldgebeurtenis, die de val van het eerste keizerrijk is geheeten, had het denkbeeld van deze religieuse verklaring met ingenomenheid omhelsd. Keizer Frans, koel en kalm, even berekenend als Metternich, en even afkeerig als zijn dienaar van de ziekte der ideologie, had aanvankelijk zich meer teruggetrokken getoond. „Is het een zaak van religie" — zoo had hij, naar men zegt, Alexander bij de eerste mededeeling geantwoord — „dan moet ik mijn biechtvader, een zaak van politiek, dan mijn kanselier raadplegen." Metternich had hem gerustgesteld: „Het waren zinledige phrasen; zij konden geen kwaad, misschien goed doen; als de akte maar een beetje veranderd werd, was er geen gevaar bij. Het was weer zoo'n phantastisch idée van den Russischen keizer; maar onschadelijk." En daarom teekende dan ook keizer Frans dit nieuwe product van Alexander's phantastische invallen en aanschouwde deze akte van de Heilige Alliantie het levenslicht, versierd met de handteekeningen der drie vorsten.

Toen Metternich een veertiental jaren later (1829) zijn autobiographie schreef, liet hij zich over dit denkbeeld van Alexander, gelijk men verwachten kon, niet dan met minachtend schouderophalen uit. „Volgens den bekrompen zin van den oorspronkelijken ontwerper was er slechts eene moreele manifestatie mede bedoeld; in de oogen van de andere onderteekenaars van het document miste zij zelfs deze beteekenis. Het verdient dus geen enkel der verschillende uitleggingen, die men er later aan gegeven heeft. Dit wordt onweerlegbaar bewezen door deze bijzonderheid: nooit, in de volgende jaren, heeft zich het geval voorgedaan, dat tusschen de kabinetten melding van de Heilige Alliantie is gemaakt of heeft kunnen gemaakt worden. Slechts de vijanden der monarchie bezigen die akte als een wapen om de reinste bedoelingen te belasteren."

Wat er van deze beweringen — het zelfs niet bezigen van den naam der *Heilige Alliantie* — waar is, doet weinig ter zake. De moeite van het onderzoek, of Metternich waarheid gesproken heeft of niet, zou niet door de uitkomst beloond worden. Het komt bij een dergelijke quaestie niet op woorden aan. Men heeft den leden van deze Heilige Alliantie niet tot verwijt gerekend, dat zij deze of gene uitdrukkingen bezigden, wel, dat zij de vrijwillig aangegane beloften niet hebben vervuld en hun bond tot een alliantie tegen de vrijheid der volken gebezigd. Metternich zelf hechtte aan het Heilig Verbond waarde, erkende dat het een politieken inhoud en beteekenis had, toen hij in 1826 zich zelven den *kapitein-geweldiger der Heilige Alliantie* (le grand prévôt de la Sainte Alliance) noemde, en bij herhaling het uitsprak en beklaagde, dat de vorsten afweken van de daarbij uitgesproken beginselen, zooals Rusland in den Turkschen oorlog. Hij beschouwde

het laatste feit, Alexander's partij trekken voor de Grieken tegen de Porte en den daarop gevolgden vrede van Adrianopel, als eene gebeurtenis van zoo groote beteekenis, dat hij in een memorie aan keizer Frans ze een keerpunt in de Europeesche politiek noemde, welke een einde maakte aan de samenwerking der vorsten, die een tiental jaren lang den vrede van dit werelddeel had verzekerd.

De zoon van den Oostenrijkschen kanselier heeft in dit derde en vierde deel een bloemlezing gegeven uit de vaderlijke papieren, die in menig opzicht die der vroeger verschenen deelen in belangrijkheid overtreft. Reeds dadelijk komt het Metternich ten goede, dat zijn persoon, ofschoon hij hier steeds poseert, niet tegenover een man als Napoleon optreedt. De wanhopige poging, in de eerste deelen gewaagd, om den Franschen keizer als een middelmatig man, een parvenu, alleen groot door de kleinheid van anderen, voor te stellen, wekte een gevoel van ergernis, dat de ijdelheid van zelfverheerlijking des schrijvers onverdraaglijk maakte. De man, die geheel Europa voor zich had doen sidderen en bijkans het geheele werelddeel overwonnen, zal genoemd worden, als de naam van Metternich slechts bekend zal zijn bij geleerden. Wie zijn naam een halve eeuw historie heeft gegeven, loopt geen gevaar dien uitgewischt te zien door een der toevallige getuigen van zijn val. Metternich zich te zien opheffen en uitrekken om dat te beproeven, was een belachelijk maar tevens een ergerlijk schouwspel. Die aanmatiging was al te groot.

In de jaren, die wij thans met hem doorleven, zien wij hem met en tegenover zijn pairs. Billijke waardeering van een Wellington, Stein en anderen behoeven wij natuurlijk niet van hem te wachten. Van het piedestal, dat hij voor zich heeft opgericht en reeds bij levenden lijve oprichtte,

ziet hij op hen neer, en laag op hen neer. De geschiedenis zal zijn minachting niet deelen, maar er hem toch minder lastig om vallen: de afstand tusschen hen is niet zoo groot, dat de ware verhouding door pretensie volkomen verloren gaat. Een onjuist en onbillijk oordeel over tijdgenooten is zoo alledaagsch, zoo gewoon, dat het dwaasheid zou zijn zich te verwonderen waar een man als Metternich het uitspreekt. Hij doet eenvoudig wat alle groote en kleine menschen doen: oordeelen naar persoonlijke inzichten. Van perspectief is hier natuurlijk geen sprake: de tijdgenoot ziet het niet. Slechts de historische wetenschap stelt de ware verhoudingen vast.

Doch er is nog gewichtiger reden waarom deze nieuwe deelen van Metternich's papieren een gunstiger indruk dan de vorige maken. Zij pleiten voor hem.

Metternich heeft eene soort van reputatie nagelaten, die van alle de meest hatelijke is. Hij heeft, om zijn macht en grootheid te verkrijgen en te behouden, zich geschikt naar de bekrompenheid van keizer Frans; hij zelf was inderdaad zoo reactionair niet; in een constitutioneel land zou hij zeer goed minister hebben kunnen zijn; in Engeland b. v. een zeer ordentelijk tory zijn geweest.

Deze oordeelvelling, die op de hoogste minachting van Metternich's karakter is gebouwd, blijkt volkomen onjuist. Zijne private correspondentie, voorzoover hier medegedeeld, geeft het recht te besluiten, dat zijn eigen inzichten niet al te ver van de officieel uitgesprokene afweken. In menig opzicht is het oordeel in de eerste medegedeeld scherper dan soms in de laatste wordt geuit; maar van tegenstelling, van bepaald afwijkende meening, van andere uitgangspunten in beginselen is nergens een spoor. Metternich is overal de bittere vijand van het constitutioneele staatsleven.

Met deze erkenning behoort intusschen onmiddellijk een andere gepaard te gaan. Er zijn zeker vele punten geweest, waaromtrent keizer Frans en Metternich van gevoelen verschilden. De eerste was vrij wat geloovìger zoon der kerk dan de laatste, schoon geen hunner geneigd was den staat onder de leiding der kerk te stellen.

Wat en hoeveel Metternich geloofd heeft, zal wel niemand kunnen zeggen. Maar veel overlast van zijn kerkgeloof heeft hij niet gehad. Als hij de beroemde zangeres Catalani heeft gehoord, is hij in een staat van gelukzaligheid (béatitude). Hij weet zijn verrukking en bewondering niet beter uit te drukken, dan door deze verzekering: „Indien de Heilige Maagd deelneemt aan het koor der zaligen, dan moet zij zingen als deze vrouw, die .... geen maagd is." Spotternijen van dezen aard ontsnappen hem ieder oogenblik. Te Florence ziet hij een *Laatste Oordeel*, dat prachtig is. „De Christus reikt de hand aan de uitverkorenen, die uit het graf aan zijn voeten oprijzen. De schilder heeft gezorgd, zich zelf met zijn vrouw en kinderen daaronder te plaatsen. Hij schijnt zeker van zijn zaak te zijn. Indien allen die het Paradijs binnentreden, gelijken op de figuren van deze schilderij, dan zou het jammer zijn, zoo er geen penseel of palet was."

In een nota aan Nesselrode heeft Metternich over zijn religieuse overtuiging eenige mededeelingen gedaan, die in toon en inhoud te karakteristiek zijn om voorbijgegaan te worden.

„Ik lees elken dag een of twee kapittels van den Bijbel; ik ontdek er dagelijks nieuwe schoonheden in en ik buig mij voor dit bewonderenswaardig boek, terwijl ik op den leeftijd van 20 jaar moeite had om niet de familie Loth zeer onwaardig te vinden gered te worden; Noach het al

even weinig waardig te keuren; Saul niet een groot misdadiger en David een afschuwelijk mensch te noemen. Twintig jaar geleden zocht ik de Openbaring te begrijpen; nu weet ik niet of ik ze niet begrijpen zal. Twintig jaar geleden zou een grondig en volhardend onderzoek der Heilige Schrift mij een atheïst à la d'Alembert of Lalande gemaakt hebben, of een Christen van de soort van Chateaubriand; heden geloof ik zijn onderzoek niet meer. Ik heb te veel gelezen en te veel gezien, om niet te begrijpen dat het vermetel zou zijn te veroordeelen wat ik niet kan begrijpen door onwetendheid of onvoldoende kennis om een grondige critiek te oefenen. Gewoon mij met ernstige, zedelijke vraagstukken bezig te houden, wat heb ik niet moeten doen of overlaten aan den eenvoudigen loop der natuur, om eindelijk tot dit punt te komen, waarop de paus en de pastoor zelf mij smeekten van hen „l'édition la plus portative de la Bible" aan te nemen? Is het vermetel van mij als zeker vast te stellen, dat er slechts weinigen onder de duizend menschen zijn die, in acht genomen hun geestelijke vermogens, hun leeftijd en hun opvoeding, gekomen zijn waar ik sta?"

Indien Nesselrode een woord van die laatste zinsneden begrepen heeft, heeft Metternich zeker zijn doel gemist. „Ik lees nooit anders dan de vertaling van Luther, de beste, die ooit ergens in een levende taal gemaakt is." Hadden de paus en zijn pastoor hem deze aanbevolen, als een „édition portative"?

De Rus intusschen zal wel geen dupe geweest zijn. Metternich schreef al deze woorden alleen om te betoogen, dat de Katholieke kerk terecht de lectuur van den Bijbel aan de groote menigte verbiedt, en haar slechts aan individuen, die hoog genoeg staan, vergunt. Daarom kon keizer

Frans dan ook geen vergunning geven aan Bijbelgenootschappen, om in Oostenrijk te werken. Dit was de strekking van al deze mooie woorden. De wijze, waarop Metternich zich nu en dan over bijbelsche punten en religieuse vraagstukken uitlaat, is niet geschikt iemand van de warmte en nederigheid van zijn christelijk geloof te overtuigen.

In de oogen van katholieken bovenal moet menige uitdrukking, hier voorkomende, bij uitstek ergerlijk zijn. „Ik verzeker u, dat geen katholieke mogendheid vrijer is dan wij zijn van elke bekrompen gehoorzaamheid aan het hof van Rome. De erfgenaam van zoo vele Duitsche keizers en de neef van Jozef II weet wat hij aan God en aan zijn kroon verplicht is; onze kerkelijke departementen ontwikkelen misschien het dogma van de rechten der kroon wel wat te ver, en de balans zal zeker niet ten gunste van het hof van Rome overslaan."

Ditmaal overdrijft hij niet. Metternich zelf wijst in 1816 den vrijzinnigen en van ketterij verdachten coadjutor van Constanz, vrijheer van Wessenberg, aan den keizer aan, als den meest geschikten persoon om het initiatief te nemen voor een regeling der kerkrechtelijke verhoudingen in Duitschland, waardoor tegen aanmatigingen van het Roomsche hof een dam wordt gelegd. Toen de kerkelijke toestanden in de nieuw aangewonnen gewesten door Oostenrijk werden geregeld, moest de paus van allerlei aanspraken afstand doen: o. a. van de benoeming van aartsbisschoppen, bisschoppen en andere dignitarissen in het gebied van Venetië, enz.

In Metternich's oogen, even als in die van keizer Frans, is de Kerk een instituut, in de eerste plaats geroepen om den Staat te steunen. Voor de politiek, die Metternich voorstond, scheen zij hem een zeer geschikt werktuig.

Scherp wordt het verschil en de overeenstemming van bedoelingen door hem zelven in de woorden uitgedrukt: „Si un pape craint parfois la lumière, il est permis à la sagesse de l'Eglise de craindre le feu; si un pape ne veut pas des fidèles éclairés, l'Eglise ne veut point qu'il en ait d'éblouis. L'un a tort et l'autre a raison, et l'empereur François se rangera du côté de l'Eglise en même temps qu'il écartera et rejettera toujours les préjugés."

De tegenstelling tusschen paus en kerk moge in onze dagen bevreemding wekken, in vroeger tijden was zij de heerschende. Keizer Frans, d. i. Metternich die hier zijn meeningen aan zijn vorstelijken meester toedicht en in zijn naam spreekt, stelt zich aan de zijde der kerk, die wel *verblinde*, maar niet *verlichte* onderdanen vreest.

Woordenspel, zegt ge. Volstrekt niet. *Verlichten* zijn ontwikkelde menschen, die zich in de bestaande orde van zaken schikken, hetzij in de kerk, hetzij in den staat, en bereid zijn ze te steunen en te handhaven. *Verblinden* zijn de ongelukkigen, die door betweterij, eigenwaan, ontevredenheid en wat niet al meer, van vooruitgang gewagen en ze door hervormingen, veranderingen van het bestaande pogen te verkrijgen. Tegen dezen is de hand van Metternich gekant; tegen dezen moet de kerk zijn bondgenoot zijn.

Bij deze overeenstemming in hoofdlijnen, waar het de betrekking tot de kerk betreft, bestaat verschil van gevoelen tusschen Frans en Metternich, waar het meer religieuse zaken schijnt te raken. Metternich geeft daarin toe, gelijk een hooger ontwikkelde dikwerf, door positie of belang, aan den minder ontwikkelde doen moet.

Weinige jaren na de restauratie deed zich de vraag voor: of men de Jezuïeten, wier orde door den paus hersteld was, in Oostenrijk zou toelaten. Metternich schreef een

nota voor den keizer, waarvan de conclusie gunstig luidde. Maar de toon is zoo arm aan welwillendheid, zoo koel en koud, dat men volle recht heeft om te oordeelen, dat Metternich, zoo hij zijn eigen wil had gedaan, de Jezuïeten den weg der Bijbelgenootschappen zou hebben laten gaan. Maar keizer Frans was gunstiger jegens hen gezind, en de minister schikte zich.

Niemand heeft het recht, hem dit tot een verwijt te rekenen. In constitutioneele staten gaat het dikwijls niet anders. Persoonlijke invloed zal in de wereld heerschen, zoolang er menschenkinderen zijn, die van elkander afhangen.

Verder intusschen kan men, met deze papieren in de hand, niet komen. De goede trouw, de eerlijkheid van Metternich in de beginselen, die hij voorstond, is boven allen twijfel verheven. De *kapitein-geweldiger der Heilige Alliantie* was geen Tory, had geen constitutioneel minister kunnen zijn. De politiek, die hij voorstond, was niet de vrucht van berekening of belang, maar de volkomen uitdrukking van zijn eigen overtuiging, het product, als elke ware overtuiging, van zijn nadenken en zijn levenservaring.

Indien verwachtingen hechte grondslagen voor de toekomst konden zijn, Duitschlands geschiedenis na 1815 ware minder rijk aan teleurstellingen, minder arm aan vervulde beloften geweest. Zelden heeft een volk naïever, vuriger, oprechter gedweept en geloofd in de dagen die komen zouden, dan de Duitsche natie in de bange dagen van strijd en de blijde van zegepraal. Wat scheen onmogelijk, wat te ver boven het bereikbare, toen Napoleon was gevallen?

De loodzwaarte van den druk, die zijn heerschappij had opgelegd, had voor de regeeringen een vrucht gedragen,

die na 1815 haar ten goede kwam. De band tusschen vorsten en volken was door de gemeenschap des lijdens nauwer geworden.

Een geschiedenis der dingen te schrijven, die niet geschied zijn, maar vermoedelijk hadden plaats gegrepen, indien schokken van buiten de ontwikkeling niet in haren natuurlijken loop hadden gestoord, is nooit — om goede redenen — beproefd. Toch is het voor de juiste waardeering van sommige verschijnselen dikwerf noodig, zich de vraag te stellen: wat ware naar alle waarschijnlijkheid geschied, indien dit ééne achtergebleven ware?

Indien wij ons Duitschland voorstellen in de jaren, die de Fransche revolutie voorafgaan, en zelfs nog later, voordat de botsing met de Revolutie plaats had, dan ligt de vraag voor de hand: wat zou er van Duitschland geworden zijn, indien die stroom van jammeren door buitenlandsche overmacht, eens niet over het land ware uitgegaan?

Blijven, wat het was, een oude, feudale staat, met verrotte instellingen in Staat, Kerk en Maatschappij, het ware een onmogelijkheid geweest. Met hoeveel afschuw de kern der Duitsche bevolkingen ook op de revolutionaire doctrinen neerzag, het booze zaad der leerstellingen van politieke vrijheid en gelijkheid was in de westelijke streken, de landen aan den Rijn, reeds te ver doorgedrongen, om geheel verstikt te worden.

Tegen de geestelijke macht der ideeën baten geen tolliniën of barrières. De politieke doctrinen zouden voortgewoekerd en de gehechtheid aan het bestaande ondermijnd hebben. Bij een vreedzame verhouding tot Frankrijk zou de scherpe tegenstelling van maatschappelijke verhoudingen, ginds en hier, een omkeer in de heerschende overtuigingen

hebben teweeggebracht, die den eerbied voor koningschap en altaar, hier als ginds, had gedood.

Aan de overheersching van het revolutionaire Frankrijk hadden de Duitsche regeeringen het te danken, dat thans, in 1815, de uitkomst een geheel andere was. De politieke leer deelde in den haat, dien de onderdrukte volken aan de predikers met de bajonet toedroegen. De revolutionaire beginselen waren niet minder schuldig dan de personen. Beide werden gelijkelijk gehaat; in de onderdrukking van beide werd de waarborg voor het herstel zoowel van nationale vrijheid als van individueel geluk gezocht. De natiën sloten zich bij de vorsten, die met hen ongelukkig waren, aan, als representanten van het verloren en waarborgen van het herstelde geluk. Het nationaal lijden had als individueel lijden het zwaarst gedrukt; in de herstelling van het individueele welzijn werd de hoofdvoorwaarde van de nationale herleving gezocht.

Vandaar het eigenaardig karakter van den algemeenen opstand tegen de Fransche heerschappij. Politieke leeringen speelden er geen hoofdrol in; de strijd was tegen den vijand gekant geweest, die de volksonafhankelijkheid had vertrapt, niet voor politieke meeningen gevoerd. De meerderheid gaf zich geen enkel oogenblik rekenschap, dat de jammeren der laatste jaren hun laatsten en diepsten grond niet in de overmacht van den verdrukker, maar in de onhoudbare toestanden in eigen maatschappij en staat hadden gehad.

Slechts een minderheid was er zich van bewust; een minderheid met even uiteenloopende inzichten als zij verschilden in stand. Nevens Stein, den genialen vertegenwoordiger van de ridderschap, die slechts Reichs-unmittelbar, d. i. van den Duitschen keizer afhankelijk wilde zijn, stonden een reeks van mannen, die de herwonnen onafhankelijk-

heid als de eerste schrede op den weg van geheele staatshervorming beschouwden. De middeleeuwsche staat, met zijn afscheiding van standen in 't bezit van eigen rechten, niet of slechts ten deele onderworpen aan de gemeene wetten des lands, moest ophouden; gelijkheid van allen voor de wet, zoowel wat rechten als wat plichten betrof, de grondslag der nieuwe orde van zaken worden. Deze hervorming was echter onbereikbaar, zoo deelneming aan de regeeringszaken het voorrecht van enkelen bleef: een volksvertegenwoordiging moest zoowel op de wetten als op de uitvoering blijvenden en regelmatigen invloed oefenen.

Doch deze inzichten en wenschen werden slechts door eene minderheid des volks gedeeld; de meerderheid stelde zich tevreden met den terugkeer, zoo men hoopte, der vroegere rustige welvaart, die, als altijd, door 't gemis van zoovele jaren, met het vergrootglas der herinnering werd beschouwd. Dat het oude was voorbijgegaan, onherroepelijk voorbijgegaan en de herleving een onmogelijkheid geworden, werd niet begrepen. Men kende niets beters, dan het verlorene: men wenschte niets terug, dan het verlorene. Na zooveel jaren van onrust, ontbering en lijden, begeerde men terug te keeren tot de oude kalmte en het rustige welbehaaglijke levensgenot, dat voor twintig of vijf-en-twintig jaar, naar men meende, aller deel was geweest.

Slechts wie deze gemoedsgesteldheid van het overgroote meerendeel des volks in het oog houdt, kan zich de ontwikkeling der Duitsche natie na 1815 verklaren. Bij de Bondsakte was aan de volken de invoering van een vertegenwoordiging toegezegd. De regeeringen maakten met de uitvoering der bepaling geen haast en vonden het later gemakkelijker, de herstelling der oude colleges van lands-

stenden met beperkte macht en schaarsche samenkomsten als de vervulling der belofte voor te stellen.

Zulk een woordbreuk zou onmogelijk zijn geweest, indien in de verschillende Duitsche staten het volk werkelijk tot eenige politieke mondigheid, tot eenig inzicht in zijne behoeften was ontwaakt. Hoe weinig dit werkelijk het geval was, ondervond een der weinige vorsten, die, om welke redenen dan ook, het representatief stelsel wilde invoeren. De koning van Wurtemberg zag zich bijkans de gehoorzaamheid van zijn onderdanen opgezegd, omdat hij weigerde de oude landsstenden te herstellen.

Van zulke toestanden moet men zich rekenschap geven, indien men de staatslieden dier dagen billijk wil beoordeelen. Het valt gemakkelijk Metternich en anderen als incarnatiën van conservatieve lusten te teekenen en op hen de schuld te werpen van al de ellenden, die in later jaren zoovele oorzaken van revolutiën waren. Maar de rechtvaardigheid eischt de erkenning, dat de hoofdschuld niet in de eerste plaats bij hen is te zoeken. Den invloed, dien een persoon verkrijgt, erlangt hij slechts door de instemming, die aan zijn denkbeelden geschonken wordt, of door de sympathie voor zijn persoon.

Beide verklaren het overwicht van Metternich voldoende. Een aangenaam en geestig mensch in het gewone, dagelijksche leven, representeerde hij in de politieke richting, die hij voorstond, de heerschende denkbeelden. Herhaaldelijk komen in deze brieven uitdrukkingen voor, die volkomen de algemeene afgematheid en het smachten naar rustig levensgenot uitdrukken. Beweging haat hij; aesthetisch genot zonder inspanning is het hoogste; rust vraagt hij voor zich; rust is het wat Europa, wat alle volken behoeven. In 1820 zond hij aan keizer Alexander een breed-

voerige uiteenzetting zijner staatkundige denkbeelden: door zijn zoon 's vaders politieke geloofsbelijdenis genoemd. Het stuk is merkwaardig, niet om de nieuwheid zijner bekende inzichten, maar om de wijze van betoogen. Zijn overtuiging is de vrucht van een historische beschouwing, van eene opvatting der Europeesche staatsontwikkeling. Hij begint bij de volksverhuizing, om te eindigen met zijn eigen tijd. In groote, breede trekken teekent hij de verschillende phasen. Scherpe lijnen zoekt men tevergeefs; maar niettemin vindt men iets, wat een verrassing is bij de gewone voorstelling, die omtrent Metternich heerscht: die man is niet zoo onnadenkend, zoo oppervlakkig als zijne vijanden hem schimpen. Hij heeft werkelijk nagedacht en zijne politiek is de vrucht van een soort van systeem dat ons wel wonderbaar in de ooren klinkt, dat verward, onzamenhangend en rijk aan sophismen is, maar, als alles wat is, zijn betrekkelijk recht van bestaan heeft.

„De menschelijke geest heeft zich in de laatste eeuwen te snel voortgespoed om in alles de volkomenheid te bereiken; vandaar dat hoogmoed en laatdunkendheid de kankers zijn, die thans de maatschappij dreigen te berooven van de wezenlijke vruchten van beschaving en haar te storen te midden van haar vreedzame genietingen. Het beginsel van gezag in godsdienst, wetgeving, enz. is door het individualisme ondermijnd. Het maakt ieder mensch tot meester over zijn eigen dogme, tot arbiter over de wetten, volgens welke hij goedvindt bestuurd te worden, tot eenigen rechter over zijn geloof, over zijn daden en de beginselen, waarnaar hij deze regelen wil. De liberalen zullen ten gunste van ieder individu een bestaan scheppen, volkomen onafhankelijk van alle gezag en van elken wil, onderscheiden van de zijne. Het is vooral de middenstand,

die door dit kwaad is aangetast. De groote massa des volks haat beweging, vraagt niets dan rust, zekerheid van eigendom en genot van wat het heeft. De hoogere standen, die met de liberalen mededoen, zijn eerzuchtigen of erger. Onder verschillende kreten zoeken zij de rust te verstoren. Het algemeene wachtwoord is de eisch van een constitutie. In de zuivere (d. i. absolute) monarchieën heet het: *volksvertegenwoordiging;* waar een dergelijke bestaat (in Engeland) *hervorming*. Maar de eigenlijke naam van al deze leuzen is: omkeering en verwarring. In de absolute monarchieën wil het zeggen: uwe fortuinen mogen in onze handen komen; uwe bevredigde ambitiën plaats maken voor onze onbevredigde. In de staten, waar het nieuwe régime bestaat: maak plaats voor ons, onze eerzucht wil heden bevredigd worden, gelijk de uwe gisteren werd. De volken zelve daarentegen koesteren geen andere wenschen dan het behoud van rust en kalmte; trouw aan God en aan hun vorsten, onwillig aan de verleiding toe te geven van partijgangers, die zich hun vrienden noemen en die hen tot bewegingen willen verlokken, waarvan zij afkeerig zijn.

„Tegenover deze pogingen tot ontbinding der maatschappij, is de plicht der regeeringen duidelijk. Omdat het gevaar algemeen is, moeten de regeeringen krachtig aaneengesloten weerstand bieden, elkander steunen en handhaven. Hiertoe zijn zij jegens hunne volken en tot redding der maatschappij verplicht. Het bestaande te bestendigen, duurzaam te maken, moet het doel van allen zijn. Alleen langs dien weg kunnen de maatschappij en de staat worden behouden."

Indien een dergelijke politiek, die stabiliteit als hoofddoel stelde, dertig jaar lang in Duitschland heeft geheerscht, aan wien de schuld? Kan men er in ernst Metternich een

verwijt van maken, dat hij deze zienswijze toegedaan was, ze practisch heeft toegepast? Hij sprak slechts uit, wat de meerderheid des volks wilde; hij bracht in woorden en maakte tot regeeringsbeginsel, wat de overgroote meerderheid wenschte. De volken hebben geen andere regeeringen dan zij werkelijk begeeren. Als de zedelijke grond van overeenstemming in de heerschende meeningen ontvalt, dan eerst is er kans op verandering. De minderheid moet trachten de meerderheid te worden, haar denkbeelden tot de heerschende in de volksopinie te maken; dan eerst zullen zij de heerschende in de kabinetten worden. Geduld en onverdroten werkzaamheid zijn de troostredenen en de bondgenooten van minderheden zoowel als van ongelukkigen, omdat op geen enkelen akker, ook niet op dien des geestes, wordt geoogst voordat de grond is doorploegd en het zaad is opgeschoten.

„In 1819 heeft het drijven der revolutionaire fractie in Duitschland de algemeene aandacht getrokken door een misdaad. De Russische staatsraad Von Kotzebue viel als het eerste slachtoffer der secte.''

Met deze woorden herinnerde Metternich weinige jaren later aan keizer Frans het einde der rustperiode en den aanvang der gewelddadige reactie, die door vervolging en onderdrukking de herleving der geesten trachtte te verstikken.

Vier jaren is een klein tijdperk in het leven van een individu; nog onbeduidender in dat van een volk. Dat de tegenstanders der politiek van stabiliteit in zoo weinig jaren hun denkbeelden die mate van aantrekkelijkheid en van verspreiding hadden weten te verschaffen, dat zij tot een politiek martelaarschap, tot zelfopoffering en zelfvernietiging konden verleiden, was een feit, even verrassend

voor hen die het toejuichten als voor hen die het afkeurden.

De eersten hadden en hebben de minderheid.

Natuurlijk: het recht om het leven des naasten te verkorten, komt aan het individu niet toe. En een politieke moord wekt reeds daarom, afgescheiden van de beweegredenen, afschuw.

Maar ook zij, die de beweegredenen euvel duidden, vormden niet de meerderheid. Het geslacht, dat de jaren des lijdens had doorstaan, was nog niet afgetreden: noch physiek noch politiek. Zij namen nog de eerste plaatsen in staat en maatschappij in. Velen hunner hadden vroeger de hervormingsdenkbeelden voorgestaan, maar waren langzamerhand door routine of belang er toe gekomen, zich te schikken in het gemis van het vroeger begeerde. Voor hen kon de politieke overspanning, waarvan de daad van Sand het bewijs en het uitvloeisel was, slechts een verschrikking zijn. Renegaten haten hun vroeger geloof, en verdragen noode dat het levenskracht bewijst in anderen. Het is niet het minst door de uitersten, waartoe het verleidt, een beschuldiging hunner ontrouw.

De moordenaar van Kotzebue was een jong mensch, een eerzaam student, onberispelijk van levenswandel. Karl Ludwig Sand behoorde tot die akademische jeugd, die in *Burschenschaften* en *Turnvereinen* dweepten met politieke hervormingen, met idealen van Duitschlands eenheid en grootheid, en zich in staat en geroepen achtten, haar door hooger physieke en intellectueele ontwikkeling tot stand te brengen. Ontevredenheid met het bestaande lag aan de beweging van het jongere geslacht ten grondslag. Ontevredenheid, gevoed door het akademisch onderwijs van leeraren, die hunne bezieling aan hooger inzichten dankten

dan aan de zorg voor behoud van het bestaande. Als steeds was het opkomend geslacht de drager en bewaarder der onderdrukte meeningen, die hun onrijpe levenswijsheid tot uitbarstingen brachten, slechts zelden zoo gewelddadig als deze moord, maar altijd de gisting van ideeën openbarende, met de heerschende in lijnrechten strijd. Toen in October 1817 het driehonderdjarige jubelfeest der Hervorming in het Protestantsche Duitschland gevierd werd, was op den Wartburg, waar Luther een tijdlang een wijkplaats had gevonden, waar zijn bijbelvertaling was geboren, door studenten en professoren een herinneringsfeest gevierd, dat alle slapenden had wakker geschud. Godsdienstig gezang, avondmaalsviering, waren hier gepaard gegaan met uitingen van jeugdigen overmoed, zooals het verbranden van politieke „schandschriften". Slechts weinig politieke redevoeringen waren er gehouden; maar hoe klein ook in getal, zij ademden een geest van vrijheid, van critiek, van ontevredenheid met den tegenwoordigen toestand, die een ernstig gevaar scheen. „De geest der revolutie" leefde op, sleepte het jonger geslacht mede en bedreigde Duitschland met al de euveldaden der Jacobijnen. Zoo hadden ernstige mannen, zelfs onder de tegenstanders van Metternich's systeem, geoordeeld. De moord van Kotzebue zette op dat oordeel zijn zegel.

Het is geen gering voordeel om menschen te leeren kennen, wanneer men hun houding kan waarnemen in oogenblikken van algemeene agitatie. Inderdaad, Duitschland was door den moord van Kotzebue uit zijn rust opgeschrikt; men zag moordenaars, revolutionairen, democraten, Jacobijnen overal. Brieven met de moorddadigste bedreigingen, door geheimzinnige handen afgezonden, verspreidden angst en vrees. Als men Metternich's koelheid

te midden der opwinding ziet, begrijpt men zijn overwicht. Hij is het ijdelste schepsel, geloof ik, dat ooit geleefd heeft; zijn zelfverheerlijking en zelfbewondering kent geen grenzen; hij is een politiek „apostel", tot heil der menschheid ter goeder ure verschenen enz. . . . Dit alles is diep belachelijk, en op den duur volkomen onverdraaglijk. Maar toch moet erkend worden, dat er in dit alles een klein greintje waarheid is. Want hij is een der weinige menschen, die steeds zich zelf blijven. Metternich verliest zijn hoofd niet. Hij beoordeelt, natuurlijk van zijn standpunt, de gebeurtenissen volkomen juist; hij overdrijft niet, stelt zich het gevaar niet grooter voor dan het is; maar trekt eenvoudig van het gebeurde partij, om zijn inzicht te doen zegevieren, zijn wil aan anderen op te leggen.

Metternich was in Rome, toen de moord plaats had. De liberale hertog van Weimar was hem sinds lang een doorn in het oog. „De arme Kotzebue is een argumentum ad hominem, dat zelfs hij niet kan verdedigen", schrijft Metternich. „Ik zal er de meest mogelijke partij van trekken."

Men moet erkennen, dat hij woord gehouden heeft. Op het congres te Karlsbad werden een aantal besluiten genomen, die door de Bondsvergadering eenvoudig werden overgenomen. De bondsakte had bepalingen over drukpersvrijheid, voor alle staten geldig, toegezegd. Dat wilde eigenlijk zeggen — doceerde de handige speler met woorden, de man die zich met lijf en ziel aan de Oostenrijksche politiek had verkocht, Friedrich von Gentz, dat wilde eigenlijk zeggen: de censuur. De drukpers werd aan banden gelegd, de vrijheid van het universitaire leven en onderricht onder strenge contrôle gesteld; aan iedere hoogeschool zou een buitengewoon „landesherrlicher" gevol-

machtigde als curator worden aangesteld, om toezicht te houden op de opvolging der wetten en op den geest van het onderwijs. Een centraal college van den Duitschen Bond werd ingesteld, om tegen revolutionaire gevaren te waken. De „Oberbursch", zooals Metternich schimpende den hertog van Weimar noemde, die zich vermeten had zijn landje tot een kweekplaats van vrijzinnige denkbeelden te maken, werd gedwongen voor deze en andere besluiten te bukken. De souvereiniteit der zelfstandige staten werd ernstig beperkt, en het gezag van den Bondsdag, waarin Oostenrijk de hoofdrol speelde en ook Pruisen zich tot lijdzaam volgen bepaalde, aanzienlijk versterkt. Het werd een instrument voor de reactionaire politiek, die Metternich leidde. Mannen van de meest verschillende richting, maar overeenkomende in één punt, zelfstandigheid en onafhankelijkheid van inzicht, werden vervolgd. De Wette werd ontslagen, Görres moest vluchten.

De politiek, door de besluiten van Karlsbad ingeleid, is in volgende jaren voortgezet en uitgebreid. Het waren treurige en smaadvolle jaren. Vervolgingen beroofden Duitschland van een reeks talenten, rijk met geestelijke krachten toegerust, wier werkzaamheid de natie op elk gebied ten goede had kunnen komen. Maar juist deze openbaringen van leven en ontwikkeling werden door de Oostenrijksche politiek gehaat. Metternich instrueerde bij de verschillende congressen en elders de gezanten en vertegenwoordigers der Duitsche staten, en met uitzondering van de zuidelijke, gehoorzaamden bijkans alle Duitsche regeeringen blindelings de voorschriften van den Oostenrijkschen kanselier. Hij heerschte, zonder dat de onderdrukte volken zelfs eenige wijziging langs regelmatigen weg konden verwachten. In de zoogenaamde Weener Slot-

akte, de officieele uitlegging van de Duitsche Bondsakte, werd nadrukkelijk vastgesteld, dat de souvereiniteit ongeschonden en ongedeeld bij het hoofd van den staat moest blijven, die door geen standen in de vrije en onbelemmerde uitoefening zijner rechten kon beperkt worden. Metternich waakte er zorgvuldig voor, dat b. v. Pruisen geen vertegenwoordiging in het leven riep, maar zich bepaalde tot de oude (gewestelijke) landsstenden, wier rechten te gering waren om de absolute vorstelijke macht te kunnen schaden.

Zonder vertegenwoordiging konden de volken geen hoop, hoe gering ook, koesteren op eenige veranderingen of hervormingen in het staatsbestuur, die aan dit leven zonder liefde, zonder patriotisme, zonder eenige opwekking tot hooger krachtsinspanning en ontwikkeling een einde zouden maken. En toch heeft de Duitsche natie dat leven tientallen van jaren verdragen, geleid, zonder verzet. Wel een bewijs hoe goed Metternich zijn volk kende.

Bij de beoordeeling van menschelijke dingen is de uitkomst de algemeen heerschende rechter. Het is te begrijpen, dat bij zulk een succes, als jarenlang Metternich's staatkunde volgde, bewondering van volgelingen en regeeringen zijn deel was. Wanneer men ziet, dat er geen enkel man in staat was — hij mocht Humboldt, Stein, Hardenberg of hoe ook heeten — om de volgzaamheid der regeeringen te verbreken, hoe uiteenloopend de oorzaken hunner machteloosheid ook waren, dan is de voorbeeldelooze minachting, waarmede de Oostenrijksche kanselier op alles en allen neerzag, te verklaren. Hij voelde zich hun meerdere, gelijk hij inderdaad was door de onverbiddelijke consequentie, waarmede hij zijne politiek getrouw bleef. Weinige mannen hebben, beter dan hij, het *principiis obsta* begrepen en toegepast. Geen enkele concessie heeft hij aan

de tegenpartij gedaan en daardoor ze met kracht ten onder gehouden.

Natuurlijk zoude deze jarenlange heerschappij onmogelijk zijn geweest, zoo de hooge positie, waaraan hij zijn invloed dankte, hem ontzonken was. De raadsman van de Duitsche regeeringen zou zijn woord machteloos hebben bevonden, zoo hij zich als kanselier niet had staande gehouden. Men zegt, dat hij herhaaldelijk heeft gevaar geloopen. Hier ter plaatse, in deze brieven, wordt er nergens eenig spoor van gevonden. Voor de hofgeschiedenis van Oostenrijk zou het belangrijker zijn, zoo vollediger kennis hier ware aangebracht, dan voor de karakteristiek van Metternich als het hoofd der Duitsche en Europeesche reactie na 1815. Want de geschiedenis zal zijn naam bewaren, niet als van den eersten minister van een land, op welks binnenlandsche politiek hij betrekkelijk weinig invloed heeft gehad, maar als van den staatsman, die den regel der genotzucht: laat ons eten en drinken, morgen sterven wij! tot grondslag van een politiek systeem heeft gelegd, dat onderdrukking van alle hooger leven, van alle geestelijke ontwikkeling als het ideaal voor individuen en volken heeft nagejaagd.

---

# VI

# METTERNICH EN DE JULI-REVOLUTIE.

# METTERNICH EN DE JULI-REVOLUTIE.

1. Aus Metternich's nachgelassenen Papieren V. Wien 1882.
2. Martin, Histoire de France depuis 1789 jusqu'à nos jours. V. Paris 1881.

Met een ronden hoed op het hoofd en een parapluie in de hand flaneerde hij door de straten van Parijs. Wie, kruidenier of werkman, hem aansprak, werd niet afgewezen, wie hem staande hield, om wat met hem te praten en hem wat te vertellen, was welkom. Hij drukte ieder de hand, die hem de zijne bood. Hij had er een apart paar handschoenen voor, vrij gemeen en vrij vuil, zeiden de spotters; als hij in aristocratische buurten kwam of in fatsoenlijke kringen, werden de democratische vuile handschoenen weggeborgen en door betere vervangen.

Doch dat flaneeren en handjes geven duurde niet lang. Na 1832 flaneerde de burgerkoning niet meer en in volgende jaren stierf bij Louis Philippe de lust geheel weg, om zich alleen, onbeschermd, onder zijn volk te wagen.

Er is niemand die door de gebeurtenissen van het laatste tiental jaren, politiek gesproken, meer verloren heeft dan hij. Vóór 1870 was de partij der Orleans zwak, maar zij bestond; na 1870 is zij overleden. De Napoleons zijn

tweemaal gevallen, maar telkenmale onder omstandigheden, die hun val verbinden aan een periode van volksvernedering, die nooit dan met een gevoel van wrok, van verbittering tegen het buitenland wordt herdacht. Dat de politieke fouten van Napoleon III de hoofdoorzaken dier diepe vernedering zijn geweest, zal in de toekomst evenmin een belemmering tegen de herleving der Napoleontische legende zijn, als de misslagen van Napoleon I de herstelling van het keizerrijk hebben tegengehouden. Deze dynastie representeert voor Frankrijk iets, wat de natie liefheeft: het streven naar de opperheerschappij in Europa. Als het geslacht is voorbijgaan, dat ooggetuige is geweest, dat geleden heeft door de fouten van het tweede keizerrijk, is het volstrekt niet onmogelijk, dat de Fransche natie opnieuw haar vertrouwen schenkt aan den drager van een historischen naam, die niet alleen dagen van ellende, maar ook tijden van volksroem representeert. Bespotting van een tegenstander versterkt niet; de spot, waarmede de republikeinsche partij thans de Napoleons bespreekt, schenkt geen vastheid aan den bestaanden staatsvorm. Hij schaadt zelfs niet de personen, tegen wie hij gericht is; de held van Boulogne en van Straatsburg heeft het bewezen.

Maar de Orleans worden zelfs niet bespot; men spreekt niet van hen. Zij zijn burgers van den staat, die onder de menigte verdwijnen. Vóór 1870 hadden zij een partij. Toen Napoleon III keizer was, waren zij pretendenten, die meer of minder gevaarlijk werden geacht. Thans vormt zich geen partij meer om hen. Zij hebben vrienden en kennissen. Een Orleanist, in politieken zin, is een rariteit geworden. 1870 heeft deze partij gedood. Niet de zoon of kleinzoon van Louis Philippe, maar de Napoleon — oud of jong, dit is betrekkelijk onverschillig — is de

tegenstander der republiek. Men is in Frankrijk republikein of Bonapartist. De partij der laatsten is voor het oogenblik, naar den uiterlijken schijn te oordeelen, gering, zeker zwak. De heerschende publieke opinie is tegen haar gekant. Maar de publieke opinie is een windwijzer; hij slaat om, met het veranderen van den wind.

Dat hij ooit weer naar de Orleansen zal heenwijzen, is niet waarschijnlijk te achten. De burgerkoning heeft slechts de herinnering nagelaten aan een beginsel dat geen toekomst heeft.

Louis Philippe is de koning der bourgeoisie geweest, die bang was voor de republiek. Na zijne troonsaanvaarding gaf hij met eigenhandigen brief aan keizer Frans van Oostenrijk van het gebeurde kennis. Generaal Belliard bracht dat schrijven over. Hij vertelde toen aan Metternich het volgende:

„Er zijn velen in Frankrijk, die de republiek wenschten. Toen de hertog van Orleans door de Kamer tot luitenant-generaal van het koninkrijk was benoemd, schreef hij dadelijk aan generaal Lafayette, die bezig was op het Hôtel de Ville een commune te organiseeren als onder de vroegere Republiek. De generaal antwoordde hem niet. Even vruchteloos schreef de hertog hem daarop nog twee brieven. De Kamer kwam den nieuwbenoemden luit.-generaal haar opwachting maken, en vernam toen van hem wat er gebeurd was, maar tevens zijn besluit om zich in persoon en alleen naar het Hôtel de Ville te begeven. Slechts op hun ernstigen aandrang stemde hij er in toe, dat zij hem vergezellen zouden. Een ontelbare menigte bedekte de straten, van het Palais Royal tot het Hôtel de Ville. Van zijn paleis tot de Place de Grève werd de hertog met levendige betuigingen van blijdschap en bijval begroet.

Maar het volk, dat de Place de Grève bezet hield, bood een geheel ander schouwspel aan. Zijn houding was zwijgend en zelfs dreigend. Langzamerhand maakte de geestdrift, die het volk vervulde, dat hem volgde, zich meester van de Place de Grève, en nog voordat hij van het paard was afgestegen klonk van alle kanten de kreet: „Vive le Lieutenant-Général!" De hertog begaf zich naar de kamer, waar de raad vergaderd was; hij nam den generaal de Lafayette onder den arm en voerde hem op het balkon; daar, in het gezicht van het volk, omhelsde hij hem. *Toen was het gedaan met de Republiek.*"

De anecdote — het onderzoek naar de afwijkende voorstellingen elders loont de moeite niet — is inderdaad treffend. Zij geeft een volkomen juist beeld van de houding der Julimonarchie tegenover de revolutie.

„Uwe Majesteit weet," schreef Louis Philippe aan keizer Frans, „dat ik, zoolang koning Karel X over Frankrijk geregeerd heeft, de meest onderworpen en getrouwe van zijne onderdanen ben geweest..."

Frans antwoordde daarop niet; maar Karel X zou het nooit toegestemd hebben. Aan samenspanningen had Louis Philippe nooit deelgenomen; aan verzet in geen enkelen zin des woords zich ooit schuldig gemaakt. Niemand kon hem bewijzen, dat hij de Bourbons had ondermijnd, en elk verwijt van dien aard zou hij met verontwaardiging hebben afgewezen. Maar „le ton fait la musique": wat zijn daden en zijn woorden niet uitspraken, dat sprak zijn houding uit. Zijn houding was afkeurend geweest; zijn ontvangst van de oppositiemannen een stille critiek der regeering en een zwijgende aanmoediging. Hij representeerde traditiën, die hij door zijn houding had doen

gelden: de oppositie, die de hertogen van Orleans sedert eeuwen tegen de dragers van Frankrijks kroon hadden gevoerd. Vijandig, openlijk vijandig, als zijn vader tegen Lodewijk XVI, had hij nooit, noch tegenover Lodewijk XVIII, noch tegenover Karel X gestaan. Maar wie oppositie voerde richtte de oogen naar het Palais Royal en zag een belangstellenden, zoo al niet goedkeurenden blik van den hertog op zich gevestigd, en als hij aanklopte aan de poort van 't hertogelijk paleis, dan waren de salons voor hem geopend. O, neen! deze man had niet samengezworen, had niet goedgekeurd, had niet aangemoedigd: hij had eenvoudig de populariteit gezocht, die aan de regeerende dynastie ontzonk.

Waarom? Om haar te vervangen? Had hij een Julirevolutie, die hem op den troon bracht, gewenscht? Volstrekt niet. Hij had eenvoudig gehandeld om dezelfde reden, die indertijd, twee eeuwen vroeger, Karel II van Engeland had bewogen om zijn Katholiek geloof te verzwijgen. Hij had de bitterheid der ballingschap en der armoede gekend, en wenschte dien bitteren lijdensbeker niet voor de tweede maal te ledigen. Hij was van alles geweest, tot schoolmeester toe. Een schoone en eervolle betrekking, waarbij men oud wordt: kinderasempjes zijn zoo gezond. Hij genoot ervan, als het volk in het Palais Royal zich verdrong voor de schilderij, waarop hij voorgesteld was, jonge Zwitsertjes de geheimen van den aardbol mededeelende; hij genoot ervan, in de herinnering. Maar hij wenschte dat genot niet opnieuw te smaken; hij wenschte in Frankrijk te blijven, te leven en te sterven. Hij had de volksgunst nagejaagd, om niet meegesleept te worden in den val der Bourbons, dien hij vooruitzag.

En dat doel had hij bereikt; hij werd niet medegesleept

door hun val, maar wel door de revolutie die hen ten val bracht. De Bourbons werden er door verjaagd, en hij op hun plaats gesteld.

Had hij het begeerd?

Zijn houding in de dagen zelve, toen de opstand aanving, was aarzelend, weifelend, onzeker geweest. Hij had vriendelijke woorden en verzekeringen van trouw en belangstelling rechts en links om zich heen geworpen; de Bourbons beschuldigden hem van valschheid en spel, gelijk de revolutie het hem later doen zou. Hij was noch valsch noch een speler geweest. Hij had alleen aan zich zelf en zijn eigen behoud gedacht.

Revolutionair — het was lang geleden dat hij het geweest was. Republikein — zoo ooit, in 1830 was hij het niet. Tusschen zijn vrouw en zijn zuster wankelde hij, als tusschen Karel X en de geheime inblazingen van zijn ambitie. De hertogin van Orleans was legitimiste en bleef het op den troon. Zij heeft nooit vrede met de Julikroon gehad. Zijn zuster prikkelde hem, joeg hem voort, om de monarchie te redden. Deed hij Frankrijk een dienst door de republiek zich te laten vestigen? Redde hij de kroon van Karel X, als hij ze niet voor zich nam?

Wie jarenlang een afkeurende houding over het gedrag van anderen heeft aangenomen en de gevolgen ziet in het leven treden, die hij heeft voorspeld, gelooft maar al te snel aan eigen beleid, om als redder op te treden. De bougeoisie beefde in 1830 voor de republiek en geloofde in zijn talent om haar en de maatschappij van de aanslagen van democraten en socialisten te redden. Louis Philippe zag een uitweg, zoo hij de monarchie en zich zelven niet met Karel X wilde zien ondergaan. Voor hem

was geen plaats in Frankrijk dan op den troon. Hij had door zijn verleden geen keus.

Het was daarom dat hij naar het Hôtel de Ville ging, bleek en ontdaan, en in de omarming van „den held van 6 October" de republiek verstikte.

Toen Belliard zijn verhaal aan Metternich had geëindigd, antwoordde de kanselier: „Un baiser est un léger effort pour étouffer une république; croyez-vous toutefois pouvoir accorder un même pouvoir à tous les baisers dans l'avenir?"

De val van Karel X was voor Metternich een verrassing, een hoogst onaangename verrassing. Het is blijkbaar, dat hij een tijdlang zich gevleid heeft, dat de stoutmoedigheid van de Polignac slagen zou. In April 1830 schrijft hij: „ce ne sont plus de simples espérances que m'inspire l'avenir de la France." Maar reeds in Juni ziet hij de toekomst donker in. „J'en suis venu à un point où je ne sais plus ni prévoir ni rien calculer."

Zulk een stemming is voor Metternich een zeldzaamheid. De oorzaken liggen buiten hem, zegt hij. De bekwaamheden der ministers liggen voor ons in het duister. „Dat zij moed hebben, hebben zij bewezen; maar tusschen moed en bekwaamheid gaapt een kloof." Een tweede oorzaak is deze. Men kan nooit vooruitzien, wat in Frankrijk gebeuren zal, omdat het altijd twijfelachtig is, of de partijen reëele, dan slechts schijnbare kracht hebben. „Doch," zoo schrijft hij 31 Juli, „in elk geval wordt de maand Augustus een groote, merkwaardige maand. Het oude woord geldt er van: novus ab integro nascitur ordo!"

Toen Metternich deze woorden schreef, had de driedaagsche opstand reeds gezegevierd. De troon van Karel X was in het bloed uitgegleden en omgestort. De hertog van

Orleans was als algemeen stadhouder des rijks uitgeroepen. De nieuwe staatsorde was reeds geboren.

Met de beslissing verandert ook de toon van Metternich. De onzekerheid, de weifeling wijkt. Stellig en beslist luidt zijn oordeel. Men denke over hem, zooals men wil, maar de scherpheid van opvatting, die zijn beoordeeling van Louis Philippe's positie kenmerkt, vergt bewondering af. Hij geeft zich even helder rekenschap van de groote moeielijkheden, die den Juli-troon omgeven, als van de beteekenis en gevolgen, die de revolutie voor Europa heeft en hebben zal.

Zonderling is de eerste indruk. Als Karel X nog in Frankrijk is, schrijft Metternich aan keizer Frans: „de gebeurtenis draagt in menig opzicht het karakter van de revolutie van 1688 in Engeland."

Die overeenkomst lag slechts in de overeenkomst van uitwendige omstandigheden. Toch, gelijk men weet, was die vergelijking de meest geliefde bij de doctrinaire aanhangers van 1830. Louis Philippe redde de charte van Frankrijk, gelijk Willem III tegen den Stuart de wettige staatsorde had gered. Maar terwijl de doctrinairen de voorstelling handhaafden en tot grondslag der staatkunde legden, die Louis Philippe ten val bracht, liet Metternich de vergelijking spoedig vallen. Hij zag in 1830 iets anders dan in 1688. De nederlaag van Karel X was de zegepraal van Metternich's ouden vijand, de revolutie. Niet het principe van legaliteit, maar dat der volkssouvereiniteit had de Juli-dagen in 't leven geroepen. En uit dit oogpunt beoordeelt hij de jonge monarchie en haar kansen van voortbestaan met een scherpzinnigheid en juistheid, die onwillekeurig de *Pariser Briefe* van Heinrich Heine in de gedachte roept. Les extrêmes se touchent.

Men verwacht natuurlijk niet, dat Metternich goed van zijn ouden vijand spreekt. Het revolutionair beginsel, dat de rust der volken stoort, omdat het de rust der regeeringen verbreekt en ze tot verantwoording roept, is hem van harte gehaat. Het wezen der revolutie is in zijne oogen in omstorting, vernieling en anarchie gelegen, die hare uitbarstingen vergezelt. Dat deze slechts de pijnlijke geboorteweeën van nieuwe toestanden zijn, dat erkent hij niet. „Zu Warschau" — schrijft hij aan keizer Frans — „*steht* die Revolution, und eine Revolution, welche *steht*, handelt gegen ihre Natur." Dit is geen aardigheid, geen bon mot, maar ernst. Dat de revolutie neerwerpt, omdat zij iets anders scheppen wil, dat ziet hij niet. De revolutie gelijkt een vulkaan. „Il est dans la nature des vulcans de s'éteindre et par suite de s'affaisser. La question est de saisir si cet affaissement se fera dans la cratère ou si le déversement aura lieu sur les lignes divergentes. Dans l'une et dans l'autre hypothèse il faudra que les puissances prennent une attitude défensive, mais forte, soit pour aider l'affaissement du volcan vers le centre, soit pour empêcher, le plus qu'elles le pourront, son débordement sur une terre étrangère."

Van deze beschouwing is zijn politiek de vrucht. De mogendheden moeten zichzelf conserveeren en waken, dat de lavastroom niet de naburige landen overstroome.

Aansluitingen der regeeringen aan elkander is de voorwaarde van haar levensbehoud. Goedkeurend knikt Metternich telkenmale als de nieuwe regeering in Frankrijk in dergelijken geest zich uitlaat. De geruststellende verzekeringen van Louis Philippe aan Europa zijn hem daarom welkom. Doch hij ontvangt ze, zonder op de woorden veel te vertrouwen. Want hij heeft geen vertrouwen op

de kracht van den man, die ze geeft. Napoleon, de man van ijzer en staal, heeft de revolutie bedwongen. Maar Louis Philippe is geen Napoleon, en hij heeft niemand, dien gelijk, in zijn omgeving. „Het nieuwe Fransche gouvernement moet één hoofddoel hebben: zijn eigen behoud. Het moet dus willen wat alle regeeringen willen. Maar de grondslag, waarop het gezag van den Franschen koning rust, maakt zijn positie onhoudbaar. Het is niets dan een ijdele theorie. Het valsche en noodlottige beginsel van de volkssouvereiniteit heeft gezegevierd. Welnu, op dit beginsel kan niets gebouwd worden. Het leidt tot voortdurende verandering, tot voortdurende vernieling."

Na den dood van Louis Philippe schreef Metternich een paar woorden over hem, waarin hij zijn recht handhaafde om een oordeel over hem te vellen. Hij had hem persoonlijk gekend en onder den invloed en indruk derzelfde politieke gebeurtenissen geleefd. Geldiger dan deze gronden voor zijn recht tot beoordeeling, is de politieke gedragslijn, die hij jegens den Juli-koning volgt.

Louis Philippe, eenmaal de kroon aanvaard hebbende, wil ze behouden. Vandaar de raadgevingen van den Oostenrijkschen kanselier. Aansluiting aan de groote mogendheden alleen kan den nieuweling onder de vorsten redden. De politiek van de Heilige Alliantie, wier profeet Metternich is, kan Louis Philippe alleen behouden, indien hij te behouden is.

Eigenlijk gelooft Metternich er niet aan. Frankrijk is de vuurhaard der revolutie. Het voorbeeld van Parijs alleen heeft de opstanden in de Nederlanden, in Italië, in Polen doen uitbreken. Ook de passie voor hervormingen, die in Duitschland zich openbaart, is er de noodlottige vrucht van.

Indien men al een oogenblik slaagt, den voortgang van het kwaad te beperken, is Frankrijk verloren. „Frankrijk moet aan zijne dwalingen en de onvermijdelijke gevolgen overgelaten worden. Niets van hetgeen in dit ongelukkige land bestaat of schijnt te bestaan, zal zich staande houden. Het gouvernement van heden schijnt gesteund te worden door de vrees, die de woeste demagogie aan den burgerstand inboezemt. Wat op geen soliede grondslagen rust, heeft slechts een kunstmatig leven; wat in zich zelf niets is, kan niet duren, en dat is de positie van Louis Philippe."

Metternich kent den Franschen koning genoeg om te weten dat het denkbeeld van een oorlog, die niet dan een revolutiekrijg kan zijn, hem verschrikt, maar tevens dat hij concessiën moet doen aan de machtige partij, die Karel X ten val bracht. Op die kennis van den man, en van zijn zucht tot zelfbehoud, is Metternich's politiek gebouwd. Hij intimideert de Juli-regeering: hij dreigt ze. Met de meest hooghartige minachting van de wereld trekt hij de schouders op, schimpt hij over de nieuwe leer van non-interventie, die alleen ten dienste der revolutie is uitgevonden. Waar het België betreft, doet hij niet de moeite ze met voeten te treden: hij laat het aan Engeland en Frankrijk zelve over. Maar als de revolutie het gezag zijns keizers in Italië aanvalt, door de onafhankelijke vorstjes van het schiereiland te bedreigen, bekommert hij zich volstrekt niet om al die nieuwe theorieën, maar onderdrukt hij met geweld de vijandige bewegingen. Als Louis Philippe, opgejaagd door de publieke meening in Frankrijk, tusschenbeide wil komen voor de verdrukte geestverwanten van zijn volk, behandelt Metternich hem met de uiterste minachting. Indien Frankrijk den oorlog wil, hij zal hem hebben. Maar, dat men het wel wete:

„de oorlog is de omkeering van alle maatschappelijke en politieke orde, de troon van Louis Philippe er onder begrepen". En het is geen grootspraak van den Oostenrijkschen kanselier, want hij heeft pijlen op den boog, die de nieuwe dynastie in 't hart kunnen treffen. „Te Munchen is het gerucht verspreid, dat de hertog van Leuchtenberg door het Belgisch congres gekozen is. Blijft het Fransche gouvernement vast besloten geen Bonaparte in zijn buurt te dulden? Ik geloof, dat het gelijk recht heeft: want anders, wee de dynastie van Orleans! Heeft niemand te Parijs er acht op geslagen hoe uitnemend wij ons houden ten aanzien van Napoleon II? Wij verdienen wel eenige lofspraak in dit opzicht. Niet, dat ik ze wensch: maar wij mogen er wel eenige aanspraak op maken bij hen; die in hun berekeningen niets dan hun eigenbelang opnemen, zonder acht te geven op of verschooning te hebben voor het belang van anderen! Pardon voor deze rhapsodie! maar zij zou eenige beteekenis kunnen krijgen, indien Louis Philippe de rol van veroveraar of van president van een revolutionaire propaganda wilde spelen! In onze laatste verschansingen aangevallen en gedwongen voor ons bestaan te strijden, nous ne sommes pas assez *anges* pour ne pas faire feu de toutes nos batteries."

Sla, met deze bedreiging van Metternich voor u, Heine's getuigenissen omtrent de publieke opinie in Frankrijk eens op. „Men heeft buiten Frankrijk geen begrip ervan" — schreef Heine bijna in denzelfden tijd van Metternich's bedreiging — „hoe zeer het Fransche volk aan Napoleon hangt. Daarom zullen ook de ontevredenen, als zij eenmaal iets beslissends wagen, beginnen met het uitroepen van den jongen Napoleon, om zich de sympathie van de menigte te verzekeren. „Napoleon" is voor de Franschen

een tooverwoord, dat hen electriseert en bedwelmt. Duizend kanonnen sluimeren in dien naam, gelijk in de zuil op de Place de Vendôme. De Tuilerieën zullen sidderen, als zij eens ontwaken. Gelijk de Joden den naam van hun God niet ijdelijk uitspraken, zoo wordt hier Napoleon zelden bij zijn naam genoemd: hij heet altijd *l'homme*. Maar zijn beeld ziet men overal in gravure en in gips, in metaal en in hout: en in alle mogelijke houdingen. Op alle boulevards staan redenaars, die hem prijzen; volkszangers die zijn groote daden bezingen. Toen ik gisteren bij het naar huis gaan in een verlaten klein straatje kwam, stond daar een kind, hoogstens drie jaar oud, voor een vetkaarsje, dat in den grond was gestoken, en stotterde een liedje ter eere van den grooten keizer. Toen ik het een sou toewierp, gleed nevens mij iets, dat ook om een sou vroeg. Het was een oud soldaat, die ook van den roem des grooten keizers zingen kon, want die roem had hem zijn beide beenen gekost. De arme verminkte vroeg mij niet in den naam van God, maar met religieuse innigheid smeekte hij: au nom de Napoléon donnez-moi un sou. Zoo is deze naam de hoogste bezweringsformule van het volk. Napoleon is zijn God, zijn cultus, zijn religie en — deze religie wordt per slot van rekening vervelend, als ieder andere."

Die laatste spottende opmerking zou de voorzichtige Metternich niet hebben neergeschreven, en tot het ontwerpen der voorafgaande schets zou hij wel niet de noodige gegevens te zijner beschikking hebben gehad, ook al had de geestige pen van Heine voor enkele oogenblikken in zijn handen gerust. Maar toch kende hij den toestand en de stemming des Franschen volks genoeg, om iets van die toovermacht, door den naam van Napoleon uitgeoefend,

te begrijpen en ze tot een wapen tegen Louis Philippe te bezigen.

En niet alleen in Frankrijk, ook in Italië. „Wij weten" — schrijft Metternich, 15 Febr. 1831, — „dat de beweging Bonapartistisch is. Wij zullen ze bestrijden. Wij bewijzen daardoor een veelbeteekenenden dienst aan koning Louis Philippe. Indien, volgens de meest eenvoudige logica, de vestiging van een lid der familie Bonaparte op een troon naast het zwakke Frankrijk (d. i. in België) onvereenigbaar is met het koningschap van Louis Philippe, nog veel sterker is die onvereenigbaarheid met Italië, onder een Napoleon II...... Wij vragen van het Fransche gouvernement, niet belemmerd te worden daar, waar wij beschermend optreden. Onze vijand is de anarchie, onze vrienden zijn zij, die haar bestrijden. „Le jour où nous serions forcés dans nos derniers retranchements, et où nous serions réduits à n'avoir de choix qu'entre les maux dont nous menacerait l'anarchie, nous devrions choisir celui qui compromettrait le moins inmédiatement notre propre existence, et *ce moyen nous le tenons entre nos mains*."

Wat dit middel was, dat hij in handen had, was duidelijk: het heette Napoleon II. Zoo Frankrijk Oostenrijk in Italië tegenwerkte, zou de keizerlijke regeering de adelaars der Napoleons loslaten. En dan, wee den Orleans!

Was het wonder, dat de burgerkoning weigerde een strijd tegen den grootmeester der Heilige Alliantie aan te vangen?

„Het Fransche gouvernement is een bastaard, die, om zich een maatschappelijke positie te scheppen, allerlei zaken behoeft, die een ander bij de geboorte vanzelf heeft." Ziedaar een der liefelijke beelden, waarin Metternich zijn beschouwing en waardeering van de Juli-monarchie hult.

Het is een der vriendelijkste, die hij op het papier heeft gesteld. Want toen hij deze woorden schreef, in 1835, was de persoon van Louis Philippe hem minder onaangenaam, dan vroeger het geval was. Hij had de overtuiging gekregen, dat de Fransche koning meer met zijne inzichten overeenstemde, dan hij vroeger meende. De schuld lag in Frankrijk bij de ministers. „J'ai le sentiment intime que ce sont les facultés gouvernementales du Roi, qui seules ont jusqu'à cette heure soutenu l'ordre de choses."

Inderdaad, er behoorde ergens een oorzaak te zijn, waarom dit gouvernement reeds den bijkans achtingswaardigen leeftijd van vijf jaar had bereikt. De Oostenrijksche kanselier had dat niet verwacht en in menig oogenblik ook niet gewenscht. Menig hard woord was hem in de laatste jaren tegen Frankrijk en zijn regeering ontsnapt. Maar geen enkel onverdiend. Reeds het feit van een revolutie-regeering was een aanmatiging, die Metternich dulden moest en daarom verdroeg, maar niet zonder de bijgedachte aan den een of anderen tijd, waarop hij voor die aanmatiging wraak zou kunnen nemen. Die gedachte lachte hem te meer toe, om de voorbeeldelooze bejegening, die hij van de Juli-regeering had moeten verduren.

Toen de revolutie in Frankrijk had gezegevierd, had ze na betrekkelijk korten tijd navolging gevonden in Italië. Opstanden in den Kerkelijken Staat, Parma en Modena hadden de rust geschokt. De Italianen hoopten op den steun van de Juli-revolutie: „die drie dagen van Parijs, die de nakomelingschap met dankbaarheid naast de zes eerste dagen van de schepping der wereld zal stellen," zooals mijnheer de president van de voorloopige regeering van Bologna zich uitdrukte, zouden ook der nationale partij in Italië ten goede komen. Doch hij vergiste zich. Oostenrijk

onderdrukte de bewegingen. Het beginsel van non-interventie, door Frankrijk zoo luide verkondigd, werd door Metternich openlijk in de prullemand geworpen, gelijk ook Frankrijk en Engeland zelf het tegen Holland deden. De groote mogendheden stelden zich tevreden, van het hoofd van den Kerkelijken Staat hervormingen in het staatsbestuur te eischen ter wille van de rust des lands.

„Het pauselijk gouvernement" — zegt Metternich — „behoort tot die klasse van regeeringen, die het minst in staat zijn te besturen; de wanorde, die er in sommige provinciën heerscht, is voor het grootste deel zijn schuld, en nog meer die van de onbekwaamheid zijner dienaren."

Dit oordeel herhaalt de Oostenrijksche kanselier telkenmale, en rechtvaardigt daarmede de eischen der mogendheden, dat er een beter bestuur kome. De hervormingen echter, die de paus heette in te voeren, verdienden dien naam niet. Zij bevredigden de bevolking niet en herstelden dus de rust niet. In Juli 1831 waren de Oostenrijksche troepen, na de onderdrukking der revolutionaire bewegingen, teruggetrokken. In Februari 1832 keerden zij op 't grondgebied van den paus, in den Kerkelijken Staat, weder en bezetten Bologna.

Het is alles het gevolg der revolutie! jammerde Metternich. Maar Frankrijk noch Europa geloofde hem. Oostenrijk maakte van de gelegenheid gebruik om Italië verder aan zich te onderwerpen. Het wilde visschen in troebel water, dat steeds aan menigen handigen en geduldigen peujeraar zoo rijke voordeelen heeft verschaft. Zou Oostenrijk de legatiën niet in ruil willen nemen voor Milaan?

Het conservatieve Oostenrijk, dat zijn zware en drukkende hand steeds verder over Italië uitbreidde, werd gewantrouwd. En daarom waagde de regeering van Louis

Philippe inderdaad niets, toen het tusschenbeide trad, en een bescheiden poging deed om Italië voor zichzelf te bewaren. In den nacht van 23 Maart landdden 1500 Franschen, drongen Ancona binnen, ontwapenden de bezetting en namen de citadel in bezit. Het hoofd van den Kerkelijken Staat had, naar de eerste minister van Frankrijk verzekerde, er zijn toestemming toe gegeven.

Niets kon voor Metternich onaangenamer zijn.

Hij ontkende de toestemming des pausen en sprak op hoogen toon over het voor keizer Frans zoo beleedigende denkbeeld, dat „Zijne Heiligheid" den steun en den waarborg van een derde mogendheid zou behoeven tot handhaving van zijn souvereiniteitsrechten en de onschendbaarheid zijner staten.

Toch, ondanks al het beleedigende voor Oostenrijks eer, was het niet dit punt, dat hij het luidst liet klinken. Neen, „de vermetele aanslag" op Ancona is een rechtstreeksche aantasting van de souvereiniteit van den „Heiligen Vader." En erger nog. Het is een politieke misdaad, begaan met zeldzame lichtzinnigheid. Trouwens: zou het anders mogelijk zijn? „L'affaire d'Ancône est l'expression logique du juste milieu, de cette doctrine, qui place toujours une grande légèreté à côté d'un grain de raison, un manque d'égards à côté d'un acte de faiblesse, et une dénégation à côté d'une affirmation. Cette affaire est un symptôme du mal qui ravage le monde; elle montre avec une évidence complète ce que valent en réalité les situations qui sont pleines de contradictions, enfin *elle marque le degré de valeur morale et matérielle du gouvernement des glorieuses journées, et ce que vaut la force des puissances.*"

Wat moet een minister zwak zijn, die tot zulk een taal

over een regeering afdaalt; zulk een phraseologie en zulk geesteloos geschimp!

Doch de woorden moeten vergoeding leveren voor de machteloosheid, die Metternich bekennen moet. „Je reconnais que l'affaire d'Ancône est une misère en comparaison de l'atteinte portée par les événements de 1830 aux seules bases sur lesquelles l'ordre social peut reposer avec sécurité. Le remède qui n'a pu être appliqué au mal principal, ne doit pas être employé contre un léger symptôme de ce mal. Le jour de la justice n'est pas encore venu..."

Men ziet, Metternich wil wraak, wraak niet bloot over Ancona, waar Frankrijk hem belemmerend in den weg treedt, maar wraak over het beleedigende feit der revolutie zelve.

Doch deze heftigheid slijt uit en drie jaar later sprak hij de goedkeurende woorden aangaande den persoon van Louis Philippe. Waaraan had de Fransche vorst de lofspraak te danken? Aan de verzekeringen, die hij van tijd tot tijd over verschillende punten onder de hand aan Metternich gaf, dat hij het met zijn zienswijze eens was, „mais que sa gêne provenait de l'esprit de son conseil et des engagements qu'il avait contractés." Toen vorst Esterhazy in Juni 1834 te Parijs was, had hij met den koning een lang gesprek. Deze beklaagde zich over de moeielijkheid zijner positie en verklaarde zich van harte geneigd, om zich met de denkbeelden der drie verbonden noordelijke mogendheden te vereenigen. Men moest hem echter den tijd laten. De republikeinsche partij was in Frankrijk aan het afnemen: het gevaar van die zijde verminderde bij den dag...

Dat Louis Philippe dit laatste gezegd heeft, zal wel waar zijn, omdat hij het zeker geloofd heeft. Maar het eerste?

Den 23 Mei 1834 had Esterhazy zijn onderhoud met Louis Philippe. Een maand te voren hadden Engeland, Frankrijk, Spanje en Portugal te Londen een quadruple-alliantie gesloten tot verdrijving van Don Miguel uit Portugal, en van Don Carlos uit Spanje. Deze aaneensluiting was o. a. een antwoord der westersche mogendheden op de dreigende houding door Oostenrijk, Pruisen en Rusland aangenomen, toen zij zich bij plechtig tractaat (15 October) verbonden, elkanders rechten tot interventie te handhaven, overal waar hun hulp door de souvereinen werd ingeroepen. Indien Louis Philippe de minachtende woorden gekend had, door den Oostenrijkschen kanselier tot toelichting van het nieuwe tractaat geschreven, hij zou zeker minder kniebuigend jegens hem zijn geweest.

„Le trône du 7 Août n'a rien créé, car il ne peut rien créer: tout ce qu'il peut faire c'est de se soutenir lui-même. Il ressemble aux mauvaises lampes qui n'éclairent rien que la vase dans laquelle elles sont renfermées, et à de la lumière privée de chaleur; tout dans son existence est négatif: il se soutient, car toute chose a besoin d'occuper une place, et deux choses ne peuvent pas se trouver à une même place... il n'a à sa disposition d'autres éléments que ceux qui émanent du désordre et qui y conduisent. Aussi tous les soins du gouvernement français tendent-ils constamment à l'affaiblissement de l'étranger. C'est dans les résultats de cette tendance qu'il espère trouver des moyens de vie et de conservation pour lui-même." Daarom heeft het de leer der non-interventie uitgedacht. Daarom verbinden zich de drie mogendheden tegen die leer.

Naïeve Louis Philippe, die aan Metternich de verzekering liet geven, dat hij het in den grond der zaak met

hem eens was! Waarlijk, die man verdiende wel een lofspraak van Metternich.

Hoe weinig heeft de Juli-koning den haat der Heilige Alliantie gepeild! Hoe weinig in zijn vredelievendheid de voorwaarden van zijn eigen bestaan gegist!

„De groote massa der natie wil rust in het binnenland en de middenstand spreekt zich krachtig ter gunste daarvan uit," zei Louis Philippe.

Het was voldoende, zoo hij aan deze volksbehoefte voldeed, meende hij. Zijn troon zou in die behoefte aan vrede en rust der middenstanden vast zijn geworteld.

Hij zag niet in, dat de beste waarborg van zijn troon in de zekerheid des volks was gelegen, dat de absolutistische neigingen der Heilige Alliantie hadden opgehouden te heerschen.

In November 1834 viel in Engeland het Whig-ministerie, waarin Lord Palmerston zitting had. Met een paar regels — „we are out: morgen geven wij de portefeuilles over" — gaf de aftredende Engelsche minister aan den gezant te Weenen van 't gebeurde bericht, en voegde bij zijn kort schrijven het volgende karakteristieke postscriptum: „Breng het bovenstaande briefje dadelijk, zonder tijd te verliezen, aan den prins van Metternich. Ik ben overtuigd, dat hij nooit in zijn leven blijder tijding heeft ontvangen, en dat ik hem nooit zoo aangenaam ben geweest als nu ik wegga."

Inderdaad, wel wat heel cavalièrement van een minister van buitenlandsche zaken van een groote mogendheid, zooals Engeland! Recht karakteristiek voor „den grooten stokebrand," zooals de jonge Pam genoemd werd.

Maar niet minder karakteristiek is het antwoord van

den statigen, officieelen grootmeester der Heilige Alliantie. „Gedurende den tijd, dat ik met Lord Palmerston in officieele betrekking geweest ben, was ik dikwerf in de gelegenheid de gemakkelijkheid te betreuren, waarmede hij zich omtrent personen en zaken bedriegt. Ook nu vergist hij zich. Een verstandig man kan geen gevoel van vreugde hebben over een gebeurtenis, waarvan hij de volle beteekenis niet kan overzien. Daar dit het geval is, bedriegt lord Palmerston zich in zijn woorden. Hij had niet van *vreugde* maar van *hoop* moeten spreken. Toen de vicomte de Chateaubriand in 1824 aftrad, zond hij aan den Franschen ambassadeur alhier een even lakoniek briefje als nu lord Palmerston aan u. Bij al de overeenkomst der missiven is er een groot verschil van positiën. Toen was het de verwijdering van een persoon, waarover ik mij verheugen of bedroeven kon; nu is het de overgang van het eene tot het andere systeem. Ik moet den dag van morgen afwachten om mijn oordeel uit te schrijven."

Deze woordenwisseling teekent de personen en de richtingen. Tegenover de jongensachtige, plomp openhartige wijze van handelen van Palmerston stelt Metternich zijne statige, hoffelijke, schijnbaar kalmer levenswijsheid, vol phrases, altijd jacht makende op beginselruiterij. Achter deze schijnbare omzichtigheid van den staatsman, om zich niet aan overhaast, overijld oordeelen schuldig te maken, schuilt de waarheid weg. Metternich wist evengoed als Palmerston wat het aftreden van den laatste beteekende.

Sedert jaren had Engeland zich aan de leiding en de denkbeelden der Heilige Alliantie onttrokken. In een constitutioneel gouvernement als het Engelsche was geen grond te vinden, waarin op den duur de absolutistische neigingen wortel konden vatten. Een volk, sedert eeuwen gewoon

meer of min mede te regeeren, kon geen bondgenoot zijn van Rusland, Oostenrijk en Pruisen. Een volk, dat de voorwaarde van zijn ontwikkeling in self-government erkent, kon slechts minachting gevoelen voor regeeringen, die het zelfstandig volksleven zoo voortdurend verstikten en met zoo ruwe hand onderdrukten, als die drie verbondenen. Ook de Tories konden geen geestverwanten van Metternich zijn. Maar onder hun ministeriën kon hij meer oogluiking verwachten voor zijn daden, minder rechtstreeksch verzet tegen de denkbeelden die hij verkoos door te zetten. Daarom wenschte Metternich dan ook Engeland hartelijk geluk met de instelling van een conservatief kabinet. Medewerking had hij van het nieuwe ministerie-Peel niet in zijn geest te verwachten, maar de lastige inmenging van Palmerston, die zich zelfs niet ontzien had Oostenrijks suprematie in den Duitschen Bond op ondermijnende wijze ter sprake te brengen, hield met zijn val op. De stokebrand was weg. Waarom weigerde Metternich te erkennen, dat het hem genoegen deed?

Omdat de politiek, wier rechterhand de Oostenrijksche kanselier was, alleen leven kon door de waarheid te ontveinzen.

Er is tot dusver geen deel van Metternich's memorie verschenen, dat in dit opzicht zoo leerrijk is, als het vijfde. De revolutie van 1830 bepaalt zich niet tot Frankrijk. Wel is Parijs de vuurhaard, maar de vonken vliegen door geheel Europa heen, en ontsteken overal den brand. België, Italië, Polen, om hoe uiteenloopende redenen ook, volgen het Fransche voorbeeld en zoeken in afwerping van den regeeringsdruk en den regeeringsvorm herstelling van de grieven, die zij koesteren. In Duitschland gist het allerwegen; overal wordt de rook waargenomen, die het uit-

breken der vlammen voorafgaat. Hier en ginds ontstaan constitutiën en vertegenwoordigende lichamen. Er is niemand, die het gevaar van den toestand scherper inziet en er zich helderder rekenschap van geeft, maar tevens niemand, die het onbeschaamder ontkent dan Metternich.

Laat ons een enkel voorbeeld geven. In Sept. 1832 richt lord Palmerston een dépêche tot Oostenrijk, waarvan de korte inhoud deze is. De Duitsche Bond neemt uit vrees voor oproeren en onlusten maatregelen, die onlusten en oproeren ten gevolge zullen hebben. In den Duitschen Bond heeft Oostenrijk een overwegenden invloed. Engeland verzoekt daarom het keizerlijk kabinet zijn invloed te gebruiken om den onverstandigen ijver van den Bond te beteugelen en de aanneming van maatregelen te beletten, wier al te waarschijnlijke gevolgen opstanden en oorlogen zullen zijn. De bevoegdheid tot dit verzoek ontleent Engeland hieraan: het is een der contracteerende partijen, die het tractaat van Weenen sloten, waarvan de bepalingen over Duitschland de voornaamste zijn.

Over het laatste punt, Engelands bevoegdheid tot inmenging in de zaken van den Duitschen Bond, kon verschil van gevoelen zijn. Maar de beide andere: Oostenrijks overwegende invloed en de strenge maatregelen, door den Bond genomen, konden niet geloochend worden. Op den Bondsdag, twee maanden te voren, in Juni 1832, te Frankfort gehouden, waren eenige artikels vastgesteld, die belemmerend voor de ontwikkeling der verschillende staten waren. Aan de Stenden werd het recht ontzegd om aan de regeeringen de belastingen te weigeren of aan het toestaan bepaalde voorwaarden te verbinden. De vergaderingen der Stenden werden onder het toezicht van een bondscommissie gesteld. Een scherpe censuur op de drukpers

werd ingevoerd, alle staatkundige vereenigingen en vergaderingen werden verboden enz. Deze strenge bepalingen waren voorgesteld en aanbevolen aan de Duitsche regeeringen bij memorandum van 12 April 1832, gesteld door — Metternich.

De besluiten waren aan de Engelsche regeering medegedeeld door Metternich en toegelicht in een schrijven, waarin hun noodzakelijkheid werd aangetoond, o. a. ook op grond van de „faute impardonnable", dat sommige vorsten „ont donné à leurs états des institutions empruntées à la France."

Met deze besluiten, waarvan het initiatief door Oostenrijk was genomen en met Metternich's eigen bericht in de hand, had Palmerston volkomen recht, om, zoo hij verandering in de bondsbesluiten wilde, ze van Oostenrijks invloed te vragen. Maar neen! zoo eenvoudig is de zaak in Metternich's oogen niet. De Engelsche regeering verkeert volkomen in dwaling. Och neen! Oostenrijk heeft maar één stem in de bondsvergadering, gelijk ook tien andere staten ieder hebben. Het is niet meer dan de andere. Een beroep op Oostenrijk heeft dus niet meer kracht, dan wanneer het tot een der andere verbondenen werd gericht.

De besluiten zijn unaniem genomen: de behoefte eraan werd algemeen gevoeld. Van schending der rechten van de onderscheidene bondsstaten is geen sprake. Integendeel, zij worden volkomen geëerbiedigd. Maar er is alleen zorg gedragen, de rechten van den Bond te handhaven. „Si l'omnipotence souveraine prise dans un sens abstrait est une chimère pour tous les Souverains, l'omnipotence parlementaire dans les Etats qu'un même lien politique unit, serait également une prétention insoutenable. Quelque légale en

effet que soit celle du Parlement brittannique, elle ne saurait aller jusqu'à voiler la foi des traités en vigueur avec l'étranger. A bien plus forte raison si les États dont se compose la Confédération, se permettaient de violer la foi qu'ils ont promise à cette Confédération même, cette violation serait certes infiniment plus blâmable et positivement plus intolérable encore."

Men ziet — het lidmaatschap van den Duitschen Bond is in Metternich's handen het wapen, om de rechten der vertegenwoordigende lichamen aan banden te leggen. Natuurlijk, zegt hij, want Engeland en Frankrijk zijn ook weerzijds aan de traktaten, die zij sloten, verbonden. Maar waarom ging hij niet een stap verder en ontkende, op dezelfde gronden, het recht der verbonden Duitsche vorsten, om instellingen, aan Frankrijk ontleend, in te voeren? Omdat hij de regeeringen niet dwingen kon ze in te trekken: omdat hij zich tevreden moest stellen met belemmeringen op te werpen. Doch zelfs de verantwoordelijkheid van deze durft hij tegen Engeland niet op zich nemen: hij verschuilt zich achter de unanimiteit der vergadering.

Onwaarheid in vorm en in inhoud is het doorloopend karakter der Metternichsche politiek.

Politiek — Metternich lacht u uit om uw onkunde. Noemt gij dit politiek? De besluiten van den Rijksdag politiek? Hoe is het mogelijk?

"Il est clair que dans cette question il n'entre point de politique. Il s'agit de la conservation pure et simple de l'existence d'États, dont le sort est intimement lié à celui de notre Empire", schrijft de kanselier. De verhouding der regeeringen tot de vertegenwoordigingen is geen politieke quaestie. Wat dàn?

*

In de oogen van dezen man schijnt niets politiek te zijn. Als Frankrijk Ancona bezet, is het een maatregel van politieke propaganda; maar Oostenrijk, als het de pauselijke staten binnenrukt, bedrijft volstrekt geen politieke daad. „Dans nôtre opération dans les Etats romains il n'est pas entré une seule nuance politique, la vôtre, par contre, aura principalement ce caractère. — Je le répête, nôtre opération dans les légations n'est pas une affaire politique."

Ernst of scherts?

Doch gelukkig geeft hij ons een maatstaf aan de hand. In Juni 1830 is de regeering van Karel X in twee gewichtige ondernemingen gewikkeld. Zij kampt met de vertegenwoordiging en voert oorlog met den Dey van Algiers. Welnu — die kamp met de Kamer is een administratieve quaestie, en de strijd met Algiers is politiek.

Luister slechts.

Metternich schrijft 5 Juni 1830, gezeten op zijn heerlijk Johannisberg, zijn uitspraak over Frankrijk, over Frankrijks toestand in gulden woorden neder:

„Il s'agit en ce moment de deux immenses entreprises, qui, distinctes de leur nature, ne s'en confondent pas moins dans un même but: on ne saurait caractériser autrement l'état d'hostilité avoué dans lequel s'est placé le Ministère français en face de la chambre élective, — et l'entreprise d'Alger. Tout diffère dans l'essence des deux affaires, et elles n'ont cependant qu'un seul et même motif. La lutte avec la faction peut avair été une affaire de nécessité, tandis que l'entreprise contre Alger est volontaire. La première affaire est administrative, et la seconde est politique."

Handelingen, strekkende tot verhooging en vermeerdering van aanzien en invloed tegenover andere volken en regee-

ringen, dat is politiek. De strijd over beginselen, die in den staat moeten heerschen, dat is een administratieve quaestie.

Heeft Metternich het inderdaad gemeend? Is werkelijk in den diplomaat alle inzicht in de beteekenis van de worsteling des tijds ondergegaan? Geen oogenblik. — Hij erkent het bestaan van den strijd, maar weigert de rechtmatigheid aan te nemen. „Wij kunnen niet aannemen dat er tusschen regeeringen en regeerders een voortdurende strijd van belangen zou zijn. Integendeel, er is een volkomen overeenstemming tusschen de belangen der kroon en die der natie. Strijd tusschen de gouvernementen en de volken is niet de normale, geregelde toestand, maar een ongeluk, eigen aan tijden van anarchie." Van dit standpunt uitgaande, noemt hij alles anarchie wat het bestaande zoekt te veranderen. Behoud van het eenmaal gewordene — sit quia fuit — behoort daarom het streven van elke regeering te zijn. Daarom is behoud van Oostenrijks invloed door middel van de bezetting van den Kerkelijken Staat geen politieke, maar slechts een administratieve quaestie. Het handhaaft slechts den bestaanden toestand, die bedreigd werd. Het is slechts de noodzakelijke consequentie van de bestaande orde van zaken. Waarom zou dit minder administratief zijn, dan de benoeming van een burgemeester of een rechter?

Het is de revolutie, de republiek, of hoe gij het noemen wilt, die de overeenstemming tusschen regeeringen en volken verstoort. De laatsten vragen eigenlijk niets dan rust, om vreedzaam te leven. De demon van den revolutiegeest verstoort die rust. Daarom moet hij onderdrukt worden. Slechts de enge aansluiting der mogendheden vermag het. Sedert 1826 is echter die band der regeeringen verbroken; slechts Rusland en Pruisen zijn het nog met

Oostenrijk eens. En dit drietal volhardt, sluit ook thans zijne overeenkomsten.

De ontrouw van Engeland en Frankrijk werkt belemmerend tegen. Wie der twee wordt door Metternich het meest gehaat? Het is onzeker. Hij trapt Frankrijk van tijd tot tijd, bedreigt het, deinst terug, als het een enkel oogenblik moed betoond; maar hij veracht het toch. Voor Engeland is hij bang: achter al zijn grootspraak schuilt vrees. Bij dit volk laten al zijn phrases hem in den steek: hij orakelt wel, telkenmale, over Engeland als over Europa. Maar toch, er is vrees; dit Engeland bekommert zich om hem niet, zet zich niet aan zijne voeten, luistert niet naar zijne uitspraken, en doet het tegendeel van hetgeen hij als hoogste wijsheid verkondigt. Engeland neemt de reformbill aan, terwijl hij de vertegenwoordigingen in Duitschland onder bondscontrôle stelt en den mond snoert.

En toch....

Daar is meer tusschen hemel en aarde, dan mijnheer Metternich te Weenen ziet!

Doch neen — dit is onwaarheid. Mijnheer Metternich ziet het evengoed als gij en ik. Hij weet, dat Prometheus eens los zal komen, maar hij zal hem de vrijheid niet schenken. Zijn leven, zijn bestaan is gewijd aan den kamp tegen de zelfstandige ontwikkeling der volken, omdat haar zegepraal Oostenrijks macht en aanzien breekt. En met Oostenrijks macht en aanzien is die van den grooten kanselier gevallen. Daarom: après nous le déluge!

In September 1830 schreef hij: „Ma pensée la plus secrète est celle, que la vieille Europe est au commencement de la fin. Décidé à périr avec elle, je saurai faire mon devoir."

„De vorstin Metternich is overleden. Dit is een gebeurtenis, waarvan de gevolgen niet te berekenen zijn. Ik bevind mij in een staat van verdooving, van geheelen gedachtenstilstand". Indien Gentz, toen hij den 17den Januari 1829 deze woorden schreef, meende dat de aarde nu zou ophouden om hare as te draaien, dan vergiste hij zich. Zelfs in Metternich's leven was het slechts een episode. Passons outre! De kanselier van Oostenrijk hertrouwde kalmpjes, een jaar later, den 30sten Januari 1831. Zijn derde gemalin was gravin Melanie van Zichy-Ferraris.

Haar stiefzoon, die de uitgever van Metternich's papieren is, deelt ons mede, dat vorstin Melanie een dagboek heeft nagelaten, loopende van 1820—1853. Dag aan dag heeft zij daar de gebeurtenissen van haar leven en hare indrukken opgeteekend. Gelijk uit de papieren des vaders, worden ook uit dit dagboek slechts gedeelten medegedeeld. Van volledigheid is geen sprake. Èn de omvang van het dagboek èn het intiem karakter der aanteekeningen verboden het. „Uit iedere bladzijde zou men de trouwe en liefdevolle gemalin herkennen, die geheel instemt met de grondbeginselen en bedoelingen van haar echtgenoot, en haar pen slechts bezigt, om op haar Clemens lofspraken te houden, of wanneer zij om zijnentwil in angst is". Deze karakteristiek is volkomen juist, voor zoover wij uit het hier medegedeelde kunnen oordeelen.

„Vorstin Melanie nam een eerste plaats in de hoogere kringen van Weenen in. Geboorte en opvoeding, schoonheid en geest maakten de gemalin van den staatskanselier uitnemend geschikt voor de rol, die zij in de groote wereld te vervullen had. Zeker heeft de rijkbegaafde vrouw veel er toe bijgedragen, dat nevens het kabinet van den kanselier ook zijn salon de plaats werd, waaruit

de politiek van dit werelddeel werd geleid." De overdrijving der woorden is gemakkelijk te vergeven aan den zoon van Metternich, aan den dankbaren stiefzoon van Melanie. Europa's ontwikkeling is over de puinhoopen der Metternichsche politiek heengegaan. Deze man noch deze vrouw hebben ze tegengehouden, veel minder geleid. Doch deze hooge waardeering duidt niemand den zoon euvel, al had de laatste halve eeuw den schrijver der woorden tot objectiever beschouwing der vaderlijke werkzaamheid kunnen leiden.

Wanneer men het dagboek van Melanie leest, voor zoover hier medegedeeld, dan verrijst voor onze oogen een in vele opzichten vriendelijk vrouwenbeeld. In den aanvang — onze kennismaking vangt op den trouwdag aan — eenige verlegenheid. Melanie is gelukkig, maar tevens verrast en verlegen, als Metternich haar verzekert, hoe gelukkig hij in haar bezit is. Elke vriendelijkheid van den zooveel ouderen echtgenoot, elke lofspraak op hem van anderen, doet haar hart kloppen van trots en zaligheid. „Clemens sloeg mij een wandeling voor, wat mij groot genoegen deed. Het streelde mij, met hem gearmd te gaan. Het weer was schoon, en het was een groot genot hem, dien ik liefhad, onder een zonnigen hemel te hooren zeggen, hoe gelukkig ik hem maak."

De wittebroodsweken gingen voorbij, maar de bedwelming van het jonge geluk blijft. Melanie is in steeds stijgende bewondering van haar Clemens. Zij voelt zich beschaamd door haar groote onwetendheid tegenover hem en legt zich toe, om hem bij het eerste woord te begrijpen, om zijn leven mede te leven. Zij wil meer zijn dan eene minnende vrouw, „was fürwahr ein zu leichtes Handwerk ist." Zij brengt haar vrijen tijd, zooveel mogelijk, bij hem in zijn

kamer door, leest hem dépêches voor, om nuttig voor hem te zijn, en deelt, voor zoover zij kan, in zijn werk. „Als ik mijn zin had, zou ik wel altijd op zijn schouder willen leunen, als hij zijne dépêches schrijft — want het is even interessant als merkwaardig. 's Avonds sprak hij op zeer boeiende wijs over de gebeurtenissen van den dag en zette het gesprek voort toen wij alleen waren. Deze man is bewonderenswaardig! God moge hem voor mij en de wereld bewaren!" Zij is een oplettende hoorderes als hij spreekt over de zaken, die hem bezighouden. Zij voelt zich vereerd door zijn vertrouwen: en hij is gelukkig, niet meer alleen te zijn, maar iemand te hebben, met wie hij praten kan, die om zijnentwil belang stelt in zijn zorgen. En hij lacht hartelijk, als zijn jong vrouwtje op een avond, dat hij ontvangt, vergeten heeft voor een souper te zorgen, zoodat de gasten met leege magen naar huis gaan.

Dit alles is allerliefst en poëtisch, en de voortduur van diezelfde snaar, die in al de jaren, hier besproken, doortrilt, bewijst opnieuw hoe deze man de harten aan zich wist te hechten. Trouwens, Clemens Metternich heeft van zijn aangenaamheid en beminnelijkheid in het gewone leven steeds rijpe vruchten geplukt. Een groot deel van de aanhankelijkheid, die hem van hoogeren en lageren ten deel viel, dankte hij er aan. Het bekende woord van keizer Frans, vol bewondering, komt hier bij verschillende gelegenheden, als door hem tot Melanie gesproken, voor: „Uw man is beter dan ik; hij vergeeft zijne vijanden: dat kan ik niet." Haatdragendheid jegens personen schijnt hem volkomen vreemd geweest te zijn. Onder den eersten indruk kon hij heftig en scherp zijn, maar hij kalmeerde spoedig. Hij was zoo overtuigd van de meerderheid van zijn inzicht, dat hij geen wrok jegens personen gevoelde;

hij had te veel medelijden met hen. „Een jonge Franschman, redacteur van het *Journal des Débats*" — schrijft Melanie, den 20sten Juni 1831 — is hier aangekomen. Hij is een verbitterde tegenstander van mijn man en van zijn systeem. Clemens heeft hem dadelijk ten eten gevraagd. Dat is zoo zijn manier van zich te wreken."

Maar nevens de geheele overgave der vrouw, haar bewondering en innige liefde voor den echtgenoot — „het is niet mogelijk helderder, verstandiger en te gelijk meer waar en loyaal te zijn" — had Melanie andere eigenschappen, die haar hem waard deden zijn; zij wist uitnemend goed de hooge plaats aan zijn zijde in te nemen. Menige opmerking bewijst, dat zij geest had, zich daarvan bewust was en er uitnemend gebruik van wist te maken. Zij was tot Metternich's ergernis een warme voorstandster van homoeopathie, en gaf zelfs den geliefden man haar inzicht niet prijs. Niet aan hem, en niet aan de mannen der wetenschap. Het was een groote genoegdoening voor haar, zijn antipathie te zien wijken, toen zij hem in een zijner ongesteldheden homoeopatisch behandelde. Niet altijd evén gemakkelijk in den omgang, haar wil volhoudende, heeft het ook aan kleine moeilijkheden tusschen haar en Metternich niet ontbroken. Hier en daar treffen wij er sporen van aan. Maar de diplomaat was haar te fijn; de man, die de Duitsche staatslieden zoo wist te bedwelmen, kon deze hooghartige vrouw, soms ietwat oproerig, gemakkelijk onderwerpen. In sommige zaken heeft hij zeker concessiën gedaan; doch nergens is een spoór, dat het in belangrijke quaestiën was. Haar liefde en bewondering voor hem was een bondgenoot in haar hart, die haar verzwakte. Metternich heeft deze vrouw beheerscht, gelijk jaren lang de Europeesche kabinetten.

Volkomen is Melanie geslaagd in haar streven om één met hem te zijn. Zij ziet de kaart van Europa door zijn oogen, oordeelt over personen en zaken, als hij. Met vrouwelijke voorbarigheid spreekt zij haar oordeel uit, op stelligen, vasten toon. Vermakelijk is het de beslistheid te zien, waarmede zij haar vonnissen velt, den tegenstander onder de oogen ziet. Onfeilbaar, als haar geloof, is haar zekerheid.

Onder het onderricht van haar Clemens wijkt hare aanvankelijke schuchterheid en het gevoel van haar onwetendheid snel, en even snel ontwikkelt zich haar medelijden met anderen. Zij is nog geen drie maanden getrouwd, of zij schrijft aan een van haar vriendinnen, die over den Poolschen opstand ongerust was: „Alle vrouwen willen tegenwoordig politiseeren en zij maken maar verwarring." Trouwens niet ieder heeft een gids als zij. „Het gesprek van mijn man met Gentz was ook heden zeer interessant; het handelt bijna altijd over den zoo pijnlijken doodsstrijd van deze treurige wereld." „E pur se muove" had men den somberen profeet, die 't zelf ook wel wist, kunnen toeroepen. Toch zag het er hoogst ongunstig met de wereld uit. Bij „de zedelijke cholera, waaraan men 't hoofd had te bieden," kwam nog de physische. Het gevaar was groot. In Pesth had men de schipbrug weggenomen om alle communicatie af te snijden. Maar Melanie gelooft niet, dat al dergelijke dingen baten zullen. „God alleen kan een wonder ten onzen gunste doen. Zich gelijktijdig van de revolutie en van de cholera bedreigd te zien, is te veel; alle menschelijke wijsheid wordt er door te schande."

Melanie was in de eerste periode van zwangerschap, toen zij de wereld zoo somber bekeek. Metternich deed verstandig, toen hij haar een beetje naar buiten liet gaan.

Maar de zenuwachtighid wordt er niet door verminderd. Zij leeft geheel mede met haar man, leest zijn dépêches; prachtige, die hij schrijft; schoone, die hij ontvangt, b.v. van Ficquelmont te Petersburg. Melanie oordeelt zeer gunstig over dezen: „Een man van groote verdienste; hij ziet de zaken zooals zij zijn en stelt ze op treffende wijze voor; geen woord te veel, geen woord te weinig; het is bewonderenswaardig." Met het stijgen der gevaren, die Metternich's politiek bedreigen, rijst, zoo het mogelijk ware, hare bewondering voor de wijsheid en loyauteit zijner staatkunde. „Wij zijn het moede de erbarmelijke rol van pauselijk politie-agent te spelen, en men moet tot een gemeenschappelijk besluit komen om de pauselijke macht te versterken, en deze voortdurende binnenlandsche onlusten te verhinderen. Ik kan niet dan opnieuw de wijsheid van mijn man bewonderen, die met de oprechtheid en loyauteit, die hem eigen zijn, alle partijen weet te verschoonen, om ze op den eenigen weg te leiden, die de wereld tot geluk kan voeren. Ik kan een eed op het evangelie doen, dat ik, sedert ik in de positie ben om zijn arbeid te volgen, dien steeds van de stiptste waarheidsliefde en strengste eerlijkheid heb doordrongen gezien."

In 1832 was er een congres van natuurkundigen te Weenen. Metternich noodigde een aantal hunner bij zich, doch was, naar 't schijnt, niet te huis, toen zij ter bestemder ure verschenen. „Er was niemand, die deze heeren mij voorstellen kon, en zoo bevonden wij ons tegenover elkander, zonder elkander te kennen. Eindelijk kwam de zaak in orde en nam professor Jäger de honneurs waar. Ik had mij zoo stellig voorgenomen, met dit heele gezelschap van vervelende geleerden aardig en beminnelijk te zijn, dat ik mij alle mogelijke moeite gaf. Ik had voor

ieder een woordje en het slechte weer, dikwijls de botanie, maar hoofdzakelijk mijn dikwijls zeer pikante scherts met de geneesheeren vormde de stof van het discours. De heeren waren over mij verrukt en vergeleken mij met alle godinnen der mythologie. Overigens was het loon naar verdiensten; want ik tobde mij in die lange soirée van 7—10 geducht af. Bertha Tobkowitz spotte een weinig met de levendigheid, die ik aan den dag legde." De heeren natuurkundigen intusschen vonden de opgewonden Melanie blijkbaar een nogal aardig natuurverschijnsel. „Ik had zesenveertig geleerden aan tafel: voor 't meerendeel artsen. Na tafel bestormden zij mij en mijn homoeopatisch systeem op het levendigst. Ik verdedigde mij krachtig en moedig, zonder mij te laten bang maken door hun groot getal."

Voor een oud man, als Metternich — hij werd zestig, in 1833 — moest zoo'n opgewonden, jong vrouwtje, rijk aan *up and down's*, met haar hartstochtelijke bewondering voor zijn grootheid en wijsheid, een bijzondere aantrekkelijkheid hebben. Vooral omdat zij verstand genoeg had, om zich achter hem terug te trekken. „De Fransche gezant, graaf Sainte Aulaire" — teekende Melanie in haar dagboek aan — „heeft mij willen beduiden, dat een staatsman onder den invloed van een vrouw moet staan om iets goeds uit te werken. Ik verklaarde hem op stelligen toon, dat wij hier geheel andere denkbeelden zijn toegedaan en gelijk schijnen te hebben, omdat onze aangelegenheden een beteren loop nemen dan de hunne. Ik voegde er bij, dat de vrouwen zich bij ons niet met de zaken bemoeien, dat hare mannen haar wel somwijlen de dingen mededeelen, die hen bezig houden; dat zij dan opmerkzame hoorderessen zijn; dat haar beschouwingen echter geen gewicht in de

schaal werpen, en dat men er niet aan denkt haar om raad te vragen. Dit was een vrijwat veiliger methode, om den waren weg te vinden, omdat een waar staatsman zich nooit door levendige of hartstochtelijke indrukken laat besturen, ja zelfs er niet aan blootgesteld mag zijn, wat bij vrouwen onvermijdelijk is."

Men ziet, Melanie is niet alleen een goede hoorderes, maar ook een volgzame leerlinge geweest. Ook de phraseologie, het geklikklak met algemeenheden heeft zij van Metternich geleerd.

In een maar al te vruchtbaren bodem van zelfvertrouwen en fanatieken haat is het zaad door hem uitgestrooid. Het heeft vrucht gedragen.

Den 1sten Januari 1834 gaf Metternich een diplomatiek diner. De Fransche gezant, Sainte Aulaire, was aanwezig en maakte Melanie zijn compliment over haar toilet. Prins Metternich, die blijkens den toon van haar dagboek, in deze dagen niet al te best te spreken was, vond de lofspraak vervelend: „Wat schoone diamanten hebt gij; ze zijn prachtig; gij draagt op uw hoofd een kroon." Werkelijk had Melanie, op die dingen vrijwat meer verzot dan zij erkende, een soort van diamanten kroon op het haar. „Waarom niet?" — antwoordde zij snibbig, — „zij behoort mij; als zij mijn eigendom niet was, zou ik ze niet dragen; ik heb ze niet gestolen." Sainte Aulaire was heusch genoeg om de bedoeling niet te willen vatten en antwoordde hoffelijk: „Deze diadeem is niet gestolen, maar misplaatst. Hij behoort niet op uw hoofd, maar voor uw voeten."

Het discours was gehoord en de scherpe woorden van de gemalin des Oostenrijkschen kanseliers werden herhaald

en algemeen besproken. De Fransche gezant, die aanvankelijk van plan scheen de zaak ongemerkt voorbij te laten gaan, mocht niet nalaten er op terug te komen, toen zoowel aan het Oostenrijksche hof als bij zijn eigen ambassade de vinnige woorden tot allerlei commentaren aanleiding gaven. Melanie was met de heeren van 't Fransche gezantschap niet op al te besten voet en had reeds meermalen zich uitlatingen veroorloofd, die van weinig diplomatieken tact getuigden. Het rumoer echter, dat de Nieuwjaar-scène maakte, verontrustte haar. Zij vreesde Metternich's ontevredenheid te hebben gewekt en ergerde zich, bevreesd voor de gevolgen, telken keer als men haar over het gebeurde sprak. Jammer genoeg vinden wij hier niet vermeld, hoe Metternich de zaak heeft opgevat; wel hoe hij ze heeft behandeld. Hij kwam natuurlijk zijn vrouw te hulp en poogde de zaak als bij uitstek onbeduidend, een boosaardige uitlegging van onschuldige woorden, voor te stellen.

Hij zond een voorstelling van het gebeurde naar Parijs, die alle onvriendelijk karakter er aan ontnam. En toen Sainte Aulaire niettemin, om de opspraak die de zaak had gemaakt, er officieel Melanie en hem over kwam spreken, behandelde hij ze, met hooghartige minachting, en bagatelle. Het was belachelijk, in de uitdrukking van een vrouw een politiek feit te zien. Ook vrouwen hadden het recht hare overtuiging te hebben — trouwens Melanie erkende rondweg haar afkeer van de Juli-monarchie en de bedoeling van haar woorden — maar vrouwen hebben in Oostenrijk geen invloed op de politiek. Het was daarom verkeerd zooveel ophef er van te maken.

En zoo bloedde de zaak dood. Louis Philippe kon toch geen oorlog beginnen om mevrouw Metternich's ongepastheden!

De heftige Melanie had er bitter in gezeten. En Metternich, die zoo goed zijn gedachten achter woorden wist te verbergen, zal haar wel over haar onvoorzichtigheid de les hebben gelezen. Wat de zaak zelf betreft — het achtbaar echtpaar was het volkomen eens.

Melanie was afkeerig van de Juli-monarchie, omdat zij leerlinge van haar man was, en uit religieuse overtuigingen. Zij was bigotte en het schijnt haar invloed geweest te zijn, die ook Metternich in de latere jaren zijns levens meer dan te voren kerkelijk gezind deed zijn.

Met een paar merkwaardige proeven, die de vijandige verhouding wegens afwijkende meeningen van die des kanseliers uit den toon van zijn gezin toelichten, wil ik deze beschouwingen eindigen. Melanie verklapt, hoe de Oostenrijksche staatsman eigenlijk over zijn tegenstanders denkt. Met vrouwelijke hartstochtelijkheid, dikwijls met onbesuisde heftigheid verraadt zij, wat hij achter phrases, hoffelijkheden, gemeenplaatsen en doctrinaire lessen verbergt. De vormen verschillen, maar er is gemeenschap van overtuigingen en meeningen, als tusschen een leermeester en een discipelinne, die bewonderend tot hem opziet en met de macht harer liefde zich heeft gevormd om in waarheid één met hem te zijn.

In Mei 1834 sterft Lafayette. Melanie teekent aan: „Lafayette is gestorven — te laat voor de wereld. Het mishaagt mij, dat de „Moniteur" een lofrede op hem houdt, ofschoon ik (*ik*, Melanie Metternich!) aan zwakheden van dezen aard gewoon ben, waaraan zich de tegenwoordige regeering schuldig maakt." Niet alleen hunne antipathieën, ook hunne sympathieën deelen man en vrouw. „Clemens las mij een nieuw boek over de jonkvrouw van Orleans voor. Het is van Görres, die van een afschuwelijken

Jacobijn de beste mensch van de wereld geworden is. Dit boek is een bewijs er van. Clemens had bij 't voorlezen de tranen in de oogen."

De tranen in de oogen. Dit is geen kleinigheid. Want hetzelfde komt meer dan eens voor. Clemens Metternich is in deze periode zijns levens — hij is zestig jaar — verbazend huilerig. Het is duidelijk, dat hij, ouder wordende, meer zenuwachtig wordt. Alles beweegt hem tot weenens toe.

Bij deze meerdere aandoenlijkheid, het gevolg der jaren, verwondert het ons niet hem gevoelig te zien op terreinen, die, naar de vroegere deelen te oordeelen, in krachtiger levenstijd minder sterk zijn zenuwen aangrepen. Daarin ligt waarschijnlijk de reden, dat de kerkelijke richting zijner vrouw hem heeft medegesleept. Het bankroet zijner overtuigingen, dat hij overal in de wereld waarnam of vooruitzag, ook waar voor 't oogenblik zijn woord nog gold, was een aanbeveling te meer van een kerkelijk geloof, dat onwankelbaar scheen te zijn en over de wisseling der tijden, als de arke Noachs, onbewogen en schijnbaar onveranderd, wist te zegevieren. Clemens klemde zich, als duizenden, aan de eenige instelling vast, die de belofte der eeuwigheid tot waarheid scheen te maken.

Toen Melanie in 1833 voor de tweede maal moeder zou worden, koesterde zij een geheimen wensch, dien zij slechts schroomvallig waagde uit te spreken. „Zijne Heiligheid mocht peet van den jonggeborene zijn!" De nuntius nam de zaak op zich en alles kwam in orde. De paus schonk een huisaltaar aan de gelukkige ouders. „De nuntius overhandigde aan Clemens" — verhaalt Melanie in Maart 1833 — „de brieven van den paus, die heerlijk zijn: eerst het waarlijk roerend schrijven, dat het geschenk

vergezelt: dan de zeer schoone aflaten, die aan het altaar verbonden zijn. Het laatste bestaat uit marmer en porphyr en bevat de reliquieën van een kleinen heilige, genaamd Bonifacius, die in den ouderdom van vijf jaar als martelaar stierf. Deze reliquie is in een urn gesloten. Clemens is over deze prachtige geschenken verrukt."

Metternich verrukt over de reliquie van een heiligje van vijf jaar! Dat zou hem vroeger niet overkomen zijn.

Wie het leven bij de dooden zoekt, heeft geen oog voor het leven, dat zich in de vervormingen van het vergankelijke openbaart.

Het vijfde deel der mémoires van Metternich is belangrijk voor de kennis van Louis Philippe en van den Oostenrijkschen kanselier. Het is niet op den eerste dat het gunstigste licht valt. Wat hier omtrent hem wordt medegedeeld, rechtvaardigt de beschuldigingen der tijdgenooten. Het maakt een hoogst onaangenamen indruk den persoon des burgerkonings hier de Sainte Alliance te zien toelonken, en onderdehand verzekeringen te hooren geven, in lijnrechten strijd met het openlijk optreden zijner regeering. Wankelende tusschen de vrees voor zijn eigen volk en de vrees voor het buitenland, is hij kniebuigend voor de verbonden mogendheden en verdraagt hij alles. Er is weinig waardigheid in die geheele houding.

De burgerkoning zoekt zijn redding in het tegenhouden van alle reformatorische beweging in zijn eigen land, en in de eerbiediging van staatsbeginselen buitenslands, die in lijnrechten strijd met zijn eigen verleden en zijn eigen troon zijn. Het is, als had hij zich in geen enkel opzicht van zijn ware positie tegenover Europa rekenschap gegeven. Minder dan ooit is, met deze staatsstukken in de hand,

zijne vredelievendheid verdedigbaar. Wat had hij Europa voor veel jammeren kunnen bewaren, indien hij den moed had gehad met geweld de heerschappij van beginselen te verbreken, die overal de ontwikkeling der volken tegenhield. Reeds het meest alledaagsch beginsel van eigen behoud had er hem toe moeten drijven. Hij heeft de monarchie verdorven, door Frankrijk in het buitenland van alle aanzien te berooven en in het binnenland aan banden te leggen.

Niemand heeft het scherper gezien dan Metternich. Hij minacht dien weifelenden koning, die, naar Melanie zegt, een kroon steelt, maar den moed mist er de voorwaarden van te vervullen. Hij minacht hem en behandelt hem met minachting. Hij neemt de uiterlijke vormen in acht, maar niemand dan wie wil behoeft er dupe van te worden. De koning der Franschen is voor hem niets dan een product der revolutie, die hij haat. En zijn haat is te vuriger, omdat hij haar zijn meerdere weet. Het is een merkwaardige bekentenis, die ook hier — Metternich heeft het nooit ontveinsd — van hem voorkomt. „Ma pensée la plus secrète est celle que la vieille Europe est au commencement de la fin. Décidé à périr avec elle, je saurai faire mon devoir. La nouvelle Europe n'est pas encore à son commencement; entre la fin et le commencement se trouvera un chaos."

Dat heeft Metternich gezien; Louis Philippe weet er niets van. De Fransche koning denkt alleen, zijn kroon te behouden met behulp der bourgeoisie. Metternich daarentegen weet, dat de oude wereldorde voorbij is. Maar hij is aan haar geketend door gewoonte, door overtuiging. Hij staat op een verloren post, is bestemd om te vallen, maar wankelt niet. Hij strijdt voor een maatschappelijke

en staatsorde, die bestemd is om onder te gaan, maar hij doet wat hij zijn plicht acht. Hij zal de lawine trachten te keeren zoo lang mogelijk. 1830 is een noodlottig jaar voor zijne overtuiging en zijn politiek geloof. De stormwind, die ook hem zal medesleepen, komt nader. Maar hij buigt niet, geeft niet toe, en ofschoon gedrukt en somber — Melanie's dagboek bewijst het — gordt hij telkenmale met àl zijne geestkracht zich aan, om weerstand te bieden. Hij strijdt, verzekerd dat een der volgende kogels hem treffen zal. En toch verlaat hij het slagveld niet.

Metternich is overwonnen, evenals Louis Philippe. Maar van de twee mannen, die in 1848 als ballingen hun land en rijk verlieten, was hij de grootste.

---

## AANTEEKENING.

Blz. 40. De brieven uit Engeland werden, om den spoed te bevorderen, over Duinkerken gezonden. Waarom, leert Rubens ons in zijn brief van 30 Maart: „Il (scil. Gerbier) m'écrit que celà est nécessaire, le chemin par la Hollande étant très-long et incertain à cause des vents contraires, comme il est arrivé dernièrement que, pendant huit semaines, le mauvais temps n'a pas permis de recevoir des nouvelles de ce pays-là."

Die goede, oude tijd!